

І.А. Дужа

«Еволюція політики США
в Азійсько-Тихоокеанському
регіоні»

Монографія

Біла Церква
ДНВЗ «БНАУ»
2018

УДК: 327(73):339.924+359.7

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного вищого навчального закладу
«Білоцерківський національний аграрний
університет»
Протокол № 9 від 21.06.2017

Рецензенти:

С.О. Шергін, д-р політ. наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем Дипломатичної академії України при МЗС України.

В.О. Швед, канд. істор. наук, доцент, завідувач відділу історії країн Азії та Африки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

В.П. Марчук, канд. філософ. наук, декан факультету Міжнародних відносин Українсько-Польського ВНЗ «Центрально-Європейський університет».

Дужа І.А. Еволюція політики США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні: монографія / Дужа І.А. – Біла Церква: ДНВЗ «БНАУ», 2018. – 198 с.

У монографічному дослідженні окреслено та проаналізовано специфічні риси і зміст зовнішньополітичної стратегії США щодо АТР кожної президентської адміністрації. Розглянуто динаміку змін у тихоокеанській стратегії США крізь призму політичних ідей, концепцій і доктрин. Визначено зміст політико-економічних процесів і явищ, а також сутність доктрин, якими користувались у Вашингтоні при реалізації тихоокеанської стратегії.

Видання призначене для подальших наукових розробок теорії та історії міжнародних відносин, розвитку школи української американістики у галузі зовнішньої політики США, а також у сфері української дипломатичної діяльності. Монографія може бути використана для розроблення спеціальних курсів у межах навчальних дисциплін з політології та новітньої історії міжнародних відносин.

© Дужа І.А. 2018

ВСТУП.....	4
Розділ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ТИХООКЕАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ США.....	7
1.1. Політологічний вимір концептуального підходу США до АТР.....	7
Розділ 2 ЕВОЛЮЦІЯ ДОКТРИНАЛЬНОГО ПІДХОДУ США ДО АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ.....	30
2.1. Еволюція азійсько-тихоокеанської стратегії США в період «холодної війни».....	30
2.2. Концептуальні засади політики США в АТР у постбіполярний період.....	58
Розділ 3 ТИХООКЕАНСЬКА СТРАТЕГІЯ США В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ БЕЗПЕКИ.....	77
3.1. Стратегія однополюсного домінування США в АТР.....	77
3.2. Китайський гегемонізм та американське лідерство.....	92
3.3. Американсько-японський альянс як фактор стабільності в АТР.....	109
Розділ 4 США В ПРОЦЕСАХ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	127
4.1. США і азійсько-тихоокеанський регіоналізм.....	127
4.2. США і АСЕАН: процес оновленої взаємодії.....	144
4.3. АТЕС в стратегії Вашингтона.....	164
ВИСНОВКИ.....	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	183

ВСТУП

Після завершення «холодної війни» міжнародна система зазнала значних змін, що визначилися стрімким зростанням глобалізаційних процесів. На зміну біполярності прийшла нова розстановка сил, нові проблеми у сфері безпеки. Світ став регіональноцентричним, а відносини всередині регіонів і між ними набули нового значення.

Однією з визначальних рис світового розвитку стало піднесення ролі Тихоокеанського регіону як в економіці так і в політиці, ХХІ ст. було названо «азійським століттям» у зв'язку з перетворенням Азії на найбільш динамічний регіон світу, результатом чого стало стрімке зростання глобального політичного впливу багатьох регіональних держав.

Змінилися і відносини США з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР). Вони стали справляти неабиякий вплив на розвиток світової торгівлі, функціонування міжнародних валютно-фінансових і економічних організацій і, на стан міжнародної безпеки. Високий ступінь взаємозалежності у відносинах між США та провідними країнами регіону існує, передусім, в економічній сфері та в безпековому середовищі.

Вашингтоном було виокремлено першочергове завдання своєї політики не тільки по периметру країни але і в далекосяжних регіонах. Таким перспективним регіоном став Азійсько-Тихоокеанський регіон, котрий важливий не тільки в політичному аспекті, але й в економічному контексті. Окрім цього країни Східної Азії є основними торговельними партнерами США у Східній півкулі.

Зміна політики США від Європейської до Тихоокеанської була обумовлена появою нового «центру зростання» в Східній Азії як альтернативи однополосному домінуванню США у міжнародній системі та значним потенціалом впливу країн регіону на світові економічні й політичні процеси.

Монографічне дослідження ґрунтується на визначенні напрямів, етапів і факторів еволюції тихоокеанської стратегії США в контексті інтеграційних та безпекових проблем Азійсько-Тихоокеанського регіону в біполярний і постбіполярний періоди.

Дослідження базується на аналізі широкого кола джерел, побудоване на науковій літературі, присвяченій тихоокеанській

стратегії США у форматі основних праць з класики американської зовнішньополітичної думки. Також представлені матеріали та документи, які мають пряме чи опосередковане значення для розкриття теми: матеріали слухань у Конгресі США, бюлетені Держдепартаменту США, стенограми виступів глав Білого дому та вищих посадових осіб, інформаційно-аналітичні матеріали ЗМІ.

У роботі використані загальнонаукові методи – для систематизації та класифікації сукупності наукового та прикладного знання в сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики США; парадигмальні та концептуальні підходи – для окреслення специфічних рис та змісту зовнішньополітичної стратегії США щодо АТР кожної президентської адміністрації. Такий підхід уможливив розглянути динаміку змін у тихоокеанській стратегії США крізь призму політичних ідей, концепцій і доктрин. Також для визначити змісту політико-економічних процесів і явищ, і сутності доктрин, якими користувались у Вашингтоні при реалізації тихоокеанської стратегії – системно-функціональний метод. Застосування даних методів дало змогу більш системно та повно простежити еволюцію становлення сучасної тихоокеанської стратегії і політики США. На базі компаративного й факторного методів було проведено аналіз теоретичних концепцій та конкретних політичних дій адміністрацій Білого дому щодо реалізації тихоокеанської стратегії США.

У сучасній науці термін «Азійсько-Тихоокеанський регіон» часто співставляють зі «Східною Азією». Таким утотоженням користуються експерти Національного інституту досліджень у сфері оборони (Токіо, Японія)¹ пояснюючи це значною роллю США у Східній Азії а також окремих країн Тихоокеанського регіону через форум АТЕС.

Термін «Тихоокеанський регіон» найбільше використовує Шергін С.О., один з провідних вітчизняних дослідників цього регіону.²

В основу дослідження покладено «тихоокеанські доктрини», що дають уявлення про основні цілі та напрямки американської стратегії в регіоні. Еволюцію тихоокеанського підходу США відображають

¹ East Asian Strategic Review 1997-1998-P.4/The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan/http://www.nids.go.jp/English/publication/est-asian/pdf/east-asian_e97.pdf

документи апарату президента США, такі як «Стратегія національної безпеки», публічні промови, а також папери, підготовлені профільними департаментами США, в яких, зокрема, проголошуються американські інтереси в АТР. Зважаючи на це, вважається доцільним розпочати детальний розгляд змістовного наповнення відносин США-АТР з позицій концептуально-теоретичних розробок американських зовнішньополітичних доктрин. Саме ці фундаментальні основи американської політики стали цілісною системою взаємопов'язаних ієрархічних елементів, суб'єктивних мотивацій, головною цінністю яких є об'єктивний характер, що пояснює реальні відносини між США і провідними державами АТР в середині ХХ – початку ХХІ ст.

Азійсько-Тихоокеанський регіон – політичний і економічний термін, що охоплює країни, розташовані по периметру Тихого океану, а також численні острівні держави Океанії, що власне й визначає географічні рамки наукової розвідки. Висунута теза про те, що зміщення центру зовнішньополітичної стратегії США на початку ХХІ ст. із «Заходу на Схід», зміна атлантичного пріоритету на тихоокеанський є основним глобальним викликом для США. Азійсько-тихоокеанська стратегія визначається стрижневою складовою сучасних національних інтересів США. Головна мета, яку ставлять перед собою Сполучені Штати у зовнішній політиці, визначається як збереження позицій лідерства у формуванні світопорядку, що досягається, передусім, за рахунок високих темпів економічного зростання країн АТР.

Наукові дослідження, які було проаналізовано під час написання роботи, представлені працями вітчизняних та зарубіжних дослідників у кількох напрямках – політика США в Тихоокеанському регіоні та у Східній Азії, американо-японські, американо-китайські відносини та американо-асеанівські відносини.

Монографія ґрунтується переважно на американських офіційних документах і матеріалах, стенограмах виступів вищих посадових осіб США, історичному фактажу і фаховій літературі українських та зарубіжних політологів-міжнародників. Важливе значення для

² Шергін С.О. Азійсько-Тихоокеанський регіон: історія і сучасність.-К.,1993; Його ж. Рушійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму//Зовнішні справи.-2009.-№2.-С.36-39;Тихоокеанська стратегія Вашингтона: від Клінтона до Обами// Дослідження світової політики.-2011.-Вип.4 (57).-С. 28-36.

написання монографії мали офіційні матеріали та інформаційно-аналітичні ресурси, перекладені російською та англійською мовами.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ТИХООКЕАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ США

1.1. Політологічний вимір концептуального підходу США до АТР

Фахові наукові дослідження теорії і практики стратегії США щодо Азійсько-Тихоокеанського регіону беруть витoki з перших повоєнних років ХХ ст. Перші ґрунтовні дослідження стратегії США в Східній Азії та Океанії почали з'являтися синхронно зародженню фундаментального інтересу американського істеблїшменту до цього регіону світу. Проте, спроби керівництва США концептуально визначити Східну Азію як регіон пріоритетних інтересів були зроблені ще в другій половині ХІХ ст. Наприкінці ХХ ст. Вашингтон у доктрині «відкритих дверей» визначив Східну Азію як «сферу американських національних інтересів» і почав активно впливати на політику держав регіону. Після закінчення Другої світової війни США стали брати активну участь практично в усіх політичних і економічних процесах у регіоні, намагаючись при цьому активно протидіяти прокомуністичним національно-визвольним рухам в східноазійських країнах у рамках глобальної стратегії «стримання комунізму». Саме тоді з'являються ідейно-політичні розбіжності в наукових і публіцистичних працях відомих політологів та експертів, схильних до підтримки американського глобалізму та їх опонентів, передусім з протилежного полюсу – «соціалістичного табору».

Якщо до початку «холодної війни», відносини США-АТР для академічної спільноти можна було визначити лише умоглядними дослідженнями і теоретизуванням, мало пов'язаними з практичними завданнями, то після 1945 р. цей напрямок міжнародних відносин вперше набув стратегічного значення через курс, запроваджений вищим керівництвом США. Відтак політична наука здобула значного

розвитку у галузі вивчення відносин США-АТР, починаючи з другої половини ХХ ст. через надзвичайну практичну значущість з погляду наявної міжнародно-політичної кон'юнктури. На відміну від малого об'єму фактажу щодо відносин США з Азією та Океанії до початку Другої світової війни, з'являється широке поле для аналізу тенденцій, що видозмінювались і стали причиною багатьох явищ і подій, які мають відповідну реалізацію в історичному процесі і займають чільне місце у сучасній політиці. Автори різних політологічних шкіл представляють відмінні підходи до вивчення різноманіття регіональних відносин США-АТР та способів забезпечення економічної стабільності і безпеки в АТР, тому кожна з наукових шкіл американістики представляє неабиякий інтерес.

Стосовно української американістика, то тут потрібно відзначити насамперед науковців Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Найбільш значущими прийнято вважати наукові дослідження відомого вченого-міжнародника професора Г. Цветкова, який заснував концептуально-теоретичні підвалини вітчизняної американістики та відповідну наукову школу³.

Важливе значення у розвитку вітчизняної американістики перших років незалежності зіграла школа американістики Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Наукові праці тодішнього завідувача відділу трансатлантичних досліджень Є. Камінського та його колег, в яких аналізувалися міжнародні стратегії США в ХХ ст., зробили значний внесок у розвиток вітчизняної американістики⁴. Крім того, серед новаторів сучасної вітчизняної американістики, у працях яких висвітлювались глобальні та регіональні аспекти зовнішньої політики США, слід відзначити А. Дашкевича, І. Дудко, Б. Канцелярука, Д. Лакішика, О. Потехіна, І. Погорську, М. Рижкова М. Фесенка, В. Чумака С, Шергіна та інших авторів.

Тема азійсько-тихоокеанської стратегії США також висвітлюється в українській американістиці, присвяченій проблемам сучасних міжнародних відносин. Так, більшість

³ Цветков Г. Н. СССР и США: отношения, влияющие на судьбы мира / Г.Н. Цветков. – К. : Вища школа, 1988. – 272 с.

⁴ Камінський Є. Є., Дашкевич А. В. Політика США щодо України. Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція. – К.: Наукова думка, 1998. – 547 с.

вітчизняних авторів зосереджує увагу на аналізі провідних тенденцій зовнішньої політики США в регіональному та глобальному вимірі.

На початку 90-х рр. політологічний дискурс стратегії та політики США щодо АТР був представлений у дисертаційній роботі С. Шергіна «Еволюція концептуального підходу США до проблем Тихоокеанської безпеки. 70-80-і рр.». Докторську роботу було присвячено аналізу політики США в АТР у концептуальному вимірі в умовах розширення меж економічної експансії Японії та ряду «неоіндустріальних» країн Азії. Зокрема, досліджувалось як в умовах зниження рівня американсько-радянського протистояння США почали використовувати додаткові можливості щодо невійськового впливу в контексті реалізації тихоокеанської стратегії, спрямованої на зміцнення американського лідерства в регіоні⁵.

Важливе місце в українській історіографії вивчення тихоокеанської політики США належить О. Шевчуку, монографія якого присвячена розвитку американо-китайських відносин⁶. В іншій монографії – «Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку» проводиться аналіз детермінуючих факторів і визначальних тенденцій розвитку системи безпеки АТР у постбіполярний період. У праці розглянуто концептуальний і структурно-функціональний виміри формування системи безпеки та проаналізовані безпекові аспекти політики Вашингтону в АТР у постбіполярний період з особливою увагою щодо ролі США, Китаю, Японії та Росії як головних чинників стабільності та безпеки в даному регіоні⁷.

Однією з найбільш визначних праць з предмету дослідження можна назвати монографію С. Проня «США та Японія в Азійсько-

⁵ Шергин С. А. Эволюция концептуального подхода США к проблемам тихоокеанской безопасности 70-80-е гг.: Дис... д-ра полит. наук: 23.00.04 / С. А. Шергин. – Институт США и Канады РАН. – М., 1992. – 313 с.

⁶ Шевчук О. В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини: монографія / О. В. Шевчук. – Миколаїв: ТОВ «Ліон», 2008. – 448 с.

⁷ 73. Public Papers of the Presidents of the U.S. R. M. Nixon – Washington: GPO, 1970. – 549 p.

⁷ Шергин С. А. Эволюция концептуального подхода США к проблемам тихоокеанской безопасности 70-80-е гг.: Дис... д-ра полит. наук: 23.00.04 / С. А. Шергин. – Институт США и Канады РАН. – М., 1992. – 313 с.

Тихоокеанському регіоні (50-90-ті роки ХХ століття)», яку було опубліковано в 2003 р. У монографії проаналізовано головні напрямки азійсько-тихоокеанської політики Японії протягом повоєнного періоду та вплив на неї США. Висвітлено проблему американсько-японського військово-політичного союзу, японсько-китайські відносини, «корейський вузол». Автор поетапно розглядав японсько-американські відносини в перші повоєнні роки після закінчення Другої світової війни, стратегію і тактику дипломатії Японії та США на Сан-Франциській конференції 1951 р., еволюцію американсько-японського військово-політичного союзу в 1960-1980-х роках і американо-японські відносини в АТР після закінчення «холодної війни»⁸.

Близькою за темою і змістом зазначених досліджень є системно-історичний огляд і всебічний аналіз політики США щодо країн Східної Азії, здійснений доцентом кафедри нової і новітньої історії зарубіжних країн КНУ ім. Тараса Шевченка Н. Городньої у монографії «Східна Азія у зовнішній політиці США (1989-2013 рр.)». У публікації вперше у вітчизняній історіографії наводиться комплексний аналіз причин посилення стратегічних інтересів США щодо регіону Східної Азії, обумовленого як глобальними, так і регіональними процесами. Проводиться ґрунтовний аналіз глобальних цілей і можливостей США щодо лібералізації торгівлі, розвитку економічної інтеграції та демократичних інститутів у країнах цього регіону⁹.

Визначне місце у вітчизняній американістиці належить дослідженням безпекового виміру зовнішньополітичних стратегій США в АТР. Так, О. Дикарев у своїх працях особливу увагу приділяє дипломатичним стратегіям Китаю та США в АТР. Матеріал його монографії подано в контексті істотного розширення проблематики сучасних міжнародних відносин, яке відбувається в умовах формування нових концептуальних підходів щодо висвітлення окремих сегментів складного процесу змагання

⁸ Пронь С. В. США та Японія в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (50-90-ті роки ХХ століття) / С. В. Пронь. – Миколаїв : Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2003. – 244 с.

⁹ Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989 – 2013 рр.): монографія / Н. Д. Городня; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Прінт-Сервіс, 2014. – 526 с.

за світове лідерство між США та КНР. Водночас важливою складовою теоретичного пошуку автора виступає аналіз практики інтеграційних процесів в АТР за участю КНР і США¹⁰.

Сучасний етап відносин США і Китаю у політичному, безпековому та економічному вимірах вивчає науковець Національного інституту стратегічних досліджень при президенті України Ю. Курнішова¹¹. Дослідник зосереджується на сферах політики, економіки та безпеки, акцентує головну увагу на глобальних і регіональних проблемах, які обтяжують розвиток двосторонніх відносин, і тих факторах, що сприяють їх стабілізації та усуненню дисбалансу у відносинах між США і Китаєм. Крім того, Ю. Курнішова проводить наукові розвідки американсько-японських відносин, аналізуючи поточну ситуацію у двосторонніх відносинах на тлі сучасних викликів у Східній Азії¹².

Роль, місце і підходи США та Японії до розв'язання проблем АТР у відносинах двох країн досліджуються в роботі С. Проня¹³. Різним аспектам політики США, а також Японії та Китаю в Східній та Південно-Східній Азії присвячені численні праці А. Гончара, П. Ігнат'єва, М. Кулініча, А. Кобзаренка, М. Комарницького, Є. Марцун, О. Микал, І. Семеніста, Р. Шахматенка, Є. Барщевського та ін. На основі використання широкого кола джерел цими авторами проаналізовано політику США, Китаю та Японії в галузі безпеки в АТР безпеки в 1990-х рр. Досліджено вплив загострення геополітичної ситуації в АТР у середині 1990-х–початку 2000-х рр. на подолання американсько-японських суперечностей, визначено спільні та відмінні риси у проведенні японського напряму зовнішньої політики адміністраціями Б. Клінтона, Дж. Буша-мол., Б. Обама,

¹⁰ Дикарев О. І. Антикризисні стратегії китайської дипломатії: [монографія] / О. І. Дикарев. – К.: Кафедра, 2012. – 374 с.

¹¹ Курнішова Ю. Американсько-китайське суперництво на сучасному етапі: тенденції та особливості / Ю. В. Курнішова // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2. – С.257-265.

¹² Курнішова Ю. Американсько-китайське суперництво на сучасному етапі: тенденції та особливості / Ю. В. Курнішова // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2. – С.257-265.

¹³ Пронь С. В. США та Японія в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (50-ті-90-ті роки ХХ століття). – Миколаїв: Видавництво Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили, 2003. – 244 с.

проаналізовано передумови, що визначили вибір Японії на користь збереження союзу безпеки зі США та внесення змін до оборонного законодавства.

Російська американістика традиційно представлена кількома політичними школами. З регіональних центрів вивчення американістики слід зазначити кілька поколінь науковців школи американістики та сходознавства МДІМВ(У), МДУ, Інституту США і Канади, Інституту сходознавства та Інституту Далекого Сходу РАН (Л.

Арешидзе,

О. Арін, О. Богатуров, О. Воскресенський, М. Мамонов, В. Кременюк, Ф. Лі, В. Михєєв, М. Малетін, М. Носов, О. Парканський, С. Труш, Т. Шаклеїна), школу американістики Санкт-Петербургу (Б. Ширяєв, Ю. Акімов, В. Конішев), дослідження яких зробили істотний вплив на визначення стратегії США і, зокрема, Б. Обама щодо АТР. Варто відзначити Нижегородську школу американістики (О. Колобов, О. Сергунін, М. Рихтік, Д. Балусєв, О. Сафронова, О. Хохлишева), а також американістів Волгограду (О. Кубишкін, І. Курілла), відомих дослідженням теоретичних і регіональних аспектів американської зовнішньої політики.

У російській політичній науці можна виокремити три основні підходи щодо оцінок зовнішньополітичної стратегії США в АТР: 1) радянський (1945-1991 рр.); 2) перехідний етап часів незалежності (1991-2013 рр.); 3) сучасний критичний етап дослідження американської зовнішньополітичної стратегії (з 2013-го р.). Згідно з радянським підходом, США здійснює експансію в колишніх колоніях – країнах, що отримали незалежність внаслідок закінчення епохи імперіалізму після завершення Другої світової війни. За такою інтерпретацією, АТР надається значення для США на рівні з трансатлантичними відносинами, де в додаток до яких формується другий фронт протистояння з Москвою за панування над режимами місцевих країн. Відповідно до радянської історіографії, ситуація в АТР, з приходом до влади в США Г. Трумена, значно змінилася на шкоду стратегіям боротьби СРСР за регіональне лідерство і просування ідеї «всесвітньої соціалістичної революції». Таким чином, у радянській історіографії прогнозовано з'являлись праці, спрямовані частково на пояснення ситуації щодо азійсько-американських відносин, і частково на пропаганду антиамериканських настроїв у антизахідному блоці країн.

Проблемам формування нового світового порядку після Другої світової війни в російській науковій думці епохи СРСР був присвячений ряд колективних монографій, фундаментальних праць, збірників документів. У зв'язку з інтенсифікацією подій на зламі 40-50 рр. в АТР за участі США, почали з'являтися десятки праць сучасників даних перетворень, присвячених безпосередньо темі дослідження.

Однією з перших докладних праць в історіографії американської стратегії в АТР стала стаття «Сучасний етап американської агресії в АТР» чл.-кореспондента АН СРСР Є. Жукова у збірнику «Відомості Академії наук» від 1951 р.¹⁴. З числа перших праць радянської історіографії стає видана у 1960 р. комплексна публікація «Зовнішня політика США в епоху імперіалізму» відомого вченого-міжнародника М. Іноземцева, який провів аналіз зарубіжної теоретико-ідеологічної платформи діяльності США в АТР, систематизуючи основні напрямки в дослідженні теми, виділяючи окремі періоди її вивчення та тенденції розвитку¹⁵.

Важливим етапом становлення російської школи американістики епохи біполярності стала праця колишнього ректора МДІМВ (У) Р. Овіннікова «Повороти зовнішньої політики від Ніксона до Рейгана». У книзі проводиться детальний аналіз політики президентів Р. Ніксона, Дж. Форда, Дж. Картера, Р. Рейгана, а також держсекретарів Г. Кіссінджера, С. Венса і А. Хейга.¹⁶

Також заслуговують уваги напрацювання радянських вчених-американістів у 70-80 рр., які аналізують політику США щодо АТР в її історичній динаміці та перетвореннях, зокрема, роботи В. Воронцова, Е. Іваняна, В. Кременюка, О. Лаврентьєва, В. Лукіна, Ю. Мельнікова, В. Ніконова і Г. Трофименка. Зауважимо, що історія зовнішньої політики США виявилась однією з найбільш ідеологізованих ділянок радянської історіографії, і тому не була

¹⁴ Жуков Е. Современный этап американской агрессии в Азии Известия Академии Наук СССР. – 1951. – № 1. – С.34-45.

¹⁵ Иноземцев Н.Н. Внешняя политика США в эпоху империализма. -М.:Наука, 1960. – 760 с.

¹⁶ Овинников Р. С. Зигзаги внешней политики США: от Никсона до Рейгана / Р. С. Овчинников. – М.: Политиздат, 1986. – 400 с.

достатньою мірою насиченою фактами і аргументами, що зменшувало її пізнавальний зміст. В історіографії середини ХХ ст. зовнішня політика США, починаючи з доктрини Г. Трумена, висвітлювалась передусім як вияв агресивної політики експансії. Міжнародну стратегію США активно критикували, вказували на її слабкі сторони і прогнозували, що вона не матиме майбутнього.

Після розпаду СРСР відбулися суттєві зміни в суспільній свідомості і «образ ворога» залишився у минулому. Перехідний, або поміркований підхід, визначає характерні тенденції у наукових розвідках першого етапу періоду постбіполярності (1990-2000-ні рр.), відповідно до якого критично переосмислюються напрацювання радянських авторів і пропонується «неупереджена альтернативна позиція» незацікавленого спостерігача за подіями у відносинах США-АТР на засадах наукової об'єктивності. Даний підхід зосереджується на головних цілях США в АТР, як-от демократизація та проведення реформ шляхом глобалізації для інтеграції спільних ринків і примноження американського капіталу через взаємну вигоду двох сторін. Автори робіт другого підходу російської історіографії, опублікованих з другої половини 90-х рр., більш виважено і без зайвої ідеологізації підходили до розуміння сутності, мотивів і цілей американської політики в Азії.

Серед найбільш важливих праць російських дослідників, які представляють значний інтерес для дослідження варто відзначити книгу політолога-міжнародника О. Богатурова «Великі держави на Тихому океані», яка представляє системний виклад історії міжнародних відносин у Східній Азії після закінчення Другої світової війни до середини 1990-х рр.¹⁷.

Важливе значення для розвитку російської американістики з даної проблематики мають праці В. Амірова, В. Міхеєва і М. Потапова «Трикутник Росія-Китай-США в АТР. Фактори невизначеності», «Росія-Китай і США-Китай: відносини нового типу», що були опубліковані в 2009-2010 рр.^{18,19}. Автори розглядають сучасний стан та перспективи взаємодії Росії, Китаю

¹⁷ Богатуров А. Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после второй мировой войны (1945-1995) / А. Д. Богатуров. – М.: Конверт – МОНФ, 1997. – 352 с.

¹⁸ Треугольник Россия-Китай-США в АТР: факторы неопределенности / Отв. ред. – В. Б. Амиров, В. В. Михеев. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 114 с.

та США в АТР. Обґрунтовуються методологічні основи підходу до аналізу взаємин в рамках «трикутника», формулювання національних інтересів трьох держав. Аналізуються реакція США на піднесення Китаю та їх бачення двосторонніх відносин у регіональній конкурентному середовищі, різні аспекти регіональної стратегії Китаю. Розглядається еволюція економічних зв'язків в західній частині Тихого океану на шляху до регіональної інтеграції.

Відомий російський американіст А. Уткін на основі аналізу численних джерел дійшов висновку, що стратегія Америки на ХХІ ст. полягає в тому, щоб зберегти провідні глобальні позиції країни і запобігти появі неконтрольованого союзу конкурентів, здатного до середини століття перехопити світову естафету, що було розкрито у праці «Американська стратегія для ХХІ ст.» Таку загрозу він бачить насамперед в політиці Китаю, що здатний створити такий альянс, який в найближчому майбутньому стане головною проблемою для США [14].

Російський політолог Т. Устинова в книзі «Проблеми безпеки в Азії» однією з перших дослідників в РФ передбачила, що АТР незабаром стане регіоном, що представляє стратегічний інтерес для США, що спричинить трансформації в системі американсько-азійських альянсів. Т. Устинова зазначає, що для стратегії та політики США в АТР в цілому характерна двоїста позиція, яка виходить з наявності опори на союзницькі відносини, тобто одним з основних напрямків нової зовнішньої політики в АТР повинна була стати лінія пошуку нових партнерів шляхом відновлення відносин і повернення їхньої довіри. Оскільки США бояться втратити свій вплив в АТР через посилення Японії, вони змушені сприяти нарощуванню її військового потенціалу. Отже, японсько-американське партнерство й водночас суперництво в цьому регіоні бере початок із закінчення війни у В'єтнамі, коли правлячі кола США почали переглядати деякі військово-політичні концепції на користь пристосування до нових умов²⁰.

¹⁹ Россия–Китай и США–Китай: отношения нового типа / В.Б. Амиров, В.В. Михеев, М. А. Потапов. – М., ИМЭМО РАН, 2010, 31 с.

²⁰ Устинова Т.Н. Политика США и Японии в АТР и проблема безопасности. – М., 2000. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – <http://www.vostokoved.ru/проблемы-безопасности-в-Азии-М.-2001/2009-11-01-22-10-48.html>

Унікальною за своїм змістом є книга «Від холодної війни до тристороннього співробітництва в Азійсько-Тихоокеанському регіоні», видана в 1993 р. колективом американських, японських і російських учених Г. Аллісона, Кімурую Хіросі, К. Саркісова²¹. У ній представлені різні сценарії вирішення територіальних суперечок та інших потенційних джерел конфлікту в регіоні за участю великих держав – США, Японії та Росії, а також аналізуються різні їх аспекти. У збірнику публікуються практично всі основні документи, пов'язані з цією проблемою, що висвітлюють еволюцію позицій США, Японії та Росії.

Варто відзначити значний вклад в російську політичну думку актуальної публікації «Політика США в Азійсько-тихоокеанському регіоні в період адміністрації Б. Обама», що є колективною монографією авторів кафедри американських досліджень факультету міжнародних відношень СПбДУ за ред. Б. Ширяєва. У публікації міститься аналіз політики адміністрації Б. Обама в АТР в 2009-2012 рр. Зокрема, у фокусі уваги авторів знаходяться політичні, військові та економічні аспекти американського зовнішньополітичного курсу на «повернення в АТР», що сьогодні є одним з першочергових завдань уряду США. Автори сходяться на думці, що поворот у бік Азії для США є передбачуваним і історично виправданим шляхом розвитку, закладеним попередніми президентськими адміністраціями²².

Фактори суперництва між США і Росією в боротьбі за лідерство в АТР розглядає російський політолог О. Болятко в монографії «Далекий Схід: у пошуках стратегічної стабільності. Проблеми національної безпеки Росії на Далекому Сході і стратегічної стабільності в Азійсько-Тихоокеанському регіоні», яку було видано в 2003 р. В монографію включені матеріали з найбільш актуальних питань, пов'язаних із забезпеченням інтересів США та Російської Федерації в АТР і на Далекому Сході.

²¹ Graham T. Allison, Hiroshi Kimura, Constantin O. Sarkisov eds., Beyond Cold War to Trilateral Cooperation in the Asia-Pacific Region: Scenarios for New Relationships between Japan, Russia, and the United States– Belfer Center for Science and International Affairs Strengthening Democratic Institutions Project, Harvard University, 1992 http://csis.org/files/media/csis/pubs/issuesinsights_v07n04.pdf

²² Политика США в Азиатско-Тихоокеанском регионе в период администрации Б. Обамы / отв. ред. Б. А. Ширяев, И. А. Цветков, Я .В. Лексютина: коллективная монография. – СПб.: СПбГУ, 2012 . – 260 с.

Проведено оцінку позицій США в АТР і досліджені питання російсько-американської взаємодії на цьому напрямку. Автор обґрунтовує точку зору про те, що після ослаблення позицій США в АТР важливу роль в стабілізації стратегічної обстановки в регіоні стала грати сформована за участю Росії система безпеки, завдяки якій на зміну характерним для недавнього минулого конфронтаційним явищам приходять співпраця²³.

Питання відносин Росії у контексті процесів інтеграції США в АТР розкриваються в колективній монографії співробітників Інституту Далекого Сходу РАН «Виклики та загрози Росії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні», яку було видано в 2001 р. У монографії розглядаються можливі виклики та загрози Росії в міжнародно-політичній, економічній та військовій галузях у разі втрати лідерських позицій цієї країни на користь США. Авторами монографії запропоновано низку можливих заходів в галузі економічної і військової політики, а також у сфері розвитку міждержавних відносин РФ з країнами регіону, реалізація яких може сприяти нейтралізації можливих загроз і сприяти зменшенню американізації даного регіону²⁴. В монографії «Національні інтереси Росії в АТР: безпека, співпраця, розвиток», яку було опубліковано в 1998 р., зроблена спроба сформулювати інтереси Росії в АТР в політичній, економічній та військовій сферах та опрацювати рекомендації щодо багатостороннього та двостороннього співробітництва з країнами регіону. Причому, будь-яке зовнішнє втручання в справи АТР розглядається авторами як критична загроза безпеці РФ на Далекому Сході²⁵.

У книзі «Тихоокеанська Росія в контексті зовнішньої політики і міжнародних відносин в АТР на початку XXI століття» інший російський сходовознавець В. Ларін приділяє увагу аналізу ролі Росії в тихоокеанській політиці, а також відносинам з КНР, Індією, Республікою Корея, США і Японією. Важлива роль відводиться

²³ Болятко А. В. Дальний Восток: в поисках стратегической стабильности. – М.: ИДВ РАН, 2003. – С. 385.

²⁴ Вызовы и угрозы национальной безопасности России в АТР / рук.проекта М. Л. Титаренко. М.: ИДВ РАН, 2001. – 212 с.

²⁵ Национальные интересы России в АТР: безопасность, сотрудничество, развитие. – Информационный бюллетень АДВ РАН. 1998. – № 6 <http://cheloveknauka.com/geopoliticheskie-aspekty-rossiysko-kitayskihotnosheniy-v-xxi-veke>

заходам держави з розвитку Далекого Сходу і перетворення його в плацдарм російської інтеграції в регіон, вжитим після рішення Ради безпеки Федерації від 20 грудня 2006 р. Автор дійшов висновку, що тихоокеанські амбіції Росії та американські інтереси в АТР не є об'єктивно взаємовиключними конфліктними²⁶.

У роботі «Східна Азія: нова хвиля зростання і структурна трансформація» (2012) російський науковець І. Целищев демонструє головні тенденції розвитку економіки східноазійських країн з моменту закінчення азійської кризи 1997-1998 рр. до першого десятиліття XXI ст. Почавши зі стислого ретроспективного аналізу «східноазійського економічного дива» 1960-х-середини 1990-х років, причин та уроків кризи, автор, використовуючи широке коло оригінальних джерел і спираючись на багаторічний досвід своєї роботи в регіоні, дає розгорнуту панораму східноазійської економіки й бізнесу на початку 2000-х рр.²⁷.

Для розкриття сутності інтеграційних процесів в АТР важливою є робота колективу авторів «АСЕАН на початку XXI століття» (2010) за ред. Є. Кобелева. У книзі подано комплексний аналіз складних і часто суперечливих процесів регіоналізації в Східній Азії, показано їх значення для стратегічних інтересів Росії в АТР. Розглядається будівництво співтовариства АСЕАН в його складових частинах: співтовариства безпеки, економічного та соціально-культурного спільнот, розкривається зміст і значення вступила в силу в грудні 2008 р Хартії АСЕАН. Аналізуються відносини АСЕАН з головними партнерами по діалогу, насамперед з Китаєм, США і Японією. Окрема глава присвячена основним напрямкам, потенціалу і перспективам співпраці Росії з країнами АСЕАН²⁸.

Ще однією важливою роботою, яка розкриває механізми функціонування АСЕАН як міжнародного інституту і процесам

²⁶ Ларин В. Л. Тихоокеанская Россия в контексте внешней политики и международных отношений в АТР. – Владивосток: ИИАЭ ДВО РАН, 2011. – 216 с.

²⁷ Целищев И. С. Восточная Азия: новая волна роста и структурная трансформация – М.: ИМЭМО РАН, 2012. –118 с.

²⁸ АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы / Кобелев Е. В., Локшин Г. М., Воронин А. С., Мазырин В. М., Козлов А. А., Сенин Р. А., Васильев Л. Е. – М.: ФОРУМ, 2010.– 368 с.

взаємодії з ним США, є видана в 2007 р. книга Н. Малетіна «АСЕАН: Чотири десятиліття розвитку», в якій розглядаються інтеграційні процеси в Південно-Східній Азії, передумови створення Асоціації країн регіону – АСЕАН, яка успішно функціонує вже 40 років у сфері політичного, економічного, соціокультурного співробітництва, а також в питаннях безпеки. Автор підкреслює, що після фінансово-економічної кризи 1997-1998 рр. фактично почався новий етап у розвитку Асоціації, пов'язаний з різким прискоренням інтеграційного процесу з метою створення в найближчому майбутньому триєдиного співтовариства АСЕАН в альтернативу приєднанню до блоків під керівництвом найбільших країн – США, КНР та Росії²⁹.

Заслужують на увагу праці таких учених як: О. Арін «Стратегічні контури Східної Азії в XXI столітті. Росія: ні кроку вперед» (2001), О. Воскресенський³⁰ «Схід / Захід: Регіональні підсистеми і регіональні проблеми» (2002)³¹, а також фундаментальні праці О. Парканського (1991), Л. Арешидзе (2007), С. Шипілова (2009), присвячені міжнародним відносинам в Східній Азії, а також процесам азійсько-тихоокеанської інтеграції та ролі в них США³²³³³⁴.

До третього, сучасного критичного підходу в російській історіографії можна віднести праці, які аналізують зовнішню політику США в АТР в контексті відновлення активної зовнішньополітичної поведінки Російської Федерації в Центральній і Південно-Східній Азії. Даний етап починається з 2013 р. і триває до сьогоднішнього дня, представляючи собою

²⁹ АСЕАН: Четыре десятилетия развития: монография / Н. П. Малетин. – М.: МГИМО-Университет, 2007. – 312 с.

³⁰ Воскресенский А. Д. Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. – М.: РОССПЭН. – 2002. – 528 с.

³¹ Арин О. Стратегические контуры Восточной Азии в XXI веке. Россия: ни шагу вперед. – Москва: Альянс, 2001. – 192 с.

³² Парканский О. Б. США в мировых интеграционных процессах / А. Б. Парканский / отв. ред. Н. П. Шмелев. – М.: Наука, 1991. – 144 с.

³³ Арешидзе Л. Г. Международные отношения в Восточной Азии. Угрозы и надежды. – М.: Междунар. отношения, 2007. – 296 с.

³⁴ Шипилов С. Б. Азиатско-Тихоокеанское экономическое сотрудничество. Становление, развитие, перспективы (1989-2007 гг.). Монография / С. Б. Шипилов. – М.: Восток-Запад, 2009. – 272 с.

відповідь світовій спільноті на міжнародну ізоляцію Росії санкціями та на погіршення міжнародного іміджу цієї країни в контексті подій 2014-2015 рр. Під тиском мас-медіа і практично монолітної громадської думки імідж США позначено якщо не ворогом, то суперником з взаємовиключними інтересами, в тому числі в регіоні Південно-Східної Азії та Океанії, що несе загрозу економічному процвітанню Російської Федерації. Відтак залучення США до АТР подається як неприродний процес регіону, що вже незабаром отримає альтернативу у вигляді лідерства КНР у тісній співпраці з РФ. Прихильники третього, песимістичного підходу до транстихоокеанської політики постбіполярної доби дотримуються критичної точки зору офіційного Кремля на процеси, що відбуваються в АТР без участі Росії і інтерпретують їх як загрозу Москві, скептично оцінюючи перспективи будь-яких успішних перетворень в даному регіоні за американським сценарієм. На нашу думку, саме другий підхід російської історіографії, який дав найбільш повні і вичерпні думки щодо процесів реалізації американської політики в АТР, є найбільш раціональним.

Серед новітніх публікацій з питання відносин США-АТР слід зазначити працю Л. Гарусової і М. Котляра «Міжнародні відносини, транскордонне співробітництво, регіональна безпека в АТР» (2015). Акцент зроблений на регіональному вимірі проблем світової політики і міжнародних відносин. У роботі досліджуються різні аспекти сучасної тихоокеанської стратегії Росії і місце у ній російського Далекого Сходу. Зовнішня політика ключових держав АТР – Китаю, Японії, Республіки Корея, США та Росії аналізується в контексті можливостей та ризиків їх транскордонної взаємодії в політиці, економіці, культурі. Міжнародні відносини, транскордонні зв'язки і проблеми безпеки в АТР розглядаються крізь призму факторів впливу на соціально-економічний, інтелектуальний і політичний потенціал Росії³⁵.

Новітньою публікацією, яка висвітлює найважливіші питання відносин США і АТР є монографія «Азійсько-Тихоокеанський регіон і Східні території Росії: Прогнози довгострокового

³⁵ Гарусова Л. Н. Международные отношения, трансграничное сотрудничество, региональная безопасность в АТР: Учебное пособие / Л.Н. Гарусова, Н.В. Котляр. – Владивосток: ВГУЭС, 2015. – 230 с.

розвитку» (2014) – колективу роботу Г. Івашенцова, С. Коротеева, І. Меламеда.³⁶ У монографії розглянуті можливості подальшої інтеграції Російської Федерації з країнами АТР з урахуванням геостратегічних тенденцій та особливостей співпраці з сусідами і партнерами по форуму АТЕС. Ґрунтуючись на аналізі зовнішніх (транзитні можливості, розвиток світової економіки, стан паливно-енергетичних комплексів основних країн регіону) і внутрішніх чинників (сценарії довгострокового розвитку економіки Росії, наявність енергоресурсів і можливості їх експорту), автори формулюють стратегічні пріоритети розвитку Східного Сибіру і Далекого Сходу. Особливий інтерес для даного дослідження представляють прогнози довгострокового розвитку провідних країн АТР: Китаю, Індії, Японії, Республіки Корея і США.

Російський дослідник І. Шувалов у книзі «Глобалізація та інтеграційні процеси в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (правове та економічне дослідження)» (2014) знайомить з провідними тенденціями, що знаходяться в діалектичній взаємодії: процесами глобалізації – символу становлення нового світового економічного порядку, обумовленого найбільшими світовими державами і міжнародними економічними і фінансовими інститутами, та процесами регіональної інтеграції. На його думку, особливості інтеграційних процесів в АТР є прикладом ефективної взаємодії держав, що знаходяться на різних полюсах економічного розвитку, не мають спільних кордонів, але пов'язані спільними інтересами та цілями. Автор досліджує стратегічні питання економічної інтеграції Росії в АТР, а також принципи взаємодії Російської Федерації з азійськими державами в рамках АСЕАН, БРІКС, ШОС у контексті суперництва зі США за поділ сфери впливу³⁷.

Наявність сучасних досліджень з цієї проблематики свідчить про те, що тема політики США в АТР в російській історіографії залишається актуальною, проте основна увага авторів приділяється концептам, побудованим на принципах протидієборства

³⁶ Івашенцов Г.А. Азиатско-Тихоокеанский регион и Восточные территории России. Прогнозы долгосрочного развития / Г. А. Ивашенцов, С. С. Коротеев, И. И. Меламед. – М. : Красанд, 2014. – 159 с.

³⁷ Глобализация и интеграционные процессы в Азиатско-Тихоокеанском регионе (прав.и эконом. исслед.): Моногр. / И. И. Шувалов, А. Я. Капустин; Под ред. Т. Я. Хабриевой. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2014.– 333 с.

Росії з великими державами, насамперед США. При цьому питанням зменшення впливу США в регіоні приділяється головна увага, тоді як позитивні й партнерські аспекти взаємодії США та країн АТР залишаються на другому плані російських досліджень.

Важливими джерелами аналізу російської історіографії виступають публікації в академічному журналі Інституту США і Канади РАН РФ, який є єдиним спеціалізованим періодичним виданням у галузі американістики, в якому представлений весь спектр думок професійних американістів з питань зовнішньої політики США, в тому числі і щодо АТР. Крім того, «Pro et Contra» є єдиним російськомовним журналом, що видається американським фондом Карнегі, на сторінках якого друкуються статті як американських, так і російських авторів, що дає можливість порівнювати їхні наукові погляди. Корисними для автора дисертації були журнали «Міжнародне життя», «Оглядач/Observer» і «Поліс», які є найбільш авторитетними в межах СНД за профілем політичної науки.

Одним із найбільш перспективних підходів до вивчення відносин США-АТР є американські дослідження глобальної стратегії США, які на базі «case studies» і фундаментальних праць всесвітньовідомих політологів та експертів з США розкривають зміст і презентують у дослідженнях даного феномену. Зазначимо, що вивченням глобальної стратегії США займаються вчені-міжнародники різних шкіл і напрямів американської політології, чимало з яких є представниками американського науково-політичного істеблішменту.

Розроблення концептуальних засад тихоокеанської стратегії, як складової глобального лідерства США вимагає від американських науковців та експертів дотримання реалістичних позицій і врахування між США та країнами АТР політичних і економічних суперечностей та розбіжностей. Цей напрям представлений фундаментальними роботами провідних американських політологів: Зб. Бжезінського, Г. Кіссінджера, Д. Ебшайра, М. Гуртова, Д. Брінклі, Р. Кейгана, Р. Скалапіно, Дж. Айкенберрі, Ш. Саймона, М. Менделбаума, Н. Подгореця, Б. Поузена та ін.

З початком постбіполярної епохи, в США визначились два підходи щодо ролі США в світі та в Східній Азії – алармістський та гегемоністський, які відображені американськими науковими

школами. Обидва підходи включають як прихильників з числа академічної спільноти, так і з числа державних службовців США. Найбільш цінними аналітичними матеріалами, які стосуються об'єкту даного дослідження, стали коментарі і свідчення колишніх співробітників президентських адміністрацій і дипломатів, які зробили неабиякий внесок у розвиток відносин США-АТР у період «холодної війни». Серед них треба відзначити Зб. Бжезінського і Г. Кіссінджера, які презентують перший напрям – «течію розумної сили» або ліберальних перетворень в АТР через еволюцію цих відносин на базі союзу США з Китаєм. В силу свого колишнього положення й досвіду науково-політичної діяльності вони залишаються почутими як в США, так і за її межами.

Так, в роботі «Велика шахівниця. Панування Америки і її геостратегічні імперативи» Зб. Бжезінський аналізує геополітичну ситуацію в світі в 1990-х рр. Автор розглядає питання про те, чи є Китай світовою чи регіональною державою, аналізує економічний, політичний і військовий розвиток країни, потенційні проблеми, які вже виникли або можуть виникнути у зв'язку з подальшим розвитком країни, моделює можливу поведінку КНР та її союзників і рекомендує найбільш доцільну реакцію США на зростання КНР з метою збереження їх положення як єдиної світової держави. На цьому ґрунті американський політолог засновує теорію про особливе значення для США регіону Східної Азії. Аналізуючи зовнішньополітичну стратегію США щодо АТР на рубежі ХХ-ХХІ ст., він вказує на значний потенціал і відсутність значного опору для потенційної інтеграції США в регіональні процеси як тихоокеанської держави, констатує наявність економічної зацікавленості країн регіону в збереженні стабільних відносин з США як потужним партнером і примноженні економічних зв'язків з ним як світовим центром сили³⁸.

Основна увага в наступній роботі Зб. Бжезінського «Вибір. Світове панування чи глобальне лідерство» приділяється положенню про те, що тільки консолідованими зусиллями союзників та інших регіональних держав при керівній ролі США можливе встановлення стабільного розвитку АТР. Зб. Бжезінський

³⁸ Бжезінский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезінский. – М.: Международные отношения, 2005. – 392 с.

виходить з того, що для США виключно важливо, щоб на світовій політичній арені не з'явився суперник, здатний панувати в Євразії і, відповідно, здатний кинути виклик американській гегемонії. Зб. Бжезінський розвиває думку про глобальну роль США як єдиної наддержави, здатної бути гарантом стабільності та безпеки для всього світу, єдиною державою, здатною утримати світ від хаосу. Функціональну співпрацю Зб. Бжезінський зображує у вигляді «стратегічного трикутника» США-Китай-Японія. Зб. Бжезінський виходить з того, що для США вкрай важливо, аби на світовій арені не з'явився суперник, здатний панувати в Євразії, щоб кинути виклик американській гегемонії³⁹.

Подібний погляд презентує Г. Кіссінджер у монографії «Чи потрібна Америці зовнішня політика?». Він розглядає широке коло проблем, що постали перед США наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., приділяючи особливу увагу Східній Азії. Г. Кіссінджер достатньо скептично ставиться до ідеї щодо нерозривного зв'язку демократичних реформ і миролюбності зовнішньої політики американської держави. Він підкреслює, що жодна країна регіону, за виключенням США, не схильна ставити на визначальне місце своєї зовнішньої політики проблеми демократії і прав людини, тим більше в тій крайній формі, як це робили американські адміністрації⁴⁰.

Колишній глава зовнішньополітичного відомства США У. Крістофер у роботі «Американське лідерство і американські можливості» (1995) підкреслив, що США досягли лідируючих позицій, і цю обставину вони повинні використовувати для побудови світу, який відповідав би національним інтересам Америки і був би благом для всіх народів на Землі, миру відкритих ринків і відкритих товариств, що згодом і було зроблено щодо політики У. Клінтона, Дж. Буша-мол. і Б. Обама в АТР. Сценарій встановлення американського лідерства в регіоні У. Крістофер визначає через досягнення чотирьох головних цілей: 1) збереження і зміцнення світового лідерства; 2) підтримання продуктивних політичних і економічних відносин з найсильнішими країнами; 3) підтримка і створення надійних міжнародних інститутів для

³⁹ Бжезінський З. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство. – М.: Международные отношения. – 2010.–288 с.

⁴⁰ Kissinger H. Does America need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st century.-New York.:Touchstone,2002.-350p.

співробітництва; 4) захист демократичних суспільств і прав людини. США не є світовим поліцейським, але їх залучення в світові події та сила можуть бути вирішальним фактором⁴¹.

Відповідно до твердження одного з теоретиків «неоконсерватизму» Р. Кейгана, згода інших країн на домінування глобальне США базується не на міжнародних угодах, а на прийнятті цими країнами американських цінностей і цілей, а також на тому, що вони розраховують на американську допомогу. Автор підкреслює, що багато національних та міжнародних акторів в АТР, зокрема АСЕАН, зацікавлені в збереженні сильних позицій США в регіоні задля збереження стабільності та запобігання потенційним конфліктам⁴².

З аналогічних позицій виступають такі американські політологи, як А. Натан, Ч. Фрімен, Б. Гордон, Д. Загорія, Е. Фейгенбаум, У. Лорд, Р. Хантер, К. Джексон. Вони відзначають надзвичайну важливість зв'язків між США і ключовими країнами Східної Азії і закликають Вашингтон до нарощування військової присутності в регіоні й лояльності до потенційних суперників та конкурентів США за контроль над регіональними економічними та політичними процесами.

Альтернативним напрямком американської академічної думки є «гегемоністська» течія, прихильники якої наполягають на позиціях повернення США до стратегії гегемонії і виступають за відновлення інструментарію тиску і конфронтації з потенційними супротивниками США в АТР і силове утримання контролю над даним регіоном. Даної точки зору дотримуються такі дослідники, як Р. Бернштайн, Р. Мунро, К. Менгес, Д. Рекорд.

У праці відомого політолога Ф. Фукуями «Новий погляд на Азію» основний акцент робиться на необхідності створення організації багатостороннього співробітництва з головною роллю США. На його думку, роль США повинна бути офіційною і міцно закріпленою в Східній Азії, оскільки активна позиція США необхідна для регулювання процесів, що відбуваються в рамках регіональної інтеграції. Відносини з Китаєм, який представляється і стратегічною загрозою, але меншого масштабу, ніж був у свій час СРСР, і

⁴¹ Warren Christopher America's Leadership, America's Opportunity. – Foreign policy. 1995. – №63. November/December. – P.6.

⁴² Kagan R. The World America Made. – Alfred A. Knopf, 2012. – 149 p.

необхідним економічним партнером, набувають ключового значення для подальшого розвитку ситуації в регіоні. Автор вважає, що союзники Вашингтона пов'язані тісними відносинами з Китаєм, які передбачають різні рівні співробітництва і протистояння⁴³.

Ряд американських авторів присвячує свої дослідження вивченню регіональних аспектів політики США в АТР, зокрема, відносинам США-КНР та США-Японія, які виступають у ролі стратегічно важливих пріоритетів сучасної тихоокеанської стратегії США. Однією з таких праць є «Останні лєнінці: Невизначене майбутнє комуністичної держав Азії» (1992) – книга американського політолога, професора Каліфорнійського університету, экс-директора Інституту дослідження Східної Азії Р. Скалапіно. У своїй книзі Р. Скалапіно обґрунтовує невідворотність американського лідерства і перемогу над країнами, що здійснюють опір глобалізації та демократизації. При цьому наводиться чотири можливих сценаріїв щодо розвитку політичних трансформацій в регіоні. . По-перше, сучасні країни соціалістичного зразка можуть спробувати «вжити», але динаміка економічного розвитку і взаємозалежності товариств зробить цей сценарій дуже надмірно тяжким, таким, що буде тяжко підтримувати протягом тривалого часу. По-друге, держави соціалізму можуть пережити ряд вибухових потрясінь і їх режими впадуть за зразком Радянського Союзу, але це відбудеться принаймні два попередніх умов: продовження масштабних економічних прорахунків і розколу у правлячій еліті. Третій шлях – швидкий перехід до політичного плюралізму і відкрите суспільство – сценарій малоімовірний в даний час, за висновком Р. Скалапіно. Четвертий сценарій – крок до «авторитарного плюралізму» – моделі, яку використовують Південна Корея і Тайвань і яка є найбільш раціональною в короткостроковій перспективі⁴⁴.

Інший американський політолог Р. Саттінгер у книзі «За Тяньаньмень: політика у відносинах США-КНР (1989-2000)» розглядаючи причини охолодження відносин США-КНР, зазначає, що двосторонні відносини мають прогресивне економічне

⁴³ Фукуяма Ф. Новый взгляд на Азию / Ф. Фукуяма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/12/3643.html>

⁴⁴ Scalapino Robert A. The last Leninists: the uncertain future of Asia's communist states. – Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, 1992. – 104 p.

підґрунтя, але не мають достатнього розвитку у політичній сфері. Одну з таких причин він вбачає в розгортанні війни проти міжнародного тероризму, започатковану Дж. Бушем-ст. і Б. Клінтоном. На його думку, даний аспект заклав початок найскладнішим стосункам двох країн за весь період постбіполярності. Автор зосереджує увагу на політичних факторах, які спричинили цей стан в період між 1989 р. і завершенням президентства Б. Клінтона в 2000 р.⁴⁵

Прогноз про втрату американського регіонального лідерства в АТР робить професор Портлендського університету, колишній експерт корпорації Rand M. Гуртов, зазначаючи у своїй фундаментальній праці «Перспективи миру і співробітництва в Східній Азії» (2002), що «ми (американці) повинні перестати говорити про смутні для Далекого Сходу – нереальні цілі, такі, як права людини, підвищення рівня життя та демократизації. Скоро прийде той день, коли ми напруму зіштовхнемось з протидією цій тенденції, як тільки в регіоні з'явиться відповідний центр сили». Автор осуджує політику американських экс-президентів в Азії, зазначаючи, що дані стратегії є невдалою спробою перегляду національного суверенітету інших країн за допомогою військової сили та політичного тиску.⁴⁶

Серед останніх фундаментальних праць американської політологічної школи варто відзначити працю «Американська відповідь Китаю» (2010) професора Мерілендського університету У. Коена. У книзі аналізуються проблеми та концепції, які сформувались у практиці відносин США-Китаю і розглядаються їх далекосяжні наслідки. У. Коен проводить предметне порівняння політики Джорджа Буша-старшого і Б. Клінтона щодо КНР.

На думку автора, американський глобальний вплив в АТР буде об'єктивно скорочуватися на користь «потенційного китайського панування», але залишиться на рівні партнерських стосунків в рамках лідерства США. Праця представляє собою свіжий погляд

⁴⁵ Suttlinger R. Beyond Tiananmen: The Politics of U.S.-China Relations 1989-2000. – Washington D.C., The Brookings Institution Press. – 2004. – 556 p.

⁴⁶ Gurtov M. Pacific Asia? : Prospects for Security and Cooperation in East Asia. – Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2002. – 257 p.

американських політологічних кіл на проблему відносин США-КНР і збереження провідних позицій США в Азії розуміння у XXI ст.⁴⁷.

Важливими є актуальні тематичні публікації представників американського істеблішменту, науковців і журналістів у фахових ділових періодичних виданнях, на сторінках яких вичерпно висвітлюється поточна ситуація у відносинах США-АТР, зокрема: «Asian Survey», «Asian Profile», «Foreign Affairs», «The Washington Quarterly», «International Security», «SAIS Review», «World Policy Journal», «Foreign Policy», «Pacific Affairs», «Pacific Community», «Far Eastern Economic Review» та ін.

Ґрунтуючись на аналізі значного обсягу літератури, результатів досліджень американських фахівців, спогадів зарубіжних політиків, що представляють собою унікальний матеріал для наукової розвідки. Тим не менш, можна зробити висновок про деяку односторонність у подачі фактів і висновків американськими фахівцями щодо теми еволюції зовнішньополітичної стратегії США в АТР через традиційний для американських науковців месіанських підхід до міжнародних справ, призначений стати основою для обґрунтування глобального американського лідерства та світової гегемонії.

Характерною ознакою американських академічних досліджень є схильність ідентифікувати непорозуміння та напруження між США та деякими країнами регіону значною мірою як політичні перебільшення. Таким чином, можна зробити висновок, що американський підхід до відносин США-АТР знаходяться в межах концепції глобалізації світу та утримання у цьому процесі лідерських позицій США як провідника даних перетворень.

Незважаючи на те, що американські дослідники та фахівці із зовнішньої політики демонструють різне розуміння системи відносин в АТР, їх методам властивий підхід, який передбачає виділення США в якості центру сили в регіоні. Специфічність підходів американських учених до питань забезпечення економічного процвітання й безпеки в регіоні розглядається з позицій побудови систем по американським моделям, тобто зі збереженням домінуючої економічної і військово-політичної присутності США. У цілому аналіз вище перерахованих робіт

⁴⁷ Cohen Warren I. America's Response to China: A History of Sino-American Relations. – Columbia University Press. – 2010. – 344 p.

дозволив зробити висновок про те, що в світлі кардинальних змін, що відбуваються на регіональному та глобальному рівнях, дослідження сучасних відносин країн АТР і США, виявилися не достатньо повними та масштабними. Зрозуміло, що це не відповідає обраному Вашингтоном курсу на тихоокеанську інтеграцію як найбільш важливого напрямку американської зовнішньополітичної стратегії.

Незважаючи на значну кількість праць американських фахівців, присвячених проблемам АТР, говорити про їх вичерпність досить складно. По-перше, більша частина робіт носить не науковий, а публіцистичний характер. По-друге, автори схильні розглядати багато регіональних проблем крізь призму американських інтересів, що визначає упередженість і тенденційність деяких оцінок і висновків. Відмінною рисою історіографічної літератури, в якій підводяться підсумки вивчення цього напрямку зовнішньої політики США, є відсутність узагальнюючих праць. Водночас, можна констатувати загальне пожвавлення досліджень американської стратегії в АТР чинної президентської адміністрації Б. Обама, але без достатнього фактичного матеріалу, який би аргументовано демонстрував або спростовував стійкість і стабільність двосторонніх відносин США-АТР. У цьому зв'язку, можна говорити про деяку прогалину у працях, присвячених стратегії США в АТР у роки «холодної війни» і в постбіполярний період.

Розділ 2

ЕВОЛЮЦІЯ ДОКТРИНАЛЬНОГО ПІДХОДУ США ДО АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ

2.1. Еволюція азійсько-тихоокеанської стратегії США в період «холодної війни»

Упродовж тривалого історичного періоду Сполучені Штати не виявляли значного інтересу до інших континентів і регіонів світу, в тому числі й до Східної Азії. У XIX ст. зовнішньополітична стратегія Вашингтону формувалась переважно у руслі положень «доктрини Монро», яка обмежувала національний інтереси США кордонами Західної півкулі. Однак, з 30-х рр. XIX ст. США почали брати активну участь у європейських ініціативах щодо співробітництва в торгівлі та колоніальній політиці на Сході. Наприкінці XIX ст., коли США перетворилися в одну з найбільших держав світу, в американських правлячих колах і фінансово-промислових групах зародилася ідея примножити свої прибутки за рахунок людських і природних ресурсів інших континентів. З огляду на руйнівні результати двох світових війн, епіцентр яких знаходився за межами американського континенту, США виявились більш здатними до реалізації цієї мети за умов послаблення повоєнної Європи. Так, в азійських країнах відкривалися широкі перспективи для появи нового регіонального лідера, зважаючи на ослаблення позицій знесилених у війні Великобританії, Франції і Нідерландів.

Одночасно з'явилося й теоретичне обґрунтування «всесвітньої місії» США. Зважаючи на ідеалізм доктрин про «американське призначення», набули популярності месіанські основи поширення демократії та усунення глобальних загроз, що і вилилось у концепцію «національного інтересу» США. Найбільш яскраво ці ідеї були сформульовані вперше, зокрема, сенатором А. Беверіджем, який в 1900 р. з трибуни сенату заявив, що «Всевишній створив американців досвідченими в питаннях

управління, і тому поклав на американську націю обов'язок керувати дикими і занепалими народами», врятувати їх від «варварства і темряви»⁴⁸. Один з найбільш видатних американських президентів США Т. Рузвельт став першим главою держави, який проголосив курс США на глобальне лідерство: «Ми не можемо залишатися в межах наших кордонів і відкрито визнати себе просто процвітаючими торговцями, які не цікавляться актуальними в світі подіями. У боротьбі за морську і комерційну перевагу ми повинні укріпити нашу міць за межами наших кордонів»⁴⁹.

На кожному новому витку повоєнної зовнішньої політики правлячі кола США, володіючи величезними економічними можливостями, видозмінювали власну стратегію в АТР відповідно до об'єктивних обставин. В середині США стрімке сходження до вершин глобальної політико-економічної гегемонії після Другої світової війни почалося, як відомо, з відмови від ізоляціоністських тенденцій всередині американського суспільства, з рішучого переходу до активної зовнішньої політики, яка швидко переросла у відкриту експансію в умовах майбутнього протистояння з СРСР. У зонах власного впливу США всіляко придушували конфлікти, оскільки активізація останніх створювала сприятливі обставини для опонента втрутитися у регіональні події. У зонах периферійних інтересів наддержав їх втручання було фактором стримування надмірної ескалації конфлікту, якщо така ескалація могла призвести до повної поразки їх клієнтів, отже, до втрати позицій у регіоні однією із наддержав⁵⁰.

Після смерті Ф. Рузвельта, в перші повоєнні роки, адміністрація Г. Трумена інерційно продовжувала рухатися в заданому попередником стратегічному напрямку – активному залученні до міжнародної політики. Так, виступаючи 20 січня 1949 р. з інавгураційною промовою, Г. Трумен звернув першочергову

⁴⁸ Bartlett R. The Record of American Diplomacy. Documents and materials illustrating the evolution of our foreign policy. – N. Y., 1947. – 387 p.

⁴⁹ Charnwood L. Theodore Roosevelt's Caribbean. – Boston: Atlantic Monthly Press. – 2005. – 256 p

⁵⁰ Lake D. and Morgan P. The New Regionalism in Security Affairs // Regional Orders: Building Security in a New World / Ed. by D. Lake and P. Morgan. – University Park: The University of Pennsylvania Press, 1997. – 3-19 p.

увагу на проблеми зовнішньої політики та шляхи їх вирішення. Таке акцентування пояснювалося виключною важливістю стану миру для долі самої Америки і було констатацією того, що ізоляціонізм перестав відповідати національним інтересам США. У чотирьох розділах цієї промови були сформульовані чотири основні напрямки зовнішньої політики США. По-перше, це підтримка ООН, по-друге, відновлення Європи за допомогою «плану Маршалла», по-третє, будівництво військового «щита» Заходу – НАТО. Четвертий розділ стосувався зобов'язань США щодо подолання відсталості в «третьому світі», тобто слаборозвинених країнах. Обґрунтовуючи необхідність такої політики, Трумен говорив про глибинні американські традиції місіонерства і гуманізму, про суто комерційні вигоди для США від розвитку світової торгівлі з ними та необхідність поширювати цінності демократичного способу життя, натякаючи на небезпеку поширення комунізму в «третьому світі»^{51,52}.

Основною причиною появи цього нового зовнішньополітичного напрямку стала необхідність почати у відсталих країнах формування умов, необхідних для їх залучення до будівництва «нового світового порядку» (Pax Americana). Реалізація даного завдання вимагала подолання антизахідних настроїв, радикальних форм націоналізму, створення клімату довіри між США і слаборозвиненими країнами, зокрема в Східній Азії. Цей шлях став також інструментом гальмування поширення політико-ідеологічного впливу в цьому регіоні і не давав геополітичним опонентам США – СРСР і Китаю встановити одноосібну гегемонію в цьому регіоні.

У перші повоєнні роки (1945-1946 рр.) американські стратеги розраховували на те, що підхід до країн третього світу повинен розпочатись із захисту, дипломатичної допомоги, запровадження демократичних та ринкових інститутів, що у відповідь дасть змогу створити сприятливий інвестиційний клімат для американських і європейських приватних капіталів, а також кредитів IBRD та Експортно-імпортного банку США. Тому американська

⁵¹ Address by Harry S. Truman, 1949 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inaugural.senate.gov/swearing-in/address/address-by-harry-s-truman-1949>

⁵² Paterson T. Meeting the Communist Threat: From Truman to Reagan. – N.Y.: Oxford University Press. – 1988. – 317 p.

адміністрація була зацікавлена в закріпленні та зміцненні своєї присутності, передусім в Східній Азії⁵³.

Оскільки для США основним засобом проектування переваги в регіоні були військово-морські сили, головну увагу американської сторони було зосереджено на острівній та прибережній зонах. У цьому плані контроль над Японією та управління Філіппінами, давало США стратегічну перевагу, яка компенсувала їх геополітичну слабкість як неазійської країни. Як зазначав у своїх мемуарах Дж. Кеннан, який займав пост начальника Управління зовнішньополітичного планування, наприкінці 40-х рр. в США «стали з тривогою думати про те, що після виведення американських військ слабка Японія може потрапити під вплив СРСР» у випадку, якщо економічна ситуація в країні стане кризовою. У 1948 р. Дж. Кеннан здійснив поїздку в Токіо, після повернення з якої виступив за згортання реформ та розробку заходів для збереження військової присутності США на Японських островах після припинення окупації. Передусім йшлося про створення американських баз і намір у розумних межах допустити переозброєння Японії⁵⁴.

За встановлення однополюсного центру в АТР незабаром розгорнулась боротьба між США і СРСР, що стала важливою складовою холодної війни. Політика США в АТР перших повоєнних років багато в чому була синхронною політиці СРСР, який намагався протистояти американській експансії. Точками дотику можна вважати однакове ставлення до розділення Кореї і невтручання у «в'єтнамське питання». Паралелізм курсу помітний і в ставленні СРСР і США до ситуації в Індонезії. Тож, у обох країн в АТР постійно виникали тактичні розбіжності, але до кінця 40-х рр. вони так само послідовно долалися без суттєвої конфронтації. Рубіж між взаємною стриманістю і явною конфронтаційністю в АТР припав на час проголошення КНР у жовтні 1949 р. і початком Корейської війни в червні 1950 р. Тобто «холодна війна» в цій частині світу почалася приблизно на два роки пізніше, ніж план

⁵³ Шенин С. Ю. США – третий мир: у истоков новых отношений (история пункта-4. 1949-1953) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.sgu.ru/users/project/kafedra2/pdf/shenin.pdf>

⁵⁴ Scalapino R. The United States and Japan.–University of California Press, Berkeley, California.– 1975. – P. 234.

Маршала і Берлінська криза 1948 р. встановили розстановку сил у Європі. Найважливішою причиною загострення радянсько-американських відносин на зламі 50-х рр. стала об'єктивна неможливість застосувати формулу розподілу сфер впливу щодо материкового Китаю в результаті повної нежиттєздатності режиму Чан Кайши на фоні успішної лінії Мао Цзедуна. Після приходу до влади комуністів в Китаї, США відчували себе невпевнено, і ця невпевненість визначала насторожену увагу до поведінки Москви. У доповіді РНБ президента Г. Трумена про стан справ в Азії від 30 грудня 1949 р. мета американської політики формулювалася як «поступове скорочення, аж до усунення з часом, переважаючої могутності й впливу СРСР в Азії до рівня, коли Радянський Союз не зможе загрожувати безпеці США або їх друзям»⁵⁵.

На думку О. Богатурова, не дивлячись на те, що після 1945 р. в Східній Азії за місце регіонального центру-гегемона боролися, принаймні, дві держави – Радянський Союз і США, єдиний лідер в АТР так і не виник в силу об'єктивної відсутності «низу» – більш-менш численної групи слабких країн, які були б здатні і згодні стати опорою загальнорегіональної ієрархічної структури, побудованої за типом європейської⁵⁶. В одному з аналітичних оглядів Ради національної безпеки в 1952 р. зазначалося, що «уряди і народи Південно-Східної Азії мають між собою мало спільного, крім географічної близькості, а також наново зростаючого націоналізму і антиколоніалізму»⁵⁷. В той же час, в перші повоєнні роки, інтереси СРСР та США розходилися не за усіма напрямками міжнародної політики. Ці відносини були конкурентними, але в них був присутній і елемент міждержавного партнерства. Характеризуючи радянсько-американську взаємодію на Сході, представник держдепартаменту США Дж. Вінсент в січні 1946 р. писав: «Нам було приємно виявити, що російську

⁵⁵ The position of the US with Respect to Asia. A Report to the President by the NSC. NSC Documents. NSC 48/2. – 1049. – December 30.

⁵⁶ Богатуров А. Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после второй мировой войны (1945-1995) / А. Д. Богатуров. – М. : Конверт – МОНФ, 1997. – 352 с.

⁵⁷ NSC Staff Study on the US Objectives and Courses of Action with Respect to Communist Aggression to Southeast Asia. NSC Documents. Annex to NSC 124. – February 13. – 1952.

точку зору неважко примирити з нашою, оскільки у нас є спільна мета»⁵⁸.

Повоєнна доктрина Г. Трумена стала вираженням боротьби США та їх союзників за необхідну їм політико-економічну однорідність світу. 12 березня 1947 р. президент Г. Трумен виголосив промову на об'єднаному засіданні сенату і палати представників, закликавши американський парламент підтримати його намір про розширення векторів зовнішньої політики. Своєю доктриною Г. Трумен оголошував весь світ «сферою ексклюзивних інтересів США». У цьому зв'язку прозвучали тези про те, що «вільні народи будуть чинити опір зовнішньому тиску», США «повинні допомогти у звільненні народів, щоб вони самі могли вирішувати власну долю». Таким чином, «доктрина Трумена» стала логічним продовженням «доктрини Монро». Концепція «стримування» була сформульована в 1948 р. в директиві Ради національної безпеки № 67 і мала на меті змусити Радянський Союз обмежити зону свого контролю державних кордонів станом на 1947 р. До початку 1953 р. адміністрація Г. Трумена керувалась установками доктрини «стримування», але її застосування не дало США очікуваних результатів, зокрема в Азії.

У посланні президента Г. Трумена конгресу від 9 січня 1952 р. підкреслювалася важливість 4-го пункту доктрини – підтримання союзницьких відносин з країнами, що розвиваються, що стало елементом першого етапу «холодної війни»: «Четвертий пункт працює не тільки в Індії, але й в Ірані, Парагваї, Ліберії, в 33 країнах по всьому світу. Немає нічого, що більш чітко показує, за що ми стоїмо і чого хочемо досягти»⁵⁹.

Ці фактори сприяли збільшенню обсягів асигнувань на технічну допомогу слаборозвиненим країнам і збільшенню кількості реципієнтів. Всього до 1955 р. угоди про технічну допомогу з США уклали 15 країн і 11 територій у Південній Азії, на Близькому Сході та Африці, і 19 країн і 9 територій – в Латинській Америці, на Далекому Сході до програми приєдналися

⁵⁸ Dallin D. Soviet Russia and the Far East.– New York: Archon Books. – 1971.– 398 p.

⁵⁹ Congressional Record. Proceedings and Debates of the 80th, 81st, 82nd, 83d, 84th, 85th, 86th, Congresses. – Vols. 93-106. – Washington: Government Printing Office, 1948-1960.

9 держав. Отже, загальне число реципієнтів склало 43 країни і 20 територій⁶⁰.

У 1949 р. генерал Дж. Макартур в інтерв'ю «New York Times» прокоментував стратегічні позиції США в АТР так: «Наша лінія оборони просувається ланцюгом уздовж островів, що оточують азійське узбережжя. Вона починається на Філіппінах і продовжується через архіпелаг Рюкю, включаючи його головний бастион Окінаву. Потім вона повертається і йде через Японію та пасму Алеутських островів до Аляски». Пізніше у січні 1950 р. держсекретар США Д. Ачесон офіційно підтвердив, що кордони оборони США проходять через Алеутські острови, Японію, острови Рюкю і Філіппіни. США запропонували свої послуги для захисту азійських народів від зовнішньої загрози і внутрішньої контрреволюції. Президент Г. Трумен 25 липня 1950 р. оголосив, що американські війська на Філіппінах будуть подвоєні, а військова допомога їм значно розширена^{61,62}.

Подальшим поштовхом для посилення американської військово-політичної інтеграції до країн Південно-Східної Азії (ПСА) послужило посилення напруженості в Кореї. Саме в цей час конфлікт в Кореї став першим кроком до активного залучення післявоєнних США до збройних протистоянь в тих чи інших точках світу. Корейська війна – це перша в повоєнний час відкрита проба сил США в Східній Азії. Саме з війни в Кореї почалося залучення США до регіональних конфліктів, що було характерною тенденцією періоду «холодної війни». Це є очевидним, наприклад, з розмови між Г. Труменом і його адміністративним помічником 26 липня 1950 р.: «Я затримався, щоб поговорити з президентом про значимість Кореї. Президент сказав, що його більше турбували інші регіони. Він сказав, що дав вказівку генералу Дж. Макартуру видати корейцям боеприпаси, що військово-повітряні сили і флот прикриють евакуацію американських збройних сил. «Корея, – заявив він, – це та ж Греція, але на Далекому Сході»⁶³. Корейська

⁶⁰ The New York Times. – 1955. – 21 April

⁶¹ The New York Times. – 1949. – 2 March

⁶² Finkelstein L. S. American Policy in Southeast Asia. N. Y.: American Institute for Pacific Relations. – 1950. – 45 p

⁶³ President Truman's Conversation with George M. Elsey. – June 26, 1950. In: Documentary History of the Truman Presidency. – Vol. 18.

війна прискорила поляризацію по осі «США-СРСР». Взаємна напруженість між СРСР і США в роки корейської війни перетворилась на ворожість і переконала американську адміністрацію щодо «доречності» рішень про регіональні перетворення та проведення їх без участі СРСР. Вже на початку 50-х рр. у країнах Заходу утвердилася думка про необхідність структурно закріпити баланс сил, який склався в результаті перших повоєнних років, тобто план стримувати СРСР у його амбіціях щодо лідерства в АТР.

Починаючи з 50-х рр. ХХ ст., в АТР була побудована система біполярного протистояння двох військово-політичних блоків, очолюваних США та СРСР. Основу регіональної системи безпеки склали двосторонні (США – Японія, США – Південна Корея, СРСР – КНДР, СРСР – Монголія), а не багатосторонні (НАТО – ОВД) військово-політичні інститути. Радянський Союз також мав договір з КНР (1950 р.), а США – з Японією, Австралією і Новою Зеландією (система договорів безпеки 1951 р.), з Філіппінами (Договір про взаємну безпеку 1953 р.).

Особливу увагу США приділяли у цей період відносинам з Японією. Процес нормалізації відносин з Японією був головною ланкою в ланцюзі зусиль, покликаних заповнити «втрату Китаю», нова Японія могла стати найважливішим партнером США. Здійсненню цих задумів служила так звана Сан-Франциська система військового союзу з Японією, що включала Сан-Франциській мирний договір (1951) і Японо-американський договір безпеки (1951). Мирний договір з Японією не мислився американськими політиками у відриві від інших домовленостей, покликаних утворити правову базу для американської присутності в Східній Азії, тому робота у цьому напрямку була продовжена наступними президентськими адміністраціями. Частково, проекти партнерства з Токіо, були урівноважені США і укладанням антияпонських договорів з Австралією, Новою Зеландією і Філіппінами. Договір «про взаємну оборону» між Австралією, Новою Зеландією та США (АНЗЮС) 1951 р. став однією з успішних спроб налагодити взаємну допомогу на випадок зовнішньої агресії. Хоча в тексті не було прямої вказівки на Японію як потенційне джерело загрози, з погляду Австралії та Нової Зеландії він був спрямований проти неї – така була ціна

згоди цих країн підтримати США у питанні мирного врегулювання з Токіо⁶⁴.

Наступним, після АНЗЮС кроком, що врівноважував американсько-японське партнерство, було підписання в 1951 р. Договору про взаємну безпеку між США і Філіппінами. 30 серпня 1951 р. у Вашингтоні між ними був підписаний військовий договір на невизначений термін. Американсько-філіппінський договір становив єдиний комплекс з Договором про основи відносин між двома країнами від 4 липня 1946 р., який обумовлював право Вашингтона використовувати бази на Філіппінах «в інтересах взаємного захисту США та Філіппінської Республіки». Стаття 4 цього договору передбачала спільні дії сторін у разі «збройного нападу на одну з них в басейні Тихого океану», що виявилось ідентичним договору АНЗЮС. На завершальному етапі правління Г. Трумена Вашингтону вдалося переконати індонезійський уряд також підписати угоду про надання допомоги на підставі закону «про взаємне забезпечення безпеки», що з боку Індонезії було рівнозначне відмові від активної незалежної зовнішньої політики і приєднання до проамериканського блоку.

Можна зробити висновок, що за результатами правління Г. Трумена США вперше сформулювали політичну стратегію щодо країн АТР і послідовно почали її втілювати в життя, включивши цей регіон у коло «життєво важливих національних інтересів». Вагаючись щодо визнання комуністичного Китаю, Г. Трумен втратив шанс випередити СРСР, що стало однією з найбільших поразок у «холодній війні» на східному фронті. Боротьба проти комунізму, як другий фронт міжсистемного протистояння закономірно перемістився в АТР, про що свідчить Корейська війна, яка стала першим кроком США на шляху силового контролю ситуації в АТР будь-якою ціною, що було пізніше підхоплене наступними адміністраціями.

Обрання на посаду президента Д. Ейзенхауера спричинило перегляд зовнішньополітичних пріоритетів, багато в чому пов'язаних саме з подіями в Китаї і Кореї. Ревізія старих орієнтирів за Ейзенхауером проходила за трьома напрямками:

⁶⁴ Documents on American Foreign Relations. Vol. XIII. January 1 – December 31. – 1951 / Ed by R. Dennett, K. Durant. Princeton: Princeton University Press. – 1953.

відмова від абсолютизації значення подій в Європі; посилення уваги до забезпечення безпеки самих США; активізація політики в Азії. Намітилася тенденція на недопущення відкритого військового зіткнення з СРСР, у тому числі в процесі суперництва за вплив в АТР. Істотний поворот у зовнішньополітичних орієнтирах американської еліти в її ставленні до ролі дипломатії і військової сили стався, коли у двох держав з'явилася ядерна зброя. В уявленнях багатьох американських політиків і експертів став зникати традиційний зв'язок між дипломатією та використанням сили як продовження політики іншими засобами. Відтак першим своїм зовнішньополітичним завданням після приходу в Білий дім президент Д. Ейзенхауер вважав припинення корейської війни⁶⁵.

У січні 1957 р. була проголошена «доктрина Ейзенхауера». Вперше була викладена в посланні президента США Д. Ейзенхауера конгресу від 15 січня 1957 р., законодавчо затверджена в березні 1957 і була спрямована на зміцнення позицій США на Близькому Сході і в Південно-Східній Азії через систематичну протидію силам прорадянського руху. Згідно з доктриною, президент США брав зобов'язання надавати державам Сходу військову та економічну допомогу і використовувати на свій розсуд американські збройні сили в цьому регіоні. Сутність доктрини полягала в тому, що країнам азійського та інших регіонів світу через ослаблення позицій колишніх європейських метрополій загрожує небезпека з боку Радянського Союзу і країн, «контрольованих міжнародним комунізмом». На цій основі, з урахуванням «ефекту доміно», американським керівництвом було прийнято рішення про втручання США у війну у В'єтнамі.

Викладений у директиві РНБ-162/2 і схвалений Д. Ейзенхауером 30 жовтня 1953 р. так званий «новий погляд» на оборону передбачав прискорену підготовку США до розв'язання «великої війни» проти СРСР та інших соціалістичних держав. Так, у листі Д. Ейзенхауера в'єтнамському президенту Нго Дінь Д'єму 1958 р., глава США відзначав вклад останнього у боротьбу з комунізмом на східному фронті: «Я з цікавістю стежив за вашими поїздками до Таїланду, Австралії, Кореї, Індії та на Філіппіни.

⁶⁵ Taft R.A. A Foreign Policy for Americans. – Doubleday and Company. – 1991. – 327 p.

Завдяки цим візитам ви підвищили престиж свого уряду за кордоном»⁶⁶.

Зазначимо, що питання про посилення ролі США впливало з розгляду глобальної стратегії в масштабах Євразії. Багато в чому розширення кола країн, що входили до сфери важливих інтересів США пов'язане саме з подіями в Китаї і Кореї. Політика США була спрямована на здійснення силового тиску на КНР, КНДР, В'єтнам та інші країни, які США вважали радянськими сателітами. У документах РНБ періоду 50-х і 60-х рр. також простежується думка, що головною загрозою американським інтересам в Азії в них називається не Радянський Союз, а КНР. Після закінчення війни в Кореї США розпочали новий раунд своїх зусиль з об'єднання країн Азії односторонніми та багатосторонніми військово-політичними угодами⁶⁷.

Важливим кроком президентської адміністрації Д. Ейзенхауера стало те, що у вересні 1954 р. в Манілі відбулася конференція ряду європейських та азійських країн. Учасники зустрічі дійшли згоди про створення Організації договору Південно-Східної Азії – СЕАТО, яка проголошувалася як союз для забезпечення колективної оборони регіону. Манільський пакт мав протидіяти тенденції до зрощення регіонального націоналізму з комунізмом в тому вигляді, як це проявилось в Китаї, Північній Кореї та Північному В'єтнамі. Внаслідок цього структурна побудова відносин в азійському регіоні за схемою характеризувалась: поширенням принципів «холодної війни» на Азію в результаті створення систем безпеки США та СРСР на основі договорів безпеки зі своїми союзниками і включалась в загальну стратегію США по встановленню світового лідерства у повоєнному світі.

Центральне місце у стратегії США щодо Східної Азії займав в'єтнамський конфлікт. На початку 50-х рр. стало очевидним, що шанси Франції силою зберегти свої позиції в Індокитаї слабшають, а час для політичних перетворень, які задовольнили б більшість місцевого населення, втрачено. Незважаючи на негативне ставлення до збереження колоній, Вашингтон підтримав спроби

⁶⁶ The Foreign Relations of the United States (FRUS). 1961-1963. – Vol. 2. Vietnam, 1962. Wash.: US Government Printing Office, 1990. – 213 p.

⁶⁷ Cohen, Warren I., Iriye, Akira The Great Powers in East Asia. – NY: Columbia University Press, 1990. – 331 p.

Франції зберегти свій контроль над індокитайськими володіннями, вважаючи, що в іншому випадку вони неминуче потраплять під вплив ДРВ. Підозри щодо в'єтнамських комуністів посилилися після того, як у січні 1950 р. КНР і СРСР визнали уряд Хо Ши Міна і встановили з ним дипломатичні відносини. Обстановка в регіоні сприяла зростанню цих побоювань. У квітні 1950 р. китайські комуністи здійснили операцію по захопленню о. Хайнань, який контролювався режимом Чан Кайши, а в червні 1950 р. почалася війна в Кореї. У такій ситуації В'єтнам став сприйматися як новий рубіж стримування комунізму. Американська участь у війні у В'єтнамі особливо посилилась після укладення угоди про перемир'я в Кореї. Восени 1953 р. Державний секретар США, підкреслюючи стратегічну важливість конфлікту у В'єтнамі, виступив із заявою, що США у відповідь на агресію почнуть дії, «наслідки яких можуть не обмежитися кордонами Індокитаю». А оскільки бойові дії розвивалися для Франції несприятливо, адміністрація Д. Ейзенхауера на початку 1954 р. запропонувала вести боротьбу проти комуністів на тристоронній основі – силами Франції, США та Великої Британії. Для США стало необхідним зробити відповідальний вибір – або на користь збереження відносин з Тайванем, або їх відродження з більш вигідним партнером – КНР. Зробивши вибір на конфронтацію з Китаєм, адміністрація Д. Ейзенхауера поставила акцент на поглиблення співробітництва з Японією.

У підсумку зазначимо, що адміністрація Д. Ейзенхауера намагалась не допустити вторгнення в Тихоокеанську Азію СРСР, але готова була заплатити вже меншу ціну за своїх попередників з демократичної партії. Враховуючи вірогідність застосування ядерної зброї при зіткненні з СРСР, США вирішили діяти більш опосередковано – шляхом дипломатичної гри, укладаючи договори безпеки з якомога більшим числом несоціалістичних країн Азії, що остерегались підпасти під вплив СРСР. Отже, зовнішньополітичні концепції республіканського керівництва ставали помітно гнучкішими і відходили від жорстких установок на підготовку до нової неминучої війни.

Така стратегія була згодом продовжена його послідовником Дж. Кеннеді. Вже на початку 1961 р. концепція «обмеженої ядерної війни» склала основу стратегії «гнучкого реагування»,

розробленої демократичним урядом, очолюваним Дж. Кеннеді (1961–1963). Адміністрація Дж. Кеннеді звернула першочергову увагу на питання, що стосуються колишніх колоній, передусім у ПСА. До кінця 50-х – початку 60-х рр. в американських правлячих колах все більше поширювалося переконання, що саме в ці країни змістився вирішальний фронт «боротьби з комунізмом» і що якраз на цьому фронті американська дипломатія діє найбільш невміло і безуспішно. У своїй інавгураційній промові 20 січня 1961 р. президент Дж. Кеннеді представив план, згідно з яким буде розвиватися майбутня зовнішня політика США. У цій промові Кеннеді заявив: «Ми хочемо, щоб всі нації знали, що ми заплатимо будь-яку ціну, винесемо будь-яку ношу, здолаємо будь-які труднощі, підтримаємо один одного і будемо воювати з будь-яким ворогом для того, щоб вижити і забезпечити свободу»⁶⁸.

Президент Дж. Кеннеді і міністр оборони Р. Макнамара мали намір замінити доктрину «масованої відплати», яка ґрунтувалася на залякуванні, більш гнучкою стратегією, щоб на кожній стадії ескалації відповідно реагувати на потенційні конфлікти, започаткувавши доктрину «гнучкого реагування», у тому числі в Азії. В основу стратегії Кеннеді була покладена концепція «гнучкого реагування», які виступали за необхідність мати можливість давати «гнучку відповідь і рухатися по сходах ескалації конфлікту поступово, у відповідь на ті чи інші дії противника»⁶⁹. Передбачалося, що в разі локального конфлікту, дії США мають будуватися «на основі гнучкого і вибіркового використання наявних можливостей, включаючи ядерні, відповідно до вказівок президента»⁷⁰. Так, під час листування з президентом В'єтнаму Нго Дінх Д'ємом, Кеннеді наголошує, що США готові здійснювати військову підтримку у боротьбі проти Ханю, що для США є принциповим аспектом стабільності в АТР.

⁶⁸ . Мельников Ю. М. Внешнеполитические доктрины США. Происхождение и сущность программы «новых рубежей» президента Дж. Кеннеди. – М.: Наука, 1970. – 495 с.

⁶⁹ Братерский М. В. США и проблемные страны Азии: обоснование, выработка и реализация политики в 1990-2005 гг. / М. В. Братерский ; Моск. обществ. науч. фонд ; Ин-т США и Канады РАН. – М. : Моск. обществ.научн. фонд : Ин-т США и Канады РАН, 2005. – 240 с.

⁷⁰ Basic Nations Security Policy. NSC Documents.– NSC 5810/1. – May 5, 1958. – 2-3 p.

У стратегічному вимірі запропонована ним «новизна» стосувалася в першу чергу тактики і стилю американської дипломатії і найменше зачіпала її зміст і цілі. Дж. Кеннеді не заперечував і військові методи впливу на країни «третього» світу, особливо там, де мирні способи зазнавали невдачі. На його переконання, стара стратегія, за якої США покладалися переважно на свою ядерну міць, в районах Азії, де доводилося мати справу з партизанськими рухами, спрацювати не могла. Звідси постала нова стратегія «гнучкого реагування», що передбачала поряд з продовженням нарощування ядерного арсеналу посилення розвитку звичайних видів озброєнь і формування спеціальних контрреволюційних підрозділів⁷¹.

Після загибелі Дж. Кеннеді, вже при президенті Л. Джонсоні, у грудні 1963 р. було обґрунтоване «ексклюзивне» право США на захист своїх інтересів в АТР. У липні 1966 р. з'явилася Декларація тихоокеанських держав, в якій Л. Джонсон висунув тезу про «єдність цих держав під егідою США». Доктрина була спрямована на недопущення приходу до влади комуністичних чи соціалістичних партій, що пояснювалось тим, що США брали на себе відповідальність захищати країни Західної півкулі (а згодом і будь-які країни АТР) від тиранії. «Доктрина Джонсона» для Азії, відповідно до якої США проголошувалися «тихоокеанської державою», наділяла «правом» домагатися «умиротворення, порядку і процвітання» в Азії, шляхом придушення прокомуністичного руху і насадження американського панування в цьому районі земної кулі. Л. Джонсон ще з тих пір, коли він був віце-президентом, постійно підкреслював, що Південно-Східна Азія є найважливішою сферою життєвих інтересів США, і підтримував рішучі, насамперед військові, дії на захист цих інтересів. Л. Джонсон вважав, що відхід американців з Індокитаю призведе до посилення ультраправих і ізоляціоністських сил в США, відмови від захисту американських інтересів в світі і зростання недовіри американських союзників до здатності США виконувати свої зовнішньополітичні зобов'язання.

⁷¹ Дудко І. Д. Національні інтереси США в постбіполярному світі: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 208 с.

У концепції Л. Джонсона наголос робився на активне залучення США до Східної Азії у якості тихоокеанської держави, яка гарантує безпеку і процвітання регіону. США прийняли рішення будувати свою політику, ґрунтуючись на концепції багатополярності світу, відповідно до якої глобальна ситуація і ситуація в АТР розглядалися як баланс сил між п'ятьма світовими центрами – США, СРСР, Західною Європою, КНР і Японією.

У практичній площині американське керівництво дійшло до висновку про те, що новий південнов'єтнамський уряд не в змозі контролювати ситуацію на своїй території. Початок інтервенції США кардинально змінив ситуацію у регіоні. У посланні конгресу президент Джонсон пояснив необхідність наступним чином: «Наша політика в Південно-Східній Азії була постійною і незмінною з 1954 р. Я узагальнив її 2 червня в вигляді чотирьох простих положень: 1. Америка тримає своє слово. Тут, як і скрізь, ми повинні і будемо шанувати наші зобов'язання. 2. Мова йде про майбутнє Південно-Східної Азії в цілому. Загроза будь-якій країні цього регіону є загрозою всьому регіону в цілому і є загрозою нам. 3. Нашою метою є мир. У нас немає яких-небудь військових, політичних або територіальних претензій в регіоні. 4. Це не війна у джунглях, але боротьба за свободу на всіх напрямках людської діяльності. Наша військова та економічна допомога Південному В'єтнаму і Лаосу, зокрема, має на меті надання допомоги цим країнам у відбитті агресії і зміцненні своєї незалежності»⁷².

Л. Джонсон у своїх передвиборчих виступах заперечував наявність планів щодо розгортання воєнних дій. Проте звинувачення з боку республіканців і їх кандидата на пост президента Б. Голдуотера, які виступали за посилення прямого американського втручання, в надмірній «м'якості по відношенню до комунізму» змушували Л. Джонсона демонструвати свою «твердість» у В'єтнамі і не дозволяли республіканцям використати проти нього це звинувачення. Результатом став так званий «Тонкінський інцидент», за яким почалися введення надзвичайного стану і так звані «бомбардування відплати» по військово-морських базах на території ДРВ, а потім домігся від

⁷² Changing Interpretations of America's Past / Ed. By J. McClellan. – Guilford, Conn., 1994. – Vol. 1. – 419 p.

Конгресу ухвалення заздалегідь підготовленої «Резолюції щодо Південно-Східної Азії» (Тонкінська резолюція).

У 1973 р. конгрес США прийняв федеральний закон про обмеження військових повноважень президента. Головною причиною виявився провал розрахунків США на успіх інтервенції у В'єтнамі. Л. Джонсон увійшов в історію відносин США-АТР як президент, що розпочав наймасштабнішу війну, але в кінці свого терміну розчарувався у даному рішенні. Загалом, можна припустити, що президент керувався поширеними на той момент громадськими настроями «не допущення» поширення радянської загрози, він опинився в ситуації, в якій він мав просто виконати суспільний резонанс не дати радянському світу отримати значну перемогу вдруге після поразки Г. Трумена, якого випередив СРСР через встановлення дипломатичних відносин з КНР. Однак, сам Л. Джонсон намагався не допустити прямого протистояння з СРСР, тому більшість ініціатив щодо АТР зосереджувались у руслі в'єтнамського питання шляхом стратегії локальних тактичних переваг локального конфлікту⁷³.

Враховуючи помилковість рішення про вступ до В'єтнамської війни, зовнішньополітичні пріоритети США були заново переосмислені адміністрацією наступного глави держави – Р. Ніксона, який заявив: «Ми беремо участь у світових справах не тому, що маємо певні зобов'язання. Наші інтереси повинні визначати наші зобов'язання, а не навпаки»⁷⁴. Вибори 1968 р. в США цей кандидат від республіканської партії виграв, як прихильник ідеї про необхідність перебудувати американську політику в Азії з урахуванням «реалій в Китаї». Доктрина Р. Ніксона була проголошена 25 липня 1969 р. під час прес-конференції на острові Гуам. Згідно з цією доктриною, США зобов'язувалися і надалі брати участь у забезпеченні оборони своїх союзників і заявляли про своє право визначати масштаби, форми та сфери свого втручання в регіональні події, керуючись своїми національними інтересами. У посланні президента Р.Ніксона конгресу США 18 лютого 1970 р. ця доктрина, виправдовувалася

⁷³ Арешидзе Л. Г. Международные отношения в Восточной Азии. Угрозы и надежды. – М.: Междунар. отношения, 2007. – 296 с.

⁷⁴ «Доктрина Ніксона» / (отв. ред. Ю. П. Давыдов, В. В. Журкин, В. С. Руднев). – М.: Наука, 1972. – 232 с.

загрозою розширення радянського впливу на країни Східної Азії і отримала подальший розвиток як важливий принцип політики США в інших регіонах. «Гуамська доктрина» підтвердила курс США на «безумовне виконання» всіх зобов'язань відповідно до військових угод, їх наміри взяти під «ядерний захист» неядерних союзників і прагнення воювати в Азії «руками азіатів»⁷⁵.

На думку О. Шевчука, основними причинами для перегляду зовнішньополітичної стратегії США в АТР на рубежі 60-70-х рр. стали: втрата США ядерної гегемонії; динамічний розвиток Європи та Японії; перенапруження сил США у їх спробах контролю кожної стратегічно важливої ділянки світу, що чітко проявилось протягом війни у В'єтнамі, коли визначилася диспропорційність глобальних постанов і потенціалу національної економіки; формування у громадській думці США прагнення ліквідувати крайнощі «холодної війни»⁷⁶.

Доктрина Р. Ніксона означала, що США знімають з себе відповідальність за стійкість союзних режимів в Азії силовими методами. У порівнянні з політикою попередників, Р. Ніксон зробив ряд революційних кроків у відносинах з азійськими країнами. Його здобутками можна вважати часткове завершення війни у В'єтнамі, суверенізацію Японії, відновлення тісних відносин з КНР. Стратегія полягала насамперед у тому, щоб зменшити втрати американської інтервенціоністської армії в живій силі. У разі зовнішньої агресії азійські союзники США мали взяти на себе відповідальність за, так звану, «першу лінію» своєї оборони. Вашингтон гарантував «ядерну парасольку», стримуючи небезпеку втручання з боку ворожих великих держав. Але врегулювати конфлікти з сусідами азійським країнам належало спираючись на власну живу силу, хоча США були готові надавати авіаційну і військово-морську підтримку. Новий підхід передбачав і скорочення баз на території країн Азії. У всьому, що виходило за рамки безпеки безпосередньо Австралії, Нової Зеландії, Японії, Південної Кореї, Тайваню, Таїланду та Філіппін, Вашингтон був схильний шукати взаєморозуміння з Радянським Союзом на базі

⁷⁵ Цветков Г. Н. СССР и США: отношения, влияющие на судьбы мира / Г.Н. Цветков. – К. : Вища школа, 1988. – 272 с.

⁷⁶ Шевчук О. В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини: монографія / О. В. Шевчук. – Миколаїв: ТОВ «Іліон», 2008. – 448 с.

нейтралізації відповідних країн і районів⁷⁷.

Тактика президента Р. Ніксона зводилась до того, щоб прискорити, процес зміцнення і модернізації збройних сил сайгонського режиму. Зміна президентської концепції захисту В'єтнаму лише внесла деякі зміни в тактику війни, але по суті збереглися її гегемоністський характер і неоколоніалістські цілі. Пропонувалися більш гнучкі військові засоби – опора на морську стратегію та використання авіації. Нововведенням Р. Ніксона стала ставка на ескалацію ударів бомбардувальної авіації США. Мова йшла про те, що за допомогою американської авіації війна розширювалася не тільки з точки зору її інтенсифікації у В'єтнамі. Сталося її географічне розширення на Камбоджу. Незважаючи на рішення США про вивід американських військ, Р. Ніксон вирішив зберегти допомогу для своїх союзників у цій країні. 29 березня 1973 р., коли війська були виведені, Пентагон обійшов рішення конгресу, що забороняло пряме або непряме фінансування військових дій США на територіях В'єтнаму, Лаосу і Камбоджі і дозволив мільйонній армії Сайгону використовувати американську зброю в громадянській війні. Таким чином, стратегія Ніксона може бути охарактеризована як іміджева, така, що зосереджена на старій цілях, але спрямована на перемогу з меншими втратами і пріоритетним використанням непрямого впливу⁷⁸.

Ще одним важливим аспектом зовнішньополітичної стратегії Ніксона стала тенденція до прагматизації, зміщення принципів зовнішньої політики США в АТР як менш ідеологічно забарвленої – менше антикомуністичною і більше антирадянською. Месіанська основа американської зовнішньої політики була вперше урівноважена прагматичним розрахунком, готовністю США до дипломатичної гри з формально ідеологічно близькими до СРСР країнами, в числі яких стала розглядатися КНР, що втілилось у історичному покращенні стосунків з КНР. Таке рішення було прийняте виходячи з концепції попередніх президентських адміністрацій про те, що у 70-х рр. склалося п'ять центрів сили («п'ять великих економічних наддержав») – США, Західна Європа,

⁷⁷ Public Papers of the Presidents of the U.S. R. M. Nixon – Washington: GPO, 1970. – 549 p.

⁷⁸ Сулицкая Т. Н. Страны АСЕАН и международные отношения в Юго-Восточной Азии. – М.: 1985. – 64-104 с.

Японія, Радянський Союз і Китай. Взаємодія сил в даному «п'ятикутнику», з погляду Вашингтона, повинна була зводитися до того, що США будуть у своїх взаєминах з іншими чотирма центрами сили зберігати свободу дій, проводячи в своїх інтересах політику протиставлення один одному⁷⁹.

У липні 1971 р. держсекретар США Г. Кіссінджер в ході секретного візиту до Пекіна узгодив з китайським керівництвом основні умови нормалізації американсько-китайських відносин. У серпні 1971 р. США виступили з ідеєю передачі КНР місця Китаю в Раді Безпеки ООН при збереженні за Тайванем статусу члена ООН і права брати участь в її Генеральній Асамблеї. Ця пропозиція не була прийнята, але в жовтні 1971 р. КНР все ж була прийнята в ООН одночасно з «добровільним» виходом з її складу Тайваню, який прагнув таким чином уникнути процедури виключення.

Умови американсько-китайської нормалізації були закріплені в підписаному 27 лютого 1972 р. в Шанхаї комюніке. Обидві країни відзначили глибокі відмінності в їх суспільному ладі й зовнішній політиці та домовилися, що перелічені нижче принципи будуть лежати в основі їх взаємин: повага суверенітету і територіальної цілісності всіх країн; відсутність агресивних намірів по відношенню до інших держав; невтручання у внутрішні справи країн; рівність і взаємовигідне співробітництво та мирне співіснування. Головним у цьому документі була вказівка на відмову обох держав від спроб встановити свою гегемонію в Східній Азії і спротив кожної з них проти спроб будь-якої держави встановити таку гегемонію. Іншими словами, США підтвердили намір підтримати КНР у випадку наростання загрози з боку СРСР, а Китай обіцяв продовжити лінію дистанціювання від Москви.

На думку О. Богатурова, підхід адміністрації Р. Ніксона до АТР був найбільш логічним кроком для США, оптимальним для відповідних історичних обставин. Вашингтон прагнув виграти час для подолання наслідків втрат 60-х. У цьому сенсі американська сторона вимагала зобов'язань з боку Москви відмовитися або ввести мораторій на спроби підірвати ті позиції США, які вони утримували в світі після поразки останніх у В'єтнамі. Але США, на думку

⁷⁹ Овинников Р. С. Зигзаги внешней политики США: от Никсона до Рейгана / Р. С. Овинников. – М.: Политиздат, 1986. – с .134

дослідника, не мали наміру примиритися з ослабленням своєї міжнародної ролі назавжди, не бажали визнати принцип біполярного регулювання, оскільки він міг поставити американську політику в залежність від СРСР на більш тривалий термін, ніж це могло бути виправдане потребами «післяв'єтнамської реабілітації»⁸⁰.

Відносна стабілізація східно-азійської підсистеми стала відбуватися в 70-х рр. На міжнародному економічному ринку про себе заявили чотири «дракони»: Гонконг, Тайвань, Сінгапур і Республіка Корея. Пізніше, у 80-і рр. до них приєдналися нові «тигри» – Індонезія, Малайзія, Таїланд і Філіппіни. Це була стабілізація на конфронтаційній основі, однорідна з тією, яка настала в Європі на десятиліття раніше, на базі взаємної стриманості СРСР, США і КНР, які побоювалися опинитися в прямому конфлікті один з одним. Разом з тим, більш складна конфігурація східно-азійської підсистеми, зокрема, нездатність СРСР або США підпорядкувати КНР і включити її до складу «свого полюсу», визначила більш високий ступінь рухливості, гнучкості регіональних відносин, можливість малих і середніх країн ухилитися від залежності від того чи іншого центру сили подібно до того, як це було неминуче для більшості країн Європи.

Після дострокового припинення повноважень Р. Ніксона, для нового президента Дж. Форда, важливим напрямком американської політики поруч з Європою продовжував залишатися країни Азії і Близький Схід, а також Африка та Латинська Америка. Поряд з військово-стратегічними міркуваннями, увага США до цих регіонів була прикута і з економічних причин. Триваюча нафтова криза, пошуки рідкісних металів та інших видів сировини для американської промисловості – все це штовхало адміністрацію США на шлях «співпраці» з країнами, що розвиваються, передусім з АТР. Вступивши на пост президента, Форд відзначив, що «уряд США буде і надалі домагатися у Конгресу надання 300 млн. дол. на військову допомогу. Всі наші зусилля спрямовані на те, щоб не допустити падіння нинішніх режимів у Південному В'єтнамі та Камбоджі»⁸¹.

⁸⁰ Богатуров А. Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после второй мировой войны (1945-1995) / А. Д. Богатуров. – М. :Конверт – МОНФ, 1997. – 352 с.

⁸¹ Положение в Индокитае // Правда. – 1975, 5 апр.

На доктринальному рівні цей підхід отримав втілення у запровадженні «Нової тихоокеанської доктрини Форда» (1975 р.), що відобразила тенденцію Вашингтона до посилення військової могутності США на Тихому океані, підкреслювала привілейоване місце Японії в системі союзницьких відносин. У концепції відзначалася значна узгодженість курсів США і КНР в АТР. Це говорило про прагнення США ще активніше використовувати китайський фактор у своєму глобальному маневруванні. Сама поява «доктрини Форда» свідчила про зростаюче значення АТР в глобальній стратегії США. Вельми показово, що всі три американських президенти в 60-і і 70-і роки (Джонсон, Ніксон, Форд) проголосили доктрини, пов'язані з даним регіоном. Дана стратегія була проголошена Дж. Фордом по закінченню азійського турне 7 грудня 1975 р. під час виступу в Гонолулу (Гавайї) у стінах університетського центру «Схід-Захід». У промові були зроблені акценти на шести положеннях, суть яких зводилася до наступного: 1) «Американська міць необхідна для стабільного співвідношення сил на Тихому океані», і обов'язок США полягає в тому, щоб зберігати «гнучку і збалансовану позицію сили у всьому регіоні Тихого океану»; 2) одним з стрижнів стратегії США є «партнерство з Японією»; 3) Вашингтон має намір продовжувати курс на «нормалізацію відносин з Китайською Народною Республікою, на зміцнення нових зв'язків з цією великою країною»; 4) США «зацікавлені в стабільності і безпеці Південно-Східної Азії» і будуть надавати підтримку і допомогу Індонезії, Філіппінам, Таїланду, Сінгапуру і Малайзії, утворюючим Асоціацію держав Південно-Східної Азії; 5) США будуть «підтримувати тісні зв'язки» з Південною Кореєю і збережуть там присутність американських збройних сил; 6) Вашингтон планує створення «структури економічної співпраці» в цьому районі⁸².

Сутність «тихоокеанської доктрини» Форда, так само як і всіх попередніх зовнішньополітичних доктрин США, становила концепція «балансу сил», котра в нових умовах означала підтримку рівноваги в рамках умовного чотирикутника США–СРСР–КНР–

⁸² Лаврентьев А. К. США: силовая дипломатия в Азии: общественно-политическая литература – М.: Междунар. отношения, 1980. – с 104.

Японія за умови союзницьких відносин США з Японією та ефективного використання «китайського фактору». Для Південно-Східної Азії «тихоокеанська доктрина» означала посилення зобов'язань США по відношенню до своїх старих союзників – Філіппін і Таїланду і розширення зв'язків з Індонезією. Ініціатива Дж. Форда розглядалася як спроба сформулювати комплексну політику США в Азії та західній частині Тихого океану після змін в Індокитаї. На посаді голови місії США в Пекіні в 1974-1975 рр. перебував майбутній президент Дж. Буш-ст., який записав у своєму щоденнику: «Чесно кажучи, я не відчуваю, що Південно-Східна Азія життєво важлива для безпеки США, але загальне перегрупування азійських інтересів безумовно створить проблему для американських стратегів»⁸³.

Подібна ситуація підштовхувала Вашингтон до пошуку нових, свіжих ідей для обґрунтування свого домінування в АТР. Особливу увагу американські стратеги приділяли відносинам з КНР. Зі спогадів Зб. Бжезінського випливає, що Дж. Картер уповноважував його готувати рішення по центральних аспектах відносин з Радянським Союзом і Китаєм. Він був натхненником політики використання так званої китайської карти у відносинах з СРСР. Президент не тільки дозволяв Зб. Бжезінському публічно виступати з важливими зовнішньополітичними заявами, а й доручав йому відповідальні дипломатичні місії⁸⁴.

Уряд Дж. Форда приділяв велику увагу зовнішньоторговельній політиці. Експортна стратегія, як її розуміли в уряді, полягала в посиленні наукоємної, техноємної і капіталомісткої продукції в зовнішній торгівлі. У 1970-х рр. США стали програвати в конкурентній боротьбі на світовому ринку таким країнам, як Японія і ФРН. В цілому за час правління Ніксона і Форда частка США у світовому експорті скоротилася з 15 до 12% і зрівнялася з часткою ФРН. З 1972 по 1976 рр. дефіцит торгового балансу США майже подвоївся: він зріс з \$ 5,6 до 10 млрд. дол.⁸⁵. У цей період різко загострилася проблема платіжного балансу, головним чином через

⁸³ Bush George. The China Diary of George H. W. Bush: The Making of a Global President. – Princeton, 2008. – 454 p.

⁸⁴ Фурсенко А. А. Президенты и политика США. 70-е гг. – Л.: Наука, 1989. – с 143.

⁸⁵ Мотылев В. В. Экономические программы президентов США / В. В. Мотылев // Экономический журнал. – 2005. – Т. 10. – С. 104-125

зростання військових витрат за кордоном, резонуючи на статті платіжного балансу. Прагнучи подолати загострення ситуації, президент Форд зробив перестановки в уряді і прийняв рішення інтегруватися на нові ринки, насамперед на Сході. Наприкінці листопада 1975 р. Дж. Форд відвідав з офіційними візитами Китай, Індонезію і Філіппіни. У 1978 р. Вашингтон усунув всі перешкоди для повномасштабного встановлення дипломатичних відносин з КНР. З Тайваню були виведені американські війська, офіційні відносини з Тайбеєм були перетворені на неофіційні, американська адміністрація офіційно заявила про намір денонсувати американсько-тайванський договір 1954 р., який повинен був втратити чинність через рік.

Головними досягненнями президента Дж. Форда прийнято вважати дипломатичну роботу з ліквідації вогнищ військових конфліктів в АТР і на Близькому Сході, зокрема, мирне врегулювання в Південно-Східній Азії – у В'єтнамі і сусідніх з ним країнах, виведення американських військовослужбовців з В'єтнаму і Камбоджі в 1974 р., а також успішне знаходження прагматичних точок дотику з КНР.

Президент Дж. Картер очолив країну в 1977 р. на хвилі невдоволення і загального прагнення змін, викликаних наслідками світової економічної кризи 1973-1975 рр. І «Вотергейтського скандалу». Адміністрація Картера стала автором проекту «Світ зі справедливістю», що був створений, щоб сприяти вирішенню релігійних, національних та етнічних конфліктів в Африці, на Близькому Сході, в Латинській Америці і в Азії. Основою політики США в Південно-Східній Азії відповідно до «Тихоокеанської доктрини» Картер проголосив курс на відновлення і розширення військової присутності Вашингтона в даному районі. Після завершення В'єтнамської кризи, Дж. Картер став першим президентом, що знову зорієнтував США на мілітаризм. Картер виступив з ініціативою нарощувати військовий потенціал, дислокувати величезні військові контингенти за кордонами і про готовність використовувати силу проти будь-якої держави, яка вдасться до силових спроб ведення міжнародних відносин. Дж. Картер виявився першим главою США, який в мирний час три роки поспіль збільшував бюджет Пентагону. На 1980/81 фінансовий рік військові витрати США визначені в сумі,

що перевищує 158 млрд. дол., тобто на 5% більше в реальному вираженні, ніж асигнування на подібні цілі в попередньому році⁸⁶.

Варто зазначити, що Дж. Картер в значній мірі продовжив азієцьку політику свого попередника, хоча з ряду питань, наприклад про американську військову присутність в Південній Кореї, його позиція відрізнялася новизною. Основні напрямки нового курсу були виражені 5 березня 1978 р. міністром оборони США Г. Брауном У політиці демократичної адміністрації були посилені військово-силовий аспект і особливо «китайського фактора» в американській стратегії. Це була політика, яка ставила завдання стримування СРСР на Близькому Сході, оголошувала зону Перської затоки і АТР життєво важливими для економіки США, в силу чого американці готові були піти на будь-які заходи, аж до застосування зброї для забезпечення своїх інтересів у регіоні. Під час виступу президента Дж. Картера 20 лютого 1978 р. ним були сформульовані принципи американської присутності і в АТР і були вжиті відповідні заходи. Дж. Картер закликав перемістити американські зусилля з «надзахопленості» діалогом Схід-Захід на ті напрями, де США можуть ефективніше використовувати свої зовнішньополітичні можливості⁸⁷.

Адміністрація Дж. Картера послідовно продовжувала взятий при Р. Ніксо́ні курс і встановила на рубежі 1978-1979 рр. дипломатичні відносини з КНР. 1 січня 1979 р. Вашингтон змінив свою дипломатичну позицію, у спільному комюніке США визнали уряд КНР як єдину законну владу Китаю і підтвердили, що існує тільки один Китай, і що Тайвань є його невід'ємною частиною. У комюніке також констатувалося, що в цьому контексті народ США буде підтримувати культурні, торгівельні та інші неофіційні відносини з народом Тайваню. Але 10 квітня 1979 р. Дж. Картер підписав закон про взаємини з Тайванем, відповідно до якого було створено спеціальне відомство для підтримки неофіційних відносин з Тайванем.

⁸⁶ Лаврентьев А. К. США: силовая дипломатия в Азии: общественно-политическая литература – М.: Междунар. отношения, 1980. – с 223.

⁸⁷ Бінювська Л. С. Трилатералізм – альтернативна програма зовнішньоекономічної політики США 1970-х рр. / Л. С. Бінювська // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія :Історія. – 2009. – №.15. – С. 250-255.

У січні 1979 р. відбувся широко анонсований в Китаї та США візит вищого керівництва КНР на чолі Ден Сяопіна в США, в ході якого формально були встановлені дипломатичні відносини між двома країнами. Останні роки правління адміністрації Дж. Картера стали періодом стрімкого зближення США з Китаєм, оскільки американська адміністрація стала розцінювати зусилля КНР зі створення коаліції протистояння Радянському Союзу країн на «антигегемоністській» основі як засіб глобального стримування СРСР. У 1979 р США і КНР розширили співробітництво за рахунок створення в Сіньцзяні центрів електронного стеження за ядерними полігонами СРСР замість тих, що були закриті в Ірані після революції. Укладенню більш глибокого союзу з КНР завадило рішення США уберегти відносини з Тайванем як незалежною державою⁸⁸.

З приходом до влади першої адміністрації Р. Рейгана (1981-1984 рр.) в американській політиці в Азії відбулися радикальні зміни на користь жорсткої лінії протистояння комуністичній загрози. Р. Рейган виступав за повалення прорадянських, прокомуністичних та антиамериканських режимів у країнах «третього світу» – в Азії, Африці, Центральній Америці. Американський уряд застосовував тезу про існування «радянської загрози», «комуністичної загрози», що виявилось ефективним інструментом для зміцнення діючих угод і розвитку нових безпекових і економічних відносин з дружніми країнами (наприклад, з КНР), для досягнення зовнішньополітичних цілей на користь своєї національної безпеки, для відновлення економіки за рахунок збільшення іноземних замовлень. Через кілька днів після отримання регалій глави Білого дому, новий президент США заявив: «Я сподіваюся, що наші азійські союзники: Корея, Японія, Австралія і Нова Зеландія, а також наші друзі в АСЕАН знають, що ми підтримуємо з ними сталі союзницькі відносини і вони будуть отримувати від нас таку ж постійну підтримку, яку ми будемо надавати і нашим союзникам в Європі»⁸⁹.

За часів правління адміністрації Р. Рейгана специфіка східноазійського курсу США полягала, насамперед у відмові від

⁸⁸ Min Chen The Strategic Triangle and Regional Conflicts. Lessons from Indochina Wars. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1992. – 230 p.

⁸⁹ Toast at the State Dinner in Seoul, Republic of Korea. November 12, 1983. – <http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1983/111283d.htm>

врахування регіональних відмінностей на користь глобального «антикомуністичного проекту». У виданій в 1982 р директиві NSDD-32 в якості мети політики США в Східній Азії зазначається заохочення посилення обороноздатності Японії та Республіки Корея. Рейган підкреслив виключну значимість держав АТР для Сполучених Штатів. Вже до кінця першого терміну перебування у Білому домі адміністрації Рейгана сталася переоцінка зовнішньополітичного курсу США, в якому особливе місце зайняв АТР. Нова стратегія суттєво вирізнялася від попередньої, оскільки удругій половині 1970-х рр. Східна Азія хоча й була в центрі уваги Вашингтону, але продуманої та цілеспрямованої політики в регіоні не проводилося⁹⁰.

У сфері економічних відносин адміністрація Р. Рейгана стояла на позиціях вільної торгівлі. Це означало, що забезпечення доступу США до зарубіжних ринків і благополучне функціонування міжнародної економічної системи розумілося як поширення принципів вільної торгівлі на відносини з іншими країнами, за допомогою чого США могли зміцнити свої позиції. Президент Р. Рейган публічно оголосив наступні вигоди зовнішньоекономічної політики США: досягнення життєздатної, відкритої системи міжнародної торгівлі; збільшення американського експорту; скорочення торгових бар'єрів за кордоном, що сприятиме більш ефективній конкурентоспроможності американських корпорацій; заохочення приватного сектору в пошуках нових можливостей за кордоном⁹¹.

Деяке послаблення радикалізму прослідковується у 1984 р., коли була сформульована «доктрина К. Вайнбергера», зміст якої полягав у тому, що США не повинні вступати у війну, крім випадків, де постають порушення їх життєво важливих інтересів. І навіть у таких випадках застосування сили є граничним заходом, причому цього кроку повинна бути забезпечена підтримка американської громадськості та Конгресу, який повинен виділити

⁹⁰ National Security Decision Directive – 32 – US National Security Strategy. – May 20, 1982. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/>

⁹¹ American Foreign Policy: Current Documents. 1983. – Washington: Department of State, 1985. – 279 p.

відповідні кошти⁹². Така суперечлива ситуація склалася через наявність в адміністрації трьох основних політичних угруповань: 1. Так звані «прагматики» орієнтувалися на помірковану частину республіканської партії. Вони виступали за тісне співробітництво з КНР, включаючи економічну та військову сфери. «Прагматики» мотивували свою позицію інтересами американських ділових кіл, а також військово-стратегічними міркуваннями, особливою необхідністю «стримування СРСР» в АТР. До цієї групи політиків входили віце-президент Дж. Буш, держсекретарі А. Хейг, Дж. Шульц, помічник президента з питань національної безпеки Р. Макфарлейн. Другим угрупованням були «нові праві». Вони виступали в ролі захисників Тайваню і противників співробітництва з КНР. Очолював це політичне угруповання помічник держсекретаря із східноазійських справ Дж. Холдрідж. У бік «нових правих» у перші роки перебування при владі схилявся і сам президент США Р. Рейган, що було переглянуто у 1984 р. у новій стратегії війни. Третім було «військове угруповання», яке опиралось на консервативну частину республіканської партії, але відрізнялось від неоконсерваторів своїм підходом до проблем Далекого Сходу тим, що не розраховувало на захист американських стратегічних інтересів союзниками чи дружніми країнами, а висловлювалось на користь нарощування військової присутності в регіоні самих США. До вказаної групи можна віднести міністра оборони США К. Вайнбергера, співробітників апарату Ради національної безпеки, які і стали головними ідейними прибічниками цього підходу.

Основний акцент мілітаристської політики США в АТР був зроблений на зміцненні військово-політичних зв'язків з союзниками США в регіоні, посиленні власного військового потенціалу, націленого на закріплення стратегічної переваги на цій ділянці боротьби з соціалістичними країнами. Японії в цих планах відводилася виняткова роль, що якоюсь мірою знизило значення «Китайського чинника». У середині 80-х рр., на думку Р. Саттера, «військове будівництво США і тісне американсько-японське

⁹² Братерский М. В. США и проблемные страны Азии: обоснование, выработка и реализация политики в 1990-2005 гг. / М. В. Братерский ; Моск. обществ. науч. фонд ; Ин-т США и Канады РАН. – М. : Моск. обществ.научн. фонд : Ин-т США и Канады РАН, 2005. – 240 с.

стратегічне співробітництво зменшили стратегічне значення Китаю для Сполучених Штатів»⁹³.

Радикальна в цілому зовнішня політика Рейгана щодо суперників з протилежного ідеологічного табору не завадила йому в 1984 р. відвідати Китай, а прем'єру Держради КНР Чжао Цзяню – США. Так само як у червні 1981 р. адміністрація Р. Рейгана повідомила про готовність укласти разові контракти на поставки в КНР озброєнь. Тому відносини США та КНР за часи правління Р. Рейгана можна вважати прагматичними й такими, що спрямовані на задоволення короткострокових вигід.

У період другої адміністрації Р. Рейгана політика залучення США в АТР знову набула додаткового концептуального змісту. Держсекретар Дж. Шульц запропонував створення міждержавного Форуму Тихоокеанського басейну, в якому країни з спільними позиціями могли б порівнювати свій досвід, обговорювати ідеї та питання спільного інтересу для сприяння більш інтегрованому процесу виробництва і розподілу в умовах «інформаційної ери». Співробітники Міністерства фінансів (Р. Зоелік, Р. Фаувер) у співпраці з секретарем фінансів Дж. Бейкером розширили це бачення, вважаючи доцільним створення тихоокеанської організації як «форуму для дії», на противагу «форуму для переговорів», із сильним незалежним секретаріатом, здатним до збору даних, економічного аналізу та політичних пропозицій.

У той час як держдепартамент традиційно зосереджувався на торговельних та інвестиційних питаннях регіональних економічних відносин, щоб зміцнити підстави для безпекової присутності США в регіоні, міністерство фінансів приділяло більше уваги їхньому потенційному макроекономічному впливу, вбудовуючи США в АТР економічно через розвиток єдиних регіональних стандартів, спільної транспортної і телекомунікаційної інфраструктури тощо. Ініційовані адміністрацією Р. Рейгана регіональний економічний форум та угоди про вільну торгівлю з країнами АТР розглядалися як взаємодоповнюючі. Крім того, в другій половині 1980-х рр. з'явилися ініціативи щодо створення регіонального форуму для сприяння економічному співробітництву в регіоні. У 1988-1989 рр. мали місце і інші проекти – створення Тихоокеанської коаліції з

⁹³ Sutter R. East Asia and the Pacific. Challenges for US Policy. – Boulder: Westview Press, 1992. –182 p.

торгівлі та розвитку (сенатор Б. Бредлі, грудень 1988 р.) і постійного Форуму тихоокеанського басейну зі щорічними зустрічами лідерів (сенатор А. Кренстон, січень 1989 р.).

Як висновок можна зазначити, що Р. Рейган впритул наблизився до зміни епохи біполярності і на практиці вже використовував практично усі інструменти, характерні у майбутньому для постбіполярності. Помилковим виявилась і думка про нарощування паніки з приводу російської загрози. Втім це дозволило Вашингтону утримати у стані стабільності зацікавленість партнерів в АТР в американському співробітництві в галузі оборони і не дало країнам-партнерам відчуття самостійності та можливості згуртуватися навколо КНР або Японії.

2.2. Концептуальні засади політики США в АТР у постбіполярний період

Після закінчення «холодної війни» в 1990-х рр. американська політика щодо конфліктів у регіоні поступово перестала бути конфронтаційною і стала перетворюватись на довгострокову стратегію на основі уявлень США про новий світовий порядок. За таких умов відносини США з країнами АТР також не могли залишатися у незмінному стані. Характерними рисами постбіполярного світу стало посилення економічної складової в зовнішній політиці США, її більш виражений поділ на безпекову та економічну сфери, що призвело до суттєвих змін в торговельній стратегії Вашингтона. Якщо в умовах «холодної війни» торговельно-економічна політика США була складовою частиною політики безпеки, підпорядкованої генеральній стратегії зміцнення союзників, що примушувало Вашингтон більш-менш толерантно ставитися до дискримінаційних щодо американського експорту практик з боку Японії та інших союзників, то з кінця 1980-х років економічні й торговельні конфлікти почали оцінюватися поза межами проблем безпеки. Відбулося зрушення в торговельній політиці США від «вільної» до «чесної» торгівлі, до обстоювання «власного економічного інтересу», основним елементом якого була суворая взаємність в торгівлі⁹⁴.

⁹⁴ Городня Н. Д. Регіональна інтеграція в АТР в пост-біполярній політиці США / Н. Д. Городня // Історичний архів. – 2013. – № 11. – 111-118 с.

Нова глобальна ситуація відповідним чином знайшла своє відображення і в шкалі регіональних пріоритетів США. У виступі перед Нью-Йоркським Азійським товариством 12 листопада 1991 р. новий президент Дж. Буш несподівано зазначив, що майбутнє американської нації пов'язане з Азією як регіоном, який зростає найбільш стрімко. Загальний підхід до відносин з Азією був підсумований Дж. Бушем у шести позиціях: зростання торговельної лібералізації; співробітництво у сфері безпеки; спільна відданість демократії та правам людини; освітні й наукові інновації; захист навколишнього середовища; високе позиціонування відмінної культурної спадщини США і країн регіону. Така позиція була небезпідставної – наприкінці біполярного періоду Тихоокеанська Азія стала найбільшим торговельним партнером США, а двостороння торгівля між двома центрами на третину перевищила торгівлю США з Європою. У цілому американські компанії інвестували у Східну Азію понад 61 млрд. дол., азійські корпорації у США – понад 95 млрд. дол.⁹⁵

Концептуальні основи політики президента Дж. Буша-ст. виходили з пріоритетності здійснення глобальної стратегії. Президент Дж. Буш-ст. завершив курс зовнішньополітичної стратегії адміністрації Рейгана, яка була спрямована на закінчення «холодної війни» і розрядки міжнародної напруженості. Концептуально-теоретичною основою зовнішньополітичної стратегії Дж. Буша-ст. стало відстоювання національних інтересів з позицій селективного гегемонізму. Головним внеском президента Дж. Буша-ст. в національну стратегію стала концепція «нового світового порядку», яка фактично стала офіційною зовнішньополітичною доктриною США. Ідеологи цієї концепції трактували «новий світовий порядок» як «поширення демократії» та її основних цінностей.

У Стратегії національної безпеки 1990 р. Дж. Буш-ст. наголосив на необхідності збереження потенціалу стратегічного стримування і військової присутності США, збереження високої боєздатності американських сил і їх здатності до швидкого реагування. Завдання, які постали перед науковими колами та

⁹⁵ Азиатское турне американского президента / Deutsche Welle 18.02.2002 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/ru/азиатское-турне-американского-президента/a-445088>

політичним істеблїшментом США, полягали в наступному: співвіднести зовнішньополітичну активність із національними інтересами; визначити характер союзницьких відносин і подальшої трансформації інституцій, які збереглися із біполярного періоду; спрогнозувати подальший розвиток основних вимірів безпекових систем різного рівня і чітко визначитись із позиціонуванням в них; охарактеризувати можливі і найбільш дієві виклики та загрози становищу США у світових політико-економічних системах взаємовідносин; провести розмежування щодо розуміння найбільш дієвої та прагматичної зовнішньополітичної концепції⁹⁶⁹⁷.

Залишаючись лідером в АТР, США прагнули зміцнити свої позиції в цьому стратегічно важливому регіоні з метою ефективної реалізації своїх політичних і економічних інтересів. У доповідях з питань стратегії національної безпеки США 1991-го і 1993-го рр. було акцентовано на потребі обережного, добре спланованого переходу від стратегії «стримування» до «колективного залучення» на регіональній основі. Визнаючи, що відносини з Пекіном не будуть «повністю нормальними», доки він не поважатиме міжнародно-визнані права людини, президент Дж. Буш-ст. вважав, що неправильно ізолювати Китай, якщо США хочуть на нього впливати, що підтримка конструктивного «усебічного залучення» Китаю відповідає інтересам американської зовнішньої політики. У Вашингтоні вважали, що позбавлення КНР статусу «найбільш сприятливої нації» матиме негативний вплив на американських інвесторів, підприємців і споживачів, що це може зашкодити реформаторським силам в Китаї та привести до його міжнародної ізоляції. В мемуарах радника з національної безпеки Б.Скоукрофта та держсекретаря Дж. Бейкера було згадано про так званий «серединний курс» адміністрації Дж. Буша-ст.⁹⁸, спрямований на не допущення повного розриву відносин з Китаєм і його ізоляцію, включаючи таємну місію до Китаю 30 червня 1989

⁹⁶ National Security Strategy of the United States. March, 1990. Washington: White House, 1990 <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2012/05/Snider.pdf>

⁹⁷ Bush George. Address Before Joint Session of the Congress. September 11, 1990 // Weekly Compilation of Presidential Documents. – 1990. – September 17. – Vol. 26. –P. 37.

⁹⁸ Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1992-1993. Book 1. – Washington, 1993.

р.⁹⁹, а також про візит держсекретаря США до Пекіну в листопаді 1991 р.¹⁰⁰.

У квітні 1990 р. міністерство оборони США підготувало доповідь «Стратегічні орієнтири для АТР: погляд у XXI століття», яка свідчила про готовність США переглянути свою військову стратегію в АТР після закінчення «холодної війни». Логічним завершенням еволюції тихоокеанської стратегії Вашингтона стало приєднання США до форуму АТЕС, який дозволяв обмінюватися економічним досвідом і долати бар'єри для більш ефективних капіталовкладень, торгівлі, передачі технологій. В 1990 р. американський конгрес визначив, що для США найбільш важливими стратегічними завданнями в АТР є: не допустити, щоб будь-яка країна або група країн встановила політичний і військовий контроль у регіоні; забезпечити США політичний, економічний доступ до регіону; гарантувати безпеку друзям і американським союзникам і сприяти збільшенню кількості демократичних держав.

В якості головного методу реалізації політики США щодо країн Східної Азії, передбачалося використання дипломатії, що обумовлювалося рядом факторів. По-перше, щоб створити позитивний образ і фундамент для більш глибокої інтеграції в АТР, по-друге, США були зацікавлені в мирному вирішенні потенційно конфліктних питань на Корейському півострові і навколо Тайваню, по-третє, обмежити зростання потенційної наддержав – Китаю. Саме посередництвом інтенсивної дипломатії неоконсервативні адміністрації підкреслювали, що Східна Азія була важливим регіоном у зовнішній політиці. Політика в сфері безпеки, яку Вашингтон ставив на друге місце серед своїх пріоритетів в АТР, являла собою поєднання декількох окремих напрямків у дусі традиційних категорій «холодної війни». Державний секретар Дж. Бейкер наголошував, що «економічну архітектуру та архітектуру безпеки» в регіоні США довелося створювати разом із союзниками, друзями та регіональними групами, спираючись на

⁹⁹ Bush G. and B. Scowcroft. A World Transformed. – New York: Knopf, 1998. – 324 р.

¹⁰⁰ National Security Strategy of the United States. – 1993. Washington: White House, 1993 <http://nssarchive.us/national-security-strategy-1993/>

тісні зв'язки з Японією, Республікою Корея, АСЕАН та Австралією¹⁰¹.

Оприлюднена Вашингтоном 18 квітня 1990 р. «Стратегія США в АТР на XXI століття» передбачала зниження чисельності передового ешелону базування американських військ в АТР до 2000 р. при підвищенні якості їх бойової готовності, розвитку і поглибленні військово-стратегічного союзу з Японією та іншими союзниками США в Азії. Це свідчило про готовність США частково переглянути свою військову стратегію в АТР після закінчення «холодної війни». В доповіді вказувалося на необхідність поступового скорочення американських військ у Східній Азії, водночас наголошувалося на необхідності покращення їх обороноздатності. Стратегії національної безпеки 1990 р. формулювала основи для безпеки в АТР наступним чином: «хоча демократія в Америці не вимагає повністю демократичного світу, вона не зможе довго проіснувати в переважно тоталітарному світі. Це було спільне моральне бачення, що тримає разом американські військово-політичні союзи, яке було сформоване Великою хартією вольностей, Декларацією незалежності, Біллем про права, Загальною декларацією прав і свобод людини, Заключним Гельсінським актом. Отже, американські зобов'язання перед союзниками мають більш міцну основу, ніж просто сприйняття спільного ворога»¹⁰². За новою військовою стратегією Тихоокеанського командування США, викладеною в доповіді департаменту оборони 1992 р., провідною для США мала бути функція підтримки регіональної стабільності шляхом стримування будь-якого агресора¹⁰³.

Зазначимо, що, незважаючи на деякі відмінності, політика адміністрації Дж. Буша-ст. в країнах Східної Азії була продовженням політики адміністрації Рейгана. Так, Зб. Бжезінський, відзначаючи неготовність керівництва США до глобальних наслідків розпаду СРСР, підкреслив: «Буш і його

¹⁰¹ Baker J. America in Asia: Emerging Architecture for a Pacific Community / James III Baker // Foreign Affairs. – 1991/1992, Winter. – Vol. 70. – № 5. – P. 1–18.

¹⁰² National Security Strategy of the United States. March, 1990. Washington: White House, 1990 <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2012/05/Snider.pdf>

¹⁰³ Asian Strategic Review 1996-1997. – P. 21-22 / The National Institute for Defense Studies, Токуо, Японія – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e96.pdf

команда успішно впоралися із демонтажем «імперії зла», але в них було мало часу, щоб розробити план розвитку після перемоги, який вони, як і інші, не змогли передбачити повною мірою»¹⁰⁴.

У цілому США значною мірою втратили важелі впливу на союзні й дружні їм держави Східної Азії, які на рубежі 1980-1990-х рр., більше не потребували американських гарантій безпеки. Якщо в умовах «холодної війни» вони позитивно сприймали американське домінування, яке, за характеристикою відомого британського дослідника М. Бісона, означало не просто нав'язування США своєї зверхності, але і готовність східноазійських держав приймати її через численні довготермінові переваги економічного характеру і безпеки, які вони отримували, то тепер ситуація змінилася¹⁰⁵.

За свідченням держсекретаря Дж.Бейкера, Східна Азія не була серед пріоритетів зовнішньої політики адміністрації Дж.Буша-ст. Пріоритетними завданнями в цей час були: досягнення консенсусу з політики щодо Нікарагуа й Сан-Сальвадора, що мало ключове значення для відновлення співробітництва між республіканською адміністрацією й лідерами Демократичної партії в Конгресі з питань зовнішньої політики; забезпечення гарних відносин з Канадою і Мексикою; поширення угоди про вільну торгівлю з Канадою (1988 р.) на увесь Американський континент; контроль за ситуацією в Південній Африці; урегулювання палестинської проблеми; адаптація НАТО до нових умов, розвиток відносин з країнами Західної Європи і Японією¹⁰⁶.

Геополітичні трансформації початку 90-х рр. ХХ ст. спричинили пошук адміністрацією другим президентом США постбіполярного періоду Б. Клінтоном концептуальних розробок щодо глобальної стратегії після розпаду біполярного порядку. Нові засади зовнішньополітичної стратегії США у глобальному вимірі вперше прозвучали у передвиборчій програмі Б. Клінтона,

¹⁰⁴ Бжезинский З. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство. – М.: Международные отношения. – 2010. – 288 с.

¹⁰⁵ Beeson M. The United States and East Asia: The Decline of Long-distance Leadership? // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – 2009. – October 26. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.japanfocus.org/-Mark-Beeson/3240>

¹⁰⁶ Baker James A. III and Thomas M. Defrank. The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace, 1989-1992. – New York, 1995. – 687 p.

яка була зосереджена переважно на проблемах внутрішньої політики, але саме в ній можна знайти пояснення бажанню глибшої інтеграції до АТР. У своїй інавгураційній промові Б. Клінтон заявив: «Наша країна зіткнулася з викликом формування абсолютно нової зовнішньої політики в фундаментально трансформованому світі. З викликом, рівним, мабуть, тому, який постав перед нами в кінці 1940-х»¹⁰⁷.

У 1993 році Б. Клінтон оголосив про намір створити «нову тихоокеанську спільноту» в умовах відсутності безпосередніх військових загроз та загострення в США внутрішніх проблем. Потреба спрямувати зусилля нової адміністрації у сферу внутрішньої політики диктувалася серйозними проблемами американської економіки, пов'язаними передусім зі зростаючим бюджетним дефіцитом і значним дисбалансом зовнішньої торгівлі. На початку 1993 р. спостерігалися найнижчі темпи зростання робочих місць у США з часу «великої депресії» 1930-х рр., що пов'язувалося як зі зростанням продуктивності праці робітників, так і з масовим перенесенням виробництва з США за кордон¹⁰⁸.

У Вашингтоні вважали, що в цій ситуації вирішенню внутрішніх економічних проблем могла б сприяти більш активна азійсько-тихоокеанська стратегія. Отже, тихоокеанська стратегія адміністрації Б. Клінтона стала елементом більш широкої програми дій щодо глобальної перебудови міжнародних відносин, яка включала:

- відновлення американської економіки – необхідна передумова успішного ведення зовнішньої політики;
- збільшення ролі торгівлі і необхідність створення «відкритих ринків» для американського бізнесу;
- демонстрація переваги США в глобальній економіці;
- допомога у розвитку країнам третього світу;
- просування демократії в Росії та в усьому світі.

В практичній площині Б. Клінтон вважав за необхідне продовжити стратегічні перетворення кінця Другої світової війни,

¹⁰⁷ Cameron F. US foreign policy after the Cold War. Global hegemon or reluctant sheriff [Текст] / F. Cameron. – London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2002. – 221 p.

¹⁰⁸ Christopher Warren. In the Stream of History. Stanford University Press. – Political Science. – 1998. – 586 p.

коли було створено ООН, НАТО, МВФ, Світовий банк, процес ГАТТ, які сформували каркас повоєнного світового устрою. Тепер новий період глобальних змін вимагав розвитку аналогічного стратегічного бачення. Його виявом була розбудова АТЕС, місія якого бачилася у розвитку зв'язків між економіками АТР для сприяння їх зростанню, в обговоренні пріоритетів розвитку регіону в довгостроковій перспективі, співпраці з Азійським банком розвитку (АБР) для поширення переваг економічного зростання регіону на усіх його учасників, в аналізі перешкод торгівлі й економічному зростанню, вирішенні протиріч між економіками-учасниками з торгово-економічних питань тощо.¹⁰⁹

Б. Клінтон вважав пріоритетною метою зовнішньої політики США «розширення й зміцнення світової спільноти ринково зорієнтованих демократій». Президент наголосив: «Наше головне завдання полягає в тому, щоб розширити співтовариство ринкових демократій. У роки «холодної війни» ми прагнули стримувати загрозу інститутам вільного світу. Тепер ми прагнемо розширити коло країн, що спираються на ці інститути. Ми мріємо про світове співтовариство процвітаючих демократій, що співпрацюють між собою й живуть у мирі»¹¹⁰.

Відтак головним пріоритетом США в АТР стало розширення торгівлі, від чого залежала реалізація завдань внутрішньої політики. Стратегія здійснювалася через форсовану торговельну політику, спрямовану на отримання ширшого доступу американських товарів і капіталів на світові ринки. Вона характеризувалася комплексом багатосторонніх і двосторонніх підходів. Багатосторонній підхід на глобальному рівні виражався в підтримці США успішного завершення Уругвайського раунду ГАТТ, на регіональному – в ратифікації НАФТА й підтримці «процесу АТЕС», його подальшої інституалізації та розширення порядку денного. На двосторонньому рівні нова адміністрація

¹⁰⁹ Кунадзе Г. Ф. Политика США в Восточной Азии / Г. Ф. Кунадзе, М. Г. Носов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interned.ru/articles/laws/ground/politikassha.htm?sear>

¹¹⁰ Globalism and Interdependence. Address to the Forty-eight Session of the United Nations General Assembly. New York, New York, September 27, 1993// Clinton, Bill. The Clinton Foreign Policy Reader: Presidential Speeches with Commentary. – Armonk, N.Y., 2000. –P.14-19.

продовжила обстоювати принципи «чесної торгівлі» на основі суворої взаємності. На відміну від адміністрації Дж. Буша-ст. нова команда була зосереджена на регіональному підході (через АТЕС і НАФТА) як більш ефективному каналі розширення торгівлі й просування торгівельних переговорів у рамках Уругвайського раунду ГАТТ. У той час двосторонні переговори були обмежені лише Японією і Китаєм, а торгівельний дефіцит з ними складав понад 2/3 загального дефіциту США.

Адміністрація Б. Клінтона більш впевнено визнала Східну Азію провідною сферою зовнішньої політики США. Зовнішньополітичний курс Вашингтону був викладений в промовах президента, його радника з національної безпеки Е. Лейка, держсекретаря У. Крістофера та посла США в ООН М. Олбрайт у вересні 1993 р., у результаті чого була сформульована стратегія «розширення вільної світової спільноти ринкових демократій» як альтернатива стратегії стримування часів «холодної війни». Держсекретар У. Крістофер у своїх промовах 1993 р. пояснював, що хоча Європа залишиться в центрі зовнішньої політики США, перетворення країн «тихоокеанського кільця» на глобальний центр економічного динамізму обумовлює необхідність скористатися економічними й дипломатичними можливостями в АТР, які виникли із завершенням «холодної війни». Було дещо знижено роль глобалізму у зовнішній політиці США, що дозволяло сконцентрувати зусилля лише на тих регіонах, де були важливі стратегічні економічні інтереси.¹¹¹

Політику Б. Клінтона у Східній Азії прийнято характеризувати як «американський інтервенціонізм». На порядок денний політичних цілей США за кордоном були включені: право США вести «гуманітарні війни» там і тоді, де і коли це зачіпає національні інтереси США, необмеженого втручання у внутрішні справи суверенних держав «новий порядок», який відповідає умовам глобалізації світової економіки, який будується в умовах американського лідерства, підтримується міццю США і системою їх союзів. Це знайшло своє відображення в проголошеній в липні 1993 р. концепції «нового тихоокеанського співтовариства». Виступаючи 10 липня 1993 р., Б. Клінтон проголосив програмну

¹¹¹ Remarks on a Question-and-Answer Session at Waseda University in Tokyo. July 7, 1993 // Public Papers... William J. Clinton, 1993. Book 1. – Washington, 1994. – 1020 p.

промову щодо політики США в АТР. Підкреслюючи значення багатосторонніх дій і важливість тихоокеанського вектора зовнішньої політики США, під час візиту до Токіо Б. Клінтон ініціював створення «тихоокеанської спільноти» на основі «відновленого партнерства між США і Японією, прогресу в напрямку більш відкритих економік, збільшення торгівлі та підтримки демократії». Цей курс характеризувався «єдиною системою безпеки, економічним процвітанням усіх учасників і загальною прихильністю демократичним цінностям». Прагнучи зберегти передові позиції США у справах світового співтовариства, адміністрація Б. Клінтона замінила доктрину «стримування» комуністичної загрози стратегією «розширення», що передбачало розширення світового співтовариства вільних ринкових демократичних держав, підтримку безпеки США за допомогою американських збройних сил, сприяння поживленню американської економіки й зміцненню демократії за кордоном ¹¹².

За оцінками провідних американських експертів, станом на початок 1993 р. США програвали регіональну конкуренцію Японії, а участь уряду і приватного сектора США в інтеграції Східної Азії не була досить активною, що могло мати негативні наслідки не лише для торговельних та економічних інтересів США в цілому, але й в регіональному вимірі. Очевидно, що зі зменшенням залежності від американського та світового ринків країни Східної Азії могли чинити більший спротив зусиллям США щодо лібералізації торгівлі та відкриття ринків, а посилення голосу Східної Азії на економічних форумах примусило б США змінювати свої політичні стратегії. При цьому, в умовах коли економічні фактори зрівнялися з військовими у визначенні загальних національних інтересів, вплив США на політичну стабільність і безпеку Східної Азії міг суттєво зменшитись. У принципі могла виникнути ситуація, коли регіональні держави були б змушені самостійно гарантувати регіональну безпеку.

Під час президентської кампанії 1992 р. Б. Клінтон гостро критикував Дж. Буша-ст. за надто «м'яку» політику по відношенню до КНР, не зважаючи на грубі порушення Пекіном

¹¹² Clinton B. Fundamentals of Security for a New Pacific Community // U.S. Department of State Dispatch. – 1993. – July 19. – P.509-510.

прав людини і безвідповідальний експорт військових і ядерних технологій. Однак, зважаючи на величезний економічний прорив Китаю в 1990-і рр., в американському уряді дебати відбувалися швидше в рамках різних версій «залучення»: «економічного», «оборонного», «на основі твердих принципів»¹¹³. Напруженість у двосторонніх відносинах зберігалася до листопада 1996 р., коли відбулася неформальна зустріч президентів Б. Клінтона і Цзян Цземіня на саміті АТЕС в Манілі, під час якої вони домовилися про регулярні взаємні візити та погодилися здійснювати періодичну співпрацю на рівні найвищих посадових осіб.

Концепція «нової тихоокеанської спільноти» була детально розкрита президентом Б. Клінтоном на зустрічі з організаційним комітетом саміту АТЕС у Сіетлі у вересні 1993 р. У його виступі йшлося про зв'язок безпеки США з економікою; про необхідність збільшення експорту, за яким стоять робочі місця для американців та скорочення дефіциту федерального бюджету; про відновлення глобального економічного зростання, щоб країни світу мали можливість купувати американські товари. Наголошувалося на потребі розвивати нові інституційні угоди, які підтримують національні економічні й безпекові інтереси США. В основі пропозиції була зазначена ідея про формування єдиного АТР «без штучної лінії поділу посередині Тихого океану». Пізніше Б. Клінтон підкреслив, що він намагався уникнути поляризації світу торговельними блоками, які зайняли б місце ядерних блоків часів «холодної війни». Три основи, на яких передбачалося встановлення Тихоокеанської спільноти – двосторонні альянси, активне сприяння демократії та підтримка відкритих ринків, які розширюються, були конкретизовані Б. Клінтоном у його більш пізніх офіційних виступах і публічних промовах¹¹⁴.

У липні 1994 р. концепція була оформлена у новий документ РНБ «Стратегія національної безпеки залучення і розширення», основним положенням якої було твердження про намір стирання межі між внутрішньою і зовнішньою політикою, зміцнення

¹¹³ Dumbrell J. Clinton's Foreign Policy. Between the Bushes, 1992-2000 / John Dumbrell. – New York, London, Routledge, 2009. – 215 p.

¹¹⁴ Remarks at the Edmund A. Walsh School of Foreign Service at Georgetown University. November 10, 1994 // Public Papers. William J. Clinton, 1994. Book 2. – Washington, 1995. – 2059 p.

національної економіки, необхідної для підтримання військової могутності, підтримка впливу США у світовому масштабі, активна міжнародна діяльність, яка забезпечувала б і зворотній процес – розширення торгівлі і нових робочих місць для американців.¹¹⁵ У Стратегії національної безпеки 1995 р. Б. Клінтон вперше назвав США тихоокеанською державою. Значний вплив на нову стратегію національної безпеки США мала концепція «м'якої влади», яку було розроблено гарвардським професором Дж. Наєм (в 1993-1994 рр. обіймав посаду голови Національної розвідувальної ради і помічника секретаря оборони з міжнародної безпеки в адміністрації Б. Клінтона). Згідно з постулатами концепції, війни менш імовірні в умовах існування однорідних демократичних суспільств; «м'який вплив» реалізується через формування у суб'єкта Б бажань і прагнень, потрібних суб'єкту А; його основними компонентами є культура, політичні цінності й зовнішня політика, якщо інші держави вважають її легітимною і морально виправданою¹¹⁶.

За часи правління Б. Клінтона ці питання стали ключовими в зовнішній політиці США. Ідеалізація власної системи цінностей і традиційне бачення месіанської ролі Америки в поширенні ідей свободи і демократії визначали бачення адміністрацією Б. Клінтона нового світу на основі американських цінностей, що знайшло втілення в концепції Вашингтонського консенсусу, наполегливому просуванні прав людини й демократії як системи управління, власного бачення глобалізації в АТР.¹¹⁷ Американська допомога більшою мірою направлялася неурядовим організаціям, опозиційним до національних урядів. Це призвело до поступового політичного дистанціювання між США та окремими державами, включаючи східноазійські, у питаннях про моделі розвитку, права людини й демократію. Таким чином, засоби економічної дипломатії США сприяли не лише створенню кращих умов для

¹¹⁵ The President's News Conference in Jakarta, Indonesia // Public Papers... William J. Clinton, 1994. Book 2. – Washington, 1995. – 2082 p.

¹¹⁶ The National Security Strategy of the United States of America, March 1994. – Washington D.C., 1994. – P. 49.

¹¹⁷ Nye Joseph S., Jr. Bound to Lead. Op. cit; Nye, J. The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone. – New York, 2002. – P. 8-12; Nye, J. Soft Power: the Means to Success in World Politics. – New York, 2004. – 208 p.

діяльності американських компаній в інтересах відновлення економіки США, але й економічного розвитку східноазійських країн.¹¹⁸

Після переобрання на другий термін президент Б. Клінтон назвав основними цілями політики США у сфері безпеки – зміцнення регіональних альянсів, розширення спільноти демократій і більше «залучення» Китаю, поглиблення діалогу з ним, спрямованого на зменшення відмінностей і визначення сфер спільних інтересів¹¹⁹. Такими сферами були: нерозповсюдження зброї масового ураження і залучення Китаю до переговорів з КНДР; включення його в міжнародну торговельну систему, що базується на конкретних правилах, через прийом до СОТ; узгодження дій в умовах азійської фінансово-економічної кризи, що почалася в липні 1997 р. У червні-липні 1998 р. відбувся офіційний візит Б. Клінтона в КНР, який став першим візитом президента США до Китаю з лютого 1989 р. Через значний спалах антикитайських настроїв в США і опозиції з боку республіканської частини конгресу, однією з цілей візиту було названо ознайомлення американців з ситуацією в КНР, щоб краще зрозуміти цю країну. В результаті візиту діалог між США і КНР піднявся до рівня «конструктивного стратегічного партнерства».

Напередодні зміни президентської адміністрації, у травні 1998 р. на слуханні в конгресі парламентарі відзначили наступні стратегічні завдання США в регіоні АТР. По-перше, це підтримка двосторонніх альянсів і дружніх відносин з країнами, з якими США не мають формальних альянсів. По-друге, збереження військової присутності в регіоні. По-третє, підтримка азійських багатосторонніх форумів, організацій, які сприяють послабленню напруженості й збереженню стабільності в регіоні. І останнє – не допустити поширення зброї масового знищення в регіоні. На думку голови підкомітету у справах Азії і Тихого океану при комітеті палати представників із міжнародних справ Д. Беройтера, американські сили передового базування чисельністю в 100 тис.

¹¹⁸ The National Security Strategy of the United States of America, March 1995. – Washington D.C., 1995. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>

¹¹⁹ Remarks to the Australian Government in Canberra. November 20, 1996 // Public Papers... William J. Clinton, 1996. Book 2. – Washington :U.S. G.P.O., 1998.

чол. «забезпечують виконання наших зобов'язань». Враховуючи це, в програмну промову з питань зовнішньої політики кандидата в президенти від республіканської партії Дж. Буша-мол., проголошеній 19 листопада 1999 р. в президентській бібліотеці Р. Рейгана була включена ідея щодо необхідності більшої концентрації уваги на силовому аспекті у відстоюванні національних інтересів та потреби перегляду концептуальних засад азійського вектора зовнішньополітичної стратегії США. Теза знайшла своє відображення у наступних словах «Труднощі з визначення фокусу політики в азійському регіоні полягають у тому, що дві великі євразійські держави – Китай і Росія знаходяться на перехідній стадії розвитку. Сьогодні важко зрозуміти їх наміри, оскільки вони самі не знають свого майбутнього. Якщо вони стануть друзями Америки, ця дружба зробить світ більш стійким. Але якщо цього не станеться, то ми можемо так і не прийти до миру, якого прагнемо»¹²⁰.

Після перемоги на виборах 2000 р. Дж. Буш-мол. прийняв рішення продовжити курс на економічну інтеграцію з АТР через двосторонні контакти, АТЕС і АСЕАН. У меморандумі групи провідних американських експертів, підготовленому для новообраного президента Д. Буша-мол. в 2001 р., політику адміністрації Б. Клінтона було піддано серйозній критиці через брак чіткої стратегії в ПСА, адекватної реакції на азійську фінансову кризу, менторський тон у відносинах з державами субрегіону, недостатню увагу ПСА, політику короткотермінових й епізодичних відповідей на кризи замість чіткої, логічно послідовної стратегії; постійне невдоволення в регіоні викликала зосередженість США на просуванні власних уявлень про глобалізацію¹²¹.

Адміністрація Дж. Бушем-мол. дуже скоро показала, що проводитиме силову інтервенціоністську лінію в зовнішній

¹²⁰ Выдержки из выступления кандидата в президенты от Республиканской партии Джорджа У. Буша // Внешняя политика США и президентские выборы 2000 года / Электронный журнал госдепартамента США Внешняя политика США. – Сентябрь 2000. – Том 5. – № 2. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ueinfo.state.gov/journale/itpe/0900/iope/iope.htm

¹²¹ The United States and Southeast Asia / Toward a Strategy of Enhanced Engagement/ Conference report. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.csis.txt.pdf>

політиці у більшому ступені жорстко, ніж адміністрація Клінтона, що США не збираються йти ні на які компроміси при захисті своїх національних інтересів, до яких входить значна частина світу, глобальна транспортна інфраструктура, системи зв'язку, закордонні відділення компаній та інших зарубіжних активів. Радикальна риторика команди Дж. Буша-мол. мала достатньо високий рівень громадської підтримки. За даними опитувань, проведеним у березні 2000 р., 78% американців вважали, що Китай як ядерна є серйозною загрозою для США. Характерно, що стосовно Росії цей показник склав 73% опитаних ¹²².

У структурі адміністрації Дж. Буша-мол. виокремлюються три групи тиску: 1) прихильники «глобальної демократії», які відстоюють право на перетворення деспотичних режимів у демократичні держави (директор ЦРУ в першій адміністрації Дж. Буша Дж. Тенет); 2) «радикальні націоналісти», які дотримуються тези щодо використання сили для забезпечення безпеки (Р. Чейні, Д. Рамсфелд, П. Вулфовіц); 3) «раціональні демократи», які відстоюють необхідність використання сили лише у випадку крайньої необхідності, ґрунтуючись на позитивному ставленні до даної акції громадськості країни (К. Пауелл, Р. Армітідж, Д. Еванс).

Незабаром, Дж. Буш-мол. розкритикував адміністрацію Б. Клінтона за зменшення витрат на оборону; надто «м'яке» ставлення до потенційних суперників США – Китаю і Росії; використання військових сил у гуманітарних цілях; надмірну прихильність до багатосторонніх відносин, що характеризувалися «переважно символічними угодами» та «ілюзорними нормами міжнародної поведінки». Дж. Буш уперше озвучив можливість превентивних дій США проти держав, не здатних поводити себе відповідально і раціонально, в своїй промові у військовій академії Вест-Пойнт (червень 2002 р.). Ця ідея була розвинена у Стратегії національної безпеки США (вересень 2002 р.), відомій також під назвою «доктрина Буша», яка виходила з концепції «випереджаючого удару» проти терористів і ворожих держав, які

¹²² May M. The U.S. Enlargement Strategy and Nuclear Weapons. Center for International Security and Cooperation. – Stanford University. – March 2000. –63р.; Liberthal K. The United States and Asia in // Asian Survey. – Jan-Feb. –2002. – Vol. XLII. – No 1. – P. 1-13.

володіють зброєю масового знищення. Фактично вона окреслювала можливість такого превентивного удару по будь-яких цілях у кожних державах, якщо вони вважалися достатньою загрозою для національної безпеки США¹²³.

Ця концепція була розвинута і конкретизована у Стратегії національної безпеки 2006 р., розробленій другою адміністрацією Дж. Буша-мол., яка проте приділяла більше уваги багатосторонній дипломатії, визнаючи, що навіть така могутня нація як США не може досягти усіх цілей самостійно¹²⁴.

У змісті концепції простежувався значний вплив неоконсерватизму та відхід від деяких попередніх зовнішньополітичних концепцій президента Дж. Буша-мол., таких як використання військ для надання допомоги з державотворення чи підтримка місіонерської кампанії з поширення демократії. У цілому обом стратегіям національної безпеки адміністрацій президента Дж. Буша-мол. були притаманні такі риси: визнання американської винятковості, месіанізм і моралізаторство. Для підтвердження даної тези досить поглянути на основну мету Стратегії національної безпеки 2002 р.: «допомогти зробити сучасний світ не тільки безпечніше, але і краще», що мало на увазі «політичну та економічну свободу, мирні відносини з іншими державами і повага людської гідності». Враховуючи одну з особливостей глобалізації, пов'язану з розширенням інформаційних потоків, у стратегії особлива увага приділялася проведенню ефективної публічної дипломатії з метою забезпечення вільного потоку інформації та ідей. Ця теза розкривала прагнення США до повного домінування на інформаційному полі, котрому досі заважала лише закритість окремих країн Східної Азії, зокрема Китаю.

У середині квітня 2007 р. адміністрація президента Дж. Буша-мол. оприлюднила «стратегічний план на 2005–2012 рр.», який

¹²³ The National Security Strategy of the United States of America. September 2002. – Washington D.C., 2002; President George W. Bush. Prevent Our Enemies from Threatening Us, Our Allies, and Our Friends with Weapons of Mass Destruction. The National Security Strategy of the United States of America. – Washington, 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>

¹²⁴ The National Security Strategy of the United States of America, March 2006. – Washington D.C., 2006. – 55 p.

набув статусу офіційного зовнішньополітичного курсу США. У новій версії Стратегії національної безпеки США, підписаній у березні 2006 р., значної уваги надається розділу «Східна Азія», який починається з характеристики цього регіону як такого, що має «величезні можливості й тертя, що затягнулися». Але тут же підкреслено, що США є тихоокеанською державою з великими інтересами в Східній і Південно-Східній Азії, що стало відповіддю на критику того, ніби США занадто захопились іншими регіональними й глобальними проблемами. Чільне місце у розділі «Регіональні пріоритети» посідають Близький Схід, Південна та Центральна Азія, АТР ¹²⁵.

Слід зазначити, що в 2006-2007 рр. США стикнулися з двоякою проблемою: різкою зміною характеру міжнародного середовища, пов'язаною з наслідками глобальної фінансової та економічної кризи, і стрімким підвищенням ролі Азії у глобальній економічній архітектурі, що створило ряд загроз для утримання США світового лідерства. Недостатнє залучення «єдиної наддержави» до справ АТР могла залишити її на узбіччі світового процесу. На це вказувало потужне зростання темпів економічного розвитку регіону. У той час в АТР вже проживало більша частина людства та припадало майже 60% світового ВВП. За цих умов і об'єктивних тенденцій Дж. Буш-мол. наприкінці свого перебування в Білому домі намагався компенсувати часткову втрату лідерських позицій і довіри до США в АТР, а також повернути статус домінуючої сили, який отримав на той час Китай, зміцнивши свій потенціал у багатосторонньому співробітництві з країнами регіону.

На Шанхайському саміті АТЕС, який відбувся через місяць після подій 11 вересня 2001 р, намітилися розбіжності між США, з одного боку, та Індонезією й Малайзією, – з іншого, що знайшло відбиток у деяких жорстких «антитерористичних» положеннях підсумкового документа саміту. Іншою характерною рисою підходу Вашингтону до АТР був зсув у бік стратегії, заснованої на односторонньому форматі наступальних дій. Зважаючи на війну з тероризмом протягом 2001-2008 рр. та економічну кризу 2008-

¹²⁵ Meeting With Members of the Advisory Committee on Democracy Promotion; Secretary Condoleezza Rice. – 2007. – 16 April // <http://www.state.gov/secretary/rm/20-07/apr/83098.html>

2009 рр., позиції США в АТР помітно ослабли. Суттєву роль у втраті позицій безумовного лідерства США в регіоні відіграла також недостатня увага Дж. Буша-мол до АТР та відсутність послідовної і масштабної програми дій щодо «нового центру зростання», в якому розташовані глобальні економіки ¹²⁶.

Виходячи з вище викладеного можна константувати, що біполярний період АТР мав принципове значення для зовнішньої політики США в контексті глобальної стратегії боротьби з поширенням впливу ідей та політики комунізму, що розглядалось Вашингтоном як найважливіша загроза американським національним інтересам. Регіон АТР став другим після Європи фронтом непрямого протистояння США та СРСР за вплив та гегемонію. Теоретична думка державного апарату США робила акцент на концепції утримання малорозвинених країн регіону від поширення радянської ідеології. Для американської політичної думки даного періоду властиве переконання в необхідності боротьби за гегемонію в АТР, втрата якої могла стати завершенням глобальної політики США. Азійсько-тихоокеанська стратегія США постбіполярного періоду характеризується як послідовне зростання значення регіону в політико-теоретичних напрацюваннях, що знайшло відображення у практичних кроках передусім Б. Клінтона та другого терміну президентства Дж. Буша-мол.

Відповідно стратегія США щодо АТР пройшла три етапи – боротьба за гегемонію за часів «холодної війни», втрата лідерства на зламі епохи біполярності, а також послідовне відновлення іміджу США в АТР з метою зміцнення позицій як тихоокеанської держави у регіоні, що є найбільш динамічним в міжнародній економічній системі.

США послідовно намагалися з більшою чи меншою інтенсивністю проводити в АТР політику підтримання світового лідерства через глобальну демократизацію, спроби створити в АТР зони вільної торгівлі, а також розширити військово-політичну присутність. Іншими важливими завданнями США у АТР в біполярний період були: підтримка регіональної стабільності;

¹²⁶ Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2001 (in two books). 2001. Book 2. July 1 to December 31, 2001. – Washington: United States Government Printing Office, 200. – P. 1265-1267, 1271-1277.

створення сприятливих торгово-інвестиційних можливостей для американських компаній; забезпечення безперешкодного використання важливих морських транспортних шляхів в інтересах світової торгівлі; протидія пан-азійським рухам, започаткованим Азійськими міжнародними конференціями.

Розділ 3

ТИХООКЕАНСЬКА СТРАТЕГІЯ США В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ БЕЗПЕКИ

3.1. Стратегія однополюсного домінування США в АТР

Після завершення «холодної війни» міжнародна система вступила в період динамічних змін, які супроводжувалися й визначалися прискоренням процесів глобалізації та регіональної інтеграції. Процес модифікації Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин тривав з кінця 1980-х рр. і завершився розпадом біполярної системи в 1991 р. Упродовж наступних двох з половиною десятиріч змінився баланс влади між великими державами. Закінчення біполярного порядку, який дозволяв підтримувати певну стабільність у відносинах наддержав – США та СРСР в міжнародних відносинах, поклало край ідеологічному протистоянню та знизило напруженість у світі. За цих обставин США опинились у системі, побудованій на зовсім інших принципах, відмінних від так званого «реалістичного» міжнародному порядку. На зміну ідеологічному і військово-політичному протистоянню між двома блоками, загрози ядерної війни між ними, прийшла нова розстановка сил і нові проблеми у сфері геополітики, економіки та безпеки, багато з яких мали транснаціональний характер і не могли бути вирішеними однією чи навіть групою країн. Основний ідеологічний чинник втратив свою провідну роль у міжнародних процесах, поступившись пріоритетним місцем геополітичним, економічним, релігійним, правовим, екологічним та іншим факторам соціального розвитку. Світ став більш регіонально-центричним, відносини всередині регіонів і між ними набули якісно нового значення.

На зламі ХХ-ХХІ ст. рушійною силою реструктуризації глобального простору виступили прагматичні мотивації – прагнення до інтеграції, фінансові, торгівельно-економічні, інвестиційні, технологічні та комунікаційні чинники. При цьому головним стимулятором виступає економічний інтерес, що визначає форму і

зміст процесів, які є ключовими щодо впливу на формування сучасної міжнародної архітекτονіки. На думку О. Шевчука, детермінуючими факторами нової міжнародної політичної системи є: по-перше, реалізація концепцій зовнішньополітичних стратегій провідних країн світу паралельно із формуванням нової системи міжнародних відносин; по-друге, тенденція глобалізації, яка наприкінці минулого століття поширилась на весь спектр міждержавних відносин. У результаті до традиційних чинників, які обумовлювали формування міжнародного порядку в ХХ ст., приєдналися якісно нові, зокрема: енергетичний фактор, високі інформаційні технології, валютне регулювання, інтеграція та відповідні економічні інституції¹²⁷.

Після розпаду Радянського Союзу США опинилися в унікальній ситуації, до якої вони прагнули весь період своєї політичної історії: вони залишилися єдиною наддержавою із глобальними устремліннями. Перед політико-академічною спільнотою постало завдання ідейно обґрунтувати міжнародну стратегію США щодо необхідності глобального домінування в довгостроковій перспективі. Дискусії велися з таких проблем як: світовий порядок після закінчення «холодної війни», роль США і провідних світових держав, регіональна стратегія США, формування нової системи міжнародної безпеки, двосторонні відносини з іншими державами. У цьому сенсі з'являються наукові дискурси «про новий світовий порядок», «про кінець історії» і «зіткнення цивілізацій». З огляду на усунення конкурентного центру сили і ідеологічної перемоги, найбільш дискусійними стали питання про структуру міжнародних відносин, про «полярність» системи (кількість полюсів) після розпаду біполярної структури. Однією з таких «зовнішньополітичних теорій» кінця 80-х рр. ХХ ст. стала міфологема «кінця історії» американця японського походження Ф. Фукуяма, який обіймав посаду заступника директора групи політичного планування Д. Росса в державному департаменті США. Американський політолог Ф. Фукуяма констатував кінець історичного процесу, тобто кінець його змістового сенсу.¹²⁸ На його думку, сенс потенційних війн і конфліктів зникає, оскільки ворогуючі сторони повинні з настанням

¹²⁷ Шевчук О. В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини: монографія / О. В. Шевчук. – Миколаїв: ТОВ «Іліон», 2008. – 448 с.

нової (демократичної) ери розділяти єдині принципи співіснування в світовому просторі. В якості таких принципів повинні виступати принципи ліберальної демократії, яка є ідеальною формою людського співжиття і навіть у перспективі не може бути радикально переглянута. Оскільки саме США є носієм даної форми устрою, за ними залишається роль лідера, який вказуватиме шлях решті країн до цієї ідеальної форми управління, чим і обґрунтовується необхідність однополюсного глобального домінування США¹²⁹.

Американські політологи оперують, як правило, двома категоріями – «однополярність» і «багатополярність». При цьому більшість з них не ототожнюють категорії «полюс» і «центр сили» – центр сили глобального рівня і центр сили регіонального рівня. Як зазначає Т. Шаклеїна, полюсу відводиться більш високий сутнісний і організаційний статус в міжнародних відносинах. При такому підході тільки США можуть претендувати на статус «полюсу», тому світ є однополярним, і це його основна структурна характеристика, що визначає інші складові. Лише окремі американські вчені, прихильники школи реалізму, визнають багатополярність світу, в якому «полюси» – це «центри сили», «концепт провідних світових держав», серед яких США залишаються наймогутнішим і найвпливовішим центром. Лише окремі американські вчені, прихильники школи реалізму, визнають багатополярність світу, в якому «полюси» – це «центри сили», «концепт провідних світових держав», серед яких США залишаються наймогутнішим і найвпливовішим центром¹³⁰.

Після розпаду СРСР серед частини американських фахівців з міжнародних відносин зберігалася думка про те, що постбіполярний порядок буде багатополярним. У цей період найбільш активними стали ті американські політологи, які намагалися відійти від концепції однополярності, найбільш відверто висловлювалися проти гегемонізму і розробляли

¹²⁸ Журбей, Е. В. Внешняя политика и внешнеполитический процесс администрации Дж. Буша-старшего / Е. В. Журбей // Ойкумена. Регионоведческие исследования. – 2010. – № 4. – С. 83–91

¹²⁹ Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. – М.: АСТ: АСТМОСКВА: Полиграфиздат, 2010. 588 с.

¹³⁰ Шаклеина Т. А. Концепции внешней политики США после окончания холодной войны: автореф. дис. канд. полит. наук. – М.: 2003. – 20 с.

компромісну концепцію порядку, в якому поєднувалися б фактор найсильнішого світового полюса – США і фактор обмеженої множинності, тобто існування інших, менш могутніх і залежних від наддержави полюсів-центрів сили. Будь-яка гегемонія, в тому числі американська, розглядалася ними як дестабілізуючий фактор для розвитку міжнародних відносин. На думку американського політолога Т. Карпентера, для інтересів США було б доцільніше «уникати відкритого стратегічного партнерства з будь-якою країною Східної Азії і сприяти становленню в регіоні багатополюсного порядку. Тоді наявність декількох впливових держав ускладнило б маневри Китаю або іншої держави, яка домагається гегемонії в регіоні»¹³¹.

Видатний дипломат і вчений-міжнародних Г. Кіссінджер трактував цю геополітичну дихотомію так: «За умов нового міжнародного порядку постане багато центрів сили як всередині крупних регіонів, так і у відносинах між ними. Ці центри відображатимуть різницю в історії та уявленнях. У такому світі мир можна буде зберегти лише одним з двох шляхів: панування або ж рівноваги». Г. Кіссінджер, який вважав, що інтересам США найкраще підходить більш складна система світоустрою – багатополлярний світ¹³². Більшість експертів вважає, що система міжнародних відносин, яка склалася після Другої світової війни, була дуже вигідна США. Таку думку поділяє К. Лейн, професор Техаського університету «Ей анд Ем»: «Враховуючи відносну втрату Америкою своїх позицій, лідери світу, що розвивається будуть помічати все більше число обнадійливих стимулів для того, щоб спробувати на міцність існуючий світовий порядок, маючи на увазі перебудову міжнародної системи таким чином, щоб ця система відображала їхні інтереси, норми й цінності»¹³³.

Автори концепції «триполюсного світу» висунули її в якості заміни концепції «агресивної однополярності», вважаючи, що

¹³¹ Carpenter T.G. Roiling Asia: U.S. Coziness with China upsets the neighbors // Foreign Affairs. – 1998. – Vol. 77, No 6 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1998-11-01/roiling-asia-us-coziness-china-upsets-neighbors>

¹³² Kissinger H. American Foreign Policy. – N.Y.: Norton, 1977. – 445 p.

¹³³ Layne Christopher Global-Power-Shift – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/article/the-global-power-shift-west-east-6796>

формування світового порядку на основі моделі «регіональної однополярності», або «м'якої однополярності», дозволить знизити спротив пануванню США, зробіть постбіполярний порядок більше демократичним і стабільним, а лідерство США – більш тривалим і продуктивним для них. Таким чином, на державному рівні і в академічному співтоваристві отримали визнання концепції «однополярного світу», в якому США – єдина наддержава, але з врахуванням того, що в постбіполярному просторі можуть існувати й інші полюси – Європа і АТР, що є конкурентами для США за глобальне лідерство, з якими США вестимуть суперництво за стратегічні переваги за допомогою методів, що виходять за рамки силових, зокрема, економічних.

Можна погодитися з думкою, що починаючи з 90-х років ХХ століття, АТР стає другим за значенням після Європи регіоном у світі і третім за глибиною інтеграційних процесів після Європейського Союзу та Північної Америки, хоча постбіполярна структура відносин в АТР теж не є типово однополярною або багатополлярною¹³⁴. Безумовно, унікальне положення США, як єдиної наддержави, уможливило зростання масштабного і цілеспрямованого впливу на хід і зміст міжнародних відносин. Зазначимо, що азійсько-тихоокеанська підсистема міжнародних відносин залишалася в 50-60-х рр. в основних рисах біполярною – свого роду зменшеною до регіональних масштабів проекцією глобальної біполярності (США-СРСР). Але до початку 70-х рр. регіональна підсистема стала розвиватися більш автономно по відношенню до загальносвітової конфігурації співвідношення сил.

На зламі ХХ і ХХІ ст. АТР постав як простір конкретних усвідомлених цілей, інтеграційних тенденцій у всій їхній різноманітності тавзаємопов'язаності, в той час як решта світу опинилась в стані невизначеності свого майбутнього. Але, якщо в період «холодної війни» США були домінуючою силою у Східній Азії, то після її завершення ситуація практично не змінилася. Визначальний вплив у Східній Азії аж до середини – кінця 1990-х рр. утримували США, які поширювали на держави регіону свої

¹³⁴ Камінський Є. Є., Дашкевич А. В. Політика США щодо України. Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція. – К.: Наукова думка, 1998. – 547 с.

політичні та соціально-економічні цінності та спиралися, переважно на військову присутність в регіоні.

Проте, немає підстав вважати глобальну структуру взагалі, і в тому числі в АТР, однополярною. Реальна дійсність поставила під сумнів правомірність твердження про встановлення стабільного однополярного порядку до початку XXI ст. (порушення режиму контролю над розповсюдженням ЗМЗ; розбалансування системи міжнародної безпеки; зростання нестабільності та конфліктогенності і т.д.). Події вересня 2001 р. показали уразливість єдиної наддержави і виявили складність безперешкодної реалізації американської стратегії глобального регулювання. Вразливість наддержави обмежила можливості подальшої експлуатації концепцій однополярності і гегемонії. В таких умовах основний акцент ставиться не так на одноосібне домінування в регіоні, як на те, що основними елементами системи стають двосторонні і багатосторонні союзи США з Японією, Південною Кореєю і Філіппінами, стратегічне партнерство з Таїландом на базі комюніке 1962 р., закон США 1979 р. про відносини з Тайванем (Taiwan Relations Act), а також американсько-австралійське військово-політичне партнерство, засноване на договорі про утворення АНЗЮС (США-Австралія-Нова Зеландія), а також блоки, які не включають США – АСЕАН. За таких умов США ставлять собі в заслугу розвиток в АТР відкритого політичного та економічного середовища в якості провідної тихоокеанської держави, яка допомагає залагоджувати конфлікти, сприяє економічному зростанню та появі нових можливостей для США як лідера.

Із закінченням «холодної війни» глобальна торговельно-економічна сфера перетворилася на основне поле суперництва між розвиненими державами, де США стикаються зі зростаючою конкуренцією з боку своїх союзників по «холодній війні». В останні кілька років в одному з головних центрів сили – АТР, що встановився майже на одному рівні з Європою, відбулися істотні зміни. Однією з визначальних рис світового розвитку стало піднесення ролі Східної Азії в економіці та політиці. Очевидно, що значущість АТР у новітній історії оцінюється, передусім, за його внеском у світову економіку. Східна Азія перетворилася на найбільш динамічний регіон світу, рушійну силу світової економіки, що прискорило стрімке зростання глобального політичного впливу багатьох регіональних держав.

Головною умовою стабільності АТР є його економічне благополуччя і інтегрованість, що виключає конфліктні тенденції. На кінець ХХ ст. регіон характеризувався поєднанням двох тенденцій. По-перше, відбулася радикальна зміна парадигми регіонального розвитку шляхом зменшення ролі фактора сили як основного регулятора міжнародних відносин. По-друге, реальністю стало безпрецедентне економічне зростання країн регіону. Саме це на глобальному просторі уможливило створити в АТР новий полюс сили, здатний конкурувати зі США та Європою на регіональному та глобальному рівнях. Домінуючі тенденції розвитку постбіполярного світу дають підстави виокремити перспективні напрямки еволюції механізму міжнародної взаємодії в АТР. До числа цих змін можна віднести: структуризацію економічного співробітництва у форматі східноазійської «трійки» – Китай-Японія-Південна Корея; тіснішу фінансово-економічну взаємодію у форматі АСЕАН+3; тенденції до регіональної інтеграції; активізацію безпекових стратегій окремих країн контексті процесів мілітаризації в АТР.

За оцінками американських політологів, майбутнє світового розвитку не просто залежить від АТР, а саме від АТР на чолі зі США, причому країни регіону вже готові до такого розвитку подій, який вже набуває втілення. Так, політолог К. Кемпбелл у статті «Перспективи Далекого Сходу. Чому Вашингтону варто зосередитись на Азії» наголошує, що історія ХХІ ст. буде зосереджена в основному в АТР, який вже вітає американців, їх керівництво і винагороджує їх партнерськими відносинами з позитивною позначкою у сенсі прибутковості політичних, економічних, військових та інвестицій¹³⁵. Український вчений Л. Лещенко також вважає, що світовий центр економіки, другий після США, уже перемістився до ПСА, обігнавши Європу. Країни ПСА не є простими об'єктами глобалізації, вони використовують цей суперечливий процес і стають його активними суб'єктами¹³⁶.

¹³⁵ Campbell K. Far Eastern Promises. Why Washington Should Focus on Asia / K. Campbell and E. Ratner – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/east-asia/2014-04-18/far-eastern-promises>

¹³⁶ Глобальні пріоритети розвитку у регіональних та національних інтерпретаціях країн Азії і Африки: перспективи та умови консенсусу : Матеріал міжвідомчої науково-теоретичної конференції, м. Київ, 10–11 жовтня 2004. – К, 2004.

Дійсно, п'ять десятиліть розвитку в Східній Азії виробили глибокі зміни в структурі регіональної підсистеми, характері відносин між країнами у напрямку взаємного тяжіння. На момент розпаду біполярної міжнародної системи АТР виявився готовим до самостійного зростання без участі зовнішнього протекторату. Регіон утримує провідні позиції за темпами економічного зростання і впровадження технологій наукомістких виробництв. Стрімка глобалізація світової економіки надала АТР практично всі можливості для суверенізації економічного й політичного життя. Так, вже у середині 90-х років відбувається підвищення ролі Східної Азії у світовій політиці, обумовлене зміцненням позицій країн і територій цієї частини світу в міжнародній економіці. Якщо у 1960 р. всі держави Східної Азії виробляли лише 4% світового ВВП, а в середині 1990-х – вже більше чверті, приблизно рівну кількість ВВП США¹³⁷. В останні два десятиліття перед зламом епох відносно висока політична стійкість, в основі якої економічні успіхи країн регіону, дозволила створити в АТР специфічні міжнародні відносини підвищеної стійкості, сприятливі для зростання центру полярності. За даними «РЕНД корпорейшн», вже в 2001 р. в країнах Східної Азії вироблялося понад 20% світового ВВП (у США – 25%), зосереджувалось 30% усіх світових фінансових ресурсів і більше третини кваліфікованої робочої сили¹³⁸. В 2012 р. на частку держав регіону припадала вже майже чверть світового ВВП, а на США – менше 19%¹³⁹.

Ситуація в регіоні за більш ніж 20 років залишилася стабільною, незважаючи на розпад біполярної структури. Щодо США, то за висновками фахівців, економічне процвітання США постбіполярного періоду безпосередньо залежить від стану і ступеня лібералізації світової економіки, відкриття ринків¹⁴⁰. За

¹³⁷ Богатуров А. Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после второй мировой войны (1945-1995) / А. Д. Богатуров. – М. :Конверт – МОНФ, 1997. – 352 с.

¹³⁸ Khalilzad Z. The United States and Asia: Toward a New U.S. Strategy and Force Posture / Zalmay Khalilzad. – Santa Monica, Calif. : RAND, 2001. – 260 p.

¹³⁹ The World Factbook. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/worldfactbook/rankorder/2001rank.html?countryName=China&countryCode=ch®ionCode=eas&rank=3#ch>

¹⁴⁰ Современные международные отношения. Учебник / Под. ред. А. В. Торкунова. – М.: 2001. – 584 с.

таких умов США стикаються в АТР з небезпекою утворення замкнених регіональних торгово-економічних об'єднань, що потенційно можуть стати відчуженими і перебувати у стані торгівельної війни один з одним. Тому США, як економічно найпотужніша держава, більше за інших зацікавлена у свободі торгівлі та стійкості регіональної економіки та безпеки. По суті, США взяли на себе роль організуючого ядра і захисника цієї нової глобальної системи, прагнучи побудувати її на принципах, максимально відповідних їх власним геополітичним уявленням та інтересам. Військова сила в цих умовах необхідна, швидше, як гарантія проти гіпотетичних загроз з боку регіональних «дебютантів» – КНР, КНДР і в перспективі Росії, де вона може виступити як гарант системи вільної економічної конкуренції, стабільності азійсько-тихоокеанського інтеграційного комплексу. Адаптація американської зовнішньої політики до нових реальностей йшла повільно і нерівно, але в цілому США в перші роки постбіполярності стали на шлях одностороннього інтервенціонізму з опорою на силу як найважливіший інструмент зовнішньої політики. Підтримка ж порядку в системі, яка стає дедалі більш хаотичною та все менш керованою, вимагає як підвищення активності на дипломатичному фронті (м'яка сила), так і застосування військових засобів впливу (жорстка сила).

Для зовнішньої політики США останнє десятиліття ХХ в. стало періодом пошуків і пристосування до нової системи міжнародних відносин. США, як єдина наддержава, продовжує залишатися найвпливовішим гравцем. Разом з тим помітно зростає кількість країн, організацій та рухів, незадоволених гегемонією США. На думку Р. Хааса, президента Ради з міжнародних справ, принциповою характеристикою міжнародних відносин ХХІ ст. стала поява «безполярності» – домінування у світі не однієї, двох чи кількох держав, а скоріше понад десятка акторів, які здійснюють різні види влади. Хоча в «безполярному світі» США зберігатимуть свою першість серед держав, відбуватиметься подальше розпорошення влади між різними державними і недержавними акторами, які володіють значною її часткою у тій чи іншій формі. Закінчення «холодної війни» поставило перед США непросту задачу переосмислення пріоритетів і форм впливу у своїй зовнішній політиці. Нова система міжнародних відносин і розвиток сучасних

глобальних процесів вимагали пошуку механізмів пристосування до радикально нових змін. Таким чином, з початку 90-х рр. для США виникли не тільки нові можливості з огляду на відсутність традиційного опору їм як рівному полюсу сили, але і виклики нової реальності.¹⁴¹

Політичний простір, який знаходився під неподільним пануванням США, виявився заповненим іншими світовими акторами, зокрема так сталося й в АТР. У Південно-Східній Азії вакуум присутності великої держави достатньо швидко вдалося заповнити Китаю, що значно активізував свою зовнішню політику на цьому напрямку з 1990-х рр. В таких умовах уряди США за період перебування при владі 4 попередніх президентів – епохи біполярності – були змушені постійно шукати нові зовнішньополітичні концепції й підходи до їх реалізації, щоб зберегти контроль над регіональною ситуацією у сфері безпеки,¹⁴² ефективно використовувати економічні можливості в регіоні, мати вирішальний вплив на формування нової регіональної архітектури. В 1992 р. була підготовлена доповідь Пентагона «Стратегічні орієнтири США в АТР», в якій констатувалось, що мета США – не допустити появи нового конкурента, який буде становити таку загрозу, як колись СРСР – політична лінія, що простежується до сьогодення в рамках побудови військових альянсів для врівноваження зростаючого Китаю¹⁴³. Натомість за останні 20 років у зовнішній політиці США була переформатована стратегія глобалізму, що дозволяло сконцентрувати зусилля лише на тих регіонах, де знаходяться найважливіші стратегічні та економічні інтереси. Це мало ключове значення для забезпечення національних інтересів США, регіональної та глобальної безпеки,

¹⁴¹ United States-China Relations in the Era of Globalization: Hearing before Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Tenth Congress. Second Session. May 15, 2008. –Washington, 2008 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreign.senate.gov/>

¹⁴² Haass, R. The Age of Monopolarity. What will Follow U. S. Dominance // Foreign Affairs. – 2008, May/June // <http://www.foreignaffairs.com/articles/63397/richard-n-haass/the-age-of-nonpolarity>

¹⁴³ A Strategic Framework for the Asian Pacific Rim: United States Department of Defense (1992) United States Department of Defense – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.shaps.hawaii.edu/security/report-92.html

а врешті – для визначення характеру і структури нового світового порядку з врахуванням постання нового центру сили – АТР.

Загальним моментом у зовнішньополітичному баченні всіх адміністрацій США після «холодної війни» стало розуміння того, що якщо вони не візьмуть на себе роль гаранта демократичних перетворень і міжнародної безпеки та порядку в новій системі міжнародних відносин, то це може створити підґрунтя для появи нового лідера. Відносини США з союзниками й партнерами в новому полюсі сили – АТР поступово склалися в систему складної взаємозалежності, що визначається, з одного боку, американськими військово-політичними гарантіями безпеки цих країн, з іншого – широким торговельно-економічним обміном. Обидві складові генерували цілком реальні інтереси, які в сумі обґрунтовували зростаюче залучення США в справи регіону. Американські вчені і політики часто заявляють про те, що глобальне лідерство США є логічним проявом глобалізаційних процесів, які вимагають масштабного (глобального) регулювання, альтернативою якому є тільки хаос. Тому політика Вашингтона в Східній Азії в своїх принципових основах залишається досить стабільною й довгостроковою та базується на ключових національних інтересах. Зміна адміністрацій в Білому домі впливає, і часом досить радикально на розстановку акцентів у зовнішній і зовнішньоекономічній політиці США, але не виходить за загальні рамки, які визначаються довгостроковими стратегічними інтересами. Якщо розглядати її крізь призму «реалістичної» парадигми, то політика США є відповіддю на виклики, що продиктовані міжнародним розвитком. Тихоокеанська Азія більшою чи меншою мірою залишається найважливішим, поряд з Європою, полем прикладання економічної, політичної, військової та «м'якої» сили США. Відтак США йнакше розраховують спиратися на передове базування своїх збройних сил, двосторонні альянси, насамперед з Японією та Австралією, а також Південною Кореєю. Традиційно Вашингтон спрямовує свою політику в АТР на усунення та недопущення появи нових бар'єрів для американських товарів, інвестицій та підтримку таких організацій, як АТЕС, АСЕАН і АРФ або 6-ти сторонній формат переговорів з північнокорейської ядерної проблеми, тобто тих угруповань і форумів, які дозволяють США

зберігати домінуючі позиції в регіоні. Вашингтон не приховує, що його стратегічна мета – це створення «безшовної регіональної економіки» в АТР, значення якого для відновлення американської економіки є критичним¹⁴⁴.

Більшість американських експертів сходяться на тому, що в стратегічних планах Вашингтону пріоритетними є такі завдання: покращення міжнародного іміджу США; близькосхідне врегулювання; активізація політики ядерного нерозповсюдження; перебалансування у відносинах з Росією; розвиток політичного співробітництва з Китаєм¹⁴⁵. В АТР США утримують стратегічні позиції, які на думку українського політолога М. Комарницького, є досить стабільними з огляду на відсутність конкурента для них, який би міг відігравати роль арбітра, здатного до інтеграції різнонаправлених політичних об'єднань, середовища, якому притаманні низка ідеологічних, фінансово-економічних, соціокультурних проблем і викликів. Крім того, виключну роль США можуть відігравати і в еволюційних змінах щодо процесів демократизації та трансформації інституційних механізмів забезпечення політичної стабільності в регіоні, які лише за наявності конструктивного спрямування не сповільнюватимуть економічного розвитку в країнах Південно-Східної Азії¹⁴⁶.

Найважливішим зовнішньополітичним пріоритетом США в 90-і роки стало просування американських торгово-економічних інтересів в умовах глобалізації світової економіки. Стрімка глобалізація світової економіки поставила США перед необхідністю активного пристосування до цього процесу за допомогою підвищення конкурентоспроможності американських товарів на світовому ринку, полегшення доступу до зовнішніх ринків і зміцнення стабільності все більш взаємозалежної глобальної фінансово-економічної системи. Як

¹⁴⁴ News Conference by President Obama / The White House. President Barack Obama. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/photos-and-video/video/2011/11/13/president-obama-holds-press-conference-apec-summit#transcript>

¹⁴⁵ Indyk M. Scoring Obama's Foreign Policy // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/137516/martin-indyk-kenneth-lieberthal-and-michael-e-ohanlon/scoring-obamas-foreign-policy>

¹⁴⁶ Комарницький М. М. Інституційні механізми забезпечення політичної стабільності в Південно-Східній Азії: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / М.М. Комарницький. – Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2010. – 20 с.

показує багаторічна практика, різке зростання в 80-і і 90-і рр. економічних інтересів США в Східній Азії досить надійно забезпечуються в цілому високою конкурентоспроможністю американського бізнесу по відношенню до японського, південнокорейського, тайванського та західноєвропейського. Для США Східна Азія – це динамічний і розвинутий регіон, де практично три десятиліття не було прямих військових конфліктів (після прикордонної війни між Китаєм і В'єтнамом), де відносини між великими державами кращі, ніж коли б то не було, де більшість країн регіону віддані розвитку ринкової економіки. Торгово-економічні відносини США з країнами АТР отримали в останні два-три десятиліття значний розвиток, перетворившись у важливий складовий елемент світової економіки. Особливо важливі торгово-економічні обміни США з Китаєм, Японією, Південною Кореєю, Австралією і низкою інших країн західної частини Тихого океану. Важливою частиною глобальної експортної стратегії США стало цілеспрямоване завоювання десяти найбільш перспективних національних ринків – Китаю (включаючи Гонконг і Тайвань), Індії, Індонезії, Південної Кореї, Мексики, Бразилії, Аргентини, Польщі, Туреччини і Південної Африки.

У контексті трансформації безпекових механізмів в АТР у період постбіполярності доцільно відзначити домінуючі стратегічні інтереси США в регіоні. Вони полягають у прагненні створити в АТР структури безпеки, які ґрунтуються на активній участі азійських країн, у тому числі КНР, Японії. Це уможливить в межах безпекових інституцій реалізовувати внутрішній контроль, що є більш дієвим, зростаючих регіональних центрів сили, оскільки їх поведінка на міжнародній арені, буде більш прогнозованою зважаючи на існування організаційно встановлених «правил поведінки». В сучасному АТР не тільки Японія ставить за мету економічну та фінансову експансію, але й ціла низка інших держав, як то КНР та США. Виникає новий вимір взаємодії-конфлікту між провідними регіональними акторами, які артикулюють нові групи власних інтересів в АТР.¹⁴⁷ В той же час, відзначається, що американське військове планування передбачало збереження спроможності сил у регіоні сприяти виконанню завдань в інших

¹⁴⁷ Saunders P. C. The United States and East Asia after Iraq // Survival. – 2007. – Vol. 49. – № 1. – P. 141-152.

частинах світу, але подібні функції традиційно розглядалися як другорядні для сил, сконцентрованих на Азійсько-Тихоокеанському просторі¹⁴⁸.

Політика США в АТР, при всіх її тактичних змінах як під впливом ситуації всередині країни, так і в зв'язку з економічними й політичними перетвореннями в регіоні та світі, залишається спрямованою на залучення якомога більшого числа держав регіону до процесів лібералізації міжнародних торгово-економічних відносин. США в часи постбіполярності використовують різні форми підходу до лібералізації, зокрема: відкриті регіональні блоки типу АТЕС, двосторонні угоди про вільну торгівлю тощо. Сучасна політика США в АТР визначається багатьма факторами, аленайбільш значущим, що формує логіку їх стратегії виступає феномен піднесення Китаю, який потенційно може стати другим центром сили в регіоні у найближчій перспективі. Всього лише три десятиліття тому Китай був державою з відсталими збройними силами і примітивною економікою, що обмежувала себе в контактах із зовнішнім світом, а сьогодні – це повноцінний член світової спільноти, друге найбільше світове господарство. Китай поки не становить реальної загрози лідерству США, оскільки його військовий бюджет майже в п'ять разів менший за американський. Однак, Вашингтон активно вживає заходів щодо послаблення позицій Китаю, перешкоджаючи його зміцненню та розширенню впливу в окремих регіонах, і світі в цілому, за рахунок численних міжнародних схем альтернативного співробітництва та ефективного геополітичного інструментарію.

На думку автора, США, втративши статус наддержави у світлі новітніх політичних та економічних подій на міжнародній арені, були змушені піддати коригуванню ідентифікацію свого місця в системі міжнародних відносин. Ось як визначає цю ситуацію військовий аналітик Б. Скоукрофт, який працював у складі адміністрацій усіх американських президентів від Дж. Форда до Дж. Буша-молодшого: «Колись про нас думали, що ми намагаємося робити те, що було б найкращим для всіх. Сьогодні нас розглядають як силу, що переслідує власні інтереси. Ми

¹⁴⁸ Christensen Thomas J. The Advantages of an Assertive China. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/east-asia/2011-02-21/advantages-assertive-china>

продемонстрували, що ми прагнемо до домінування, а не до лідерства»¹⁴⁹.

З огляду на це, основою стратегії президента Б. Обама стала теза про формування багатопартнерського або коаліційного лідерства, де КНР є ключовим партнером США. Фактично визнання Китаю рівноправним союзником для подолання проблем глобального значення є свідченням модернізації зовнішньополітичного курсу Вашингтону¹⁵⁰.

Необхідно відзначити наявність цілого ряду праць, у яких фахівці пропонують Вашингтону розробити систему союзів з сусідами Китаю, спрямовану на стримування КНР¹⁵¹. Різними експертами та політологами пропонуються японо-російсько-американський, американо-індійський і американо-сінгапурський, американо-в'єтнамський союзи¹⁵², що часто пов'язується з концептом про зростаючу потужність Китаю¹⁵³.

Отже, проголошений Вашингтоном поворот до АТР не означає, що в умовах постбіполярної системи США стали єдиною країною в регіоні, яка може претендувати на роль лідера. Відносини в АТР вже вийшли на якісно новий рівень і без участі США. Це пояснюється рядом факторів. По-перше, кінець «холодної війни» і розпад СРСР як основної загрози для розвитку відносин в регіоні в рамках великого протистояння. По-друге, економічне зростання зробило АТР одним з основних глобальних гравців на рівні з США та Європою. По-третє, низька вірогідність відкритого конфлікту у регіоні, що не передбачає необхідності

¹⁴⁹ Scowcroft Brent A World in Transformation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/article/world-transformation-6794?page=1>

¹⁵⁰ Remarks at Plenary Session of the U.S.-China Strategic and Economic Dialogue. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Washington, DC, July 27, 2009 [Електронний ресурс] / U.S. Department of State. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/july/126521.htm>

¹⁵¹ Японо-росийско-американский Hideki Asari A Case for Japan-US-Russia Trilateral Cooperation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www2.jiia.or.jp/en_commentary/201209/05-1.html

¹⁵² Friedberg Aaron An Alternative U.S. China Policy. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/138032/aaron-l-friedberg/bucking-beijing?page=show>

¹⁵³ Brzezinski Balancing-The-East [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.foreignaffairs.com/articles/136754/zbigniew-brzezinski/balancing-the-eastupgradingthewest?page=3&name=info%40indemco.org&op=Login&form_build_id=form-ded87112079445c2323ab4c9bbffabf7&form_id=fa_user_login_form

надмірної військової присутності і витрат на оборону з боку США. В такій ситуації, за умов вигідного економічного становища, лідерство США може бути передане іншому регіональному гравцю, більш природному для азійського середовища, зокрема, КНР. Так само, як відносини, які ще сьогодні можна трактувати як однополярну американську гегемонію, найближчим часом можна буде визначити як конкурентні вже з рівними, або навіть сильнішими центрами сили.

3.2 Китайський гегемонізм та американське лідерство

Понад півстоліття США домінували в Євроатлантичній зоні і в басейні Тихого океану – двох найважливіших регіональних підсистемах міжнародних відносин. Однак зараз, на початку XXI ст., коли центр світової політики переміщається в басейн Тихого океану, США стикаються в цьому регіоні з серйозними викликами, характер і наслідки яких суттєво обмежують реалізацію американських інтересів на шляху утримання однополярності. Як і століття тому, одним з головних векторів тихоокеанської стратегії США залишається Китай, але поки він не являє собою реальної загрози для обмеження американського лідерства. Але, безсумнівно, що обидві держави у поточному столітті претендують на роль лідера світового порядку. Від Китаю послідовно стають залежними країни, які раніше перебували у сфері американського впливу – Австралія, Бразилія, Японія, Південна Африка. Фахівці зазначають, що США і Китай є країнами, які відіграють дуже важливу роль як у розвитку світової економіки, так і у світовій політиці. взаємовідносин цих двох держав у більшості визначає тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин, і є дуже важливим фактором в розвитку АТР. Проте тенденція така, що потенціал США в новій системі балансу сил в Східній Азії «повільно змінюється на користь Китаю»¹⁵⁴.

Сьогодні Китай кидає виклик США у сферах, де його роль нещодавно була мінімальною. Зрозуміло чому основним

¹⁵⁴ Фесенко М. В. Консолідація суб'єктів світ-системи у розбудові нового міжнародного порядку. – К.: Центр вільної преси, 2015. – 527 с.

партнером США в АТР залишається Японія, бо саме вона може врівноважити позиції США у суперництві з КНР. Для США Китай і Японія є найважливішими контрагентами в АТР. На відміну від Японії, Китай має в розпорядженні власні природні ресурси, достатні для того, щоб самостійно підтримувати стійке економічне зростання і забезпечувати стратегічну незалежність. Залишаючись таким самодостатнім центром сили, забезпеченим природними, трудовими, технологічними і фінансовими ресурсами, Китай об'єктивно має усі необхідні умови, що гарантують йому політичну, економічну самостійність. Регіональний напрям його зовнішньої політики пов'язаний із прагненням Пекіна зміцнити свої позиції в АТР, але насамперед у Східній Азії, де КНР позиціонується як провідна держава. Як показує діяльність чотирьох адміністрацій США, акценти в політиці Вашингтона по відношенню до КНР і Японії з плином часу можуть змінюватися і досить суттєво у відповідь на кардинальні зміни ситуації в регіоні. Головною рисою постбіполярного періоду для цих відносин останніх двох десятиліть є «піднесення Китаю», що є стрижневим моментом американської стратегії у трикутнику КНР-Японія-США.

Не дивлячись на те, що Китай вже багато років представляє пріоритетний напрямок у зовнішній політиці США, в американській політичній еліті до сих пір немає єдності поглядів по відношенню до цієї держави. Доктрини щодо Китаю після Другої світової війни розвивалися за принципом маятника – від «стримування» до «залучення». Китайські фахівці-міжнародники характеризують китайсько-американські стосунки як «поєднання співпраці і конкуренції» і при цьому підкреслюють, що йдеться про «звичайну міждержавну конкуренцію, це не конфронтація і тим більше не поворот до війни», тоді як «головною течією залишається співробітництво»¹⁵⁵.

Політика США по відношенню до КНР має витоки з моменту формування незалежної китайської держави післявоєнного періоду. США за адміністрації Г. Трумена зволікали з виробленням стратегії відносно Китаю у повоєнний період, тож з

¹⁵⁵ Городня Н. Д. Американсько-китайські відносини за адміністрації Барака Обама / Н. Д. Городня // Історичний архів. – 2013. – Вип. 10. – С. 96-102.

утворенням незалежної прокомуністичної держави, перед США стала дилема – ідеологічний вибір, чи прагматичне партнерство заради лідерства у регіоні. Як вважає видатний майстер американської геополітики Г. Кіссінджер, напередодні та після утворення КНР в 1949 р. Вашингтон не відразу визначився відносно нової китайської держави. Ще під час передвиборної кампанії, Дж. Кеннеді і Р. Ніксон категорично відхиляли будь-яку форму визнання суверенітету КНР. В період з 1949 по 1971 рр. країни не мали навіть дипломатичних відносин, в силу того, що США визнавали Республіку Тайвань. Мотиви американської сторони щодо покращення відносин з КНР за Дж. Картера, Дж. Форда і Р. Ніксона визначалися поєднанням кількох міркувань. По-перше, Вашингтону було важливо використовувати нормалізацію відносин з КНР, щоб обмежити спроби СРСР заповнити силовий вакуум у разі згорання американської присутності в регіоні, яке після проголошення «доктрини Ніксона» здавалося питанням часу. По-друге, зближення з Китаєм, так само, як і поліпшення відносин з Москвою, дозволяло США розраховувати на більш сприятливі для них умови врегулювання ситуації у В'єтнамі. По-третє, триполярна структура відносин в АТР могла зменшити залежність США від СРСР у питаннях забезпечення регіональної стабільності. Політичний і дипломатичний тиск на СРСР за допомогою зближення з Китаєм був головним вектором китайської політики США. Тож у 1972 р., намітилося потепління відносин, а візит Президента США Р. Ніксона до Пекіну і підписання Шанхайського договору, що узгоджував принципи відносин між державами. Договір започаткував новий етап у відносинах між країнами, розпочався етап становлення та розбудови конструктивних відносин. У 1978 р. було підписано угоду про встановлення дипломатичних відносин, а 1 січня 1979 р. американсько-китайські відносини були офіційно нормалізовані. У 80-ті рр. активізуються контакти КНР з США не тільки у політичній, але й в економічній, науково-технічній, культурній сферах. Міцний імпульс співпраці з США надала політика реформ та відкритості у КНР. Економічний розвиток став головним пріоритетом КНР, а її зовнішня політика відзначалася прагненням зберегти стабільність на регіональному і глобальному рівні.

Проблема «стрімко зростаючого Китаю» посідає одне з провідних місць у розробках Вашингтона ХХІ ст. Американські стратеги розглядають Східну Азію як регіон з двох частин: «морська Азія», де панує порядок під егідою США і Японії, і «континентальна Азія», де стрімко зростає роль Китаю, яку необхідно обмежити. Пошуки американським політичним та аналітичним середовищем шляхів взаємодії з Китаєм призвели до виникнення у підходах США амальгами стримування і залучення¹⁵⁶. У постбіполярний період політика США щодо КНР зазнала змін виключно у тактичній сфері, стратегічна мета залишалась сталою – завдяки використанню американсько-азійських союзів здійснювати стримування зростаючих політичних амбіцій Пекіна. Зростання економічного і політичного впливу КНР як на регіональному, так і на глобальному рівні перемістило Китай у вимір дієвих акторів міжнародних відносин і, таким чином, виступило своєрідним катализатором модернізації зовнішньополітичної концепції США щодо КНР. Завдяки реформі, розпочатій в 1978 р під керівництвом лідера Компартії Китаю Ден Сяопіна, китайська економіка вийшла з кризи. У країні була вирішена продовольча проблема, а до початку 90-х КНР стала одним з найбільших світових експортерів. За оцінками міжнародних експертів, Китай вийшов на друге після США місце в світі за обсягами ВВП, випередивши Японію. У 90-х роках відбулося зміцнення економічних і військово-політичних позицій КНР. Враховуючи це, до початку нинішнього століття в американському суспільстві сформувалися дві основні позиції з питання майбутніх взаємовідносин з Китаєм. Ставлення зовнішньополітичного істеблїшменту США до КНР в останні десятиліття традиційно ґрунтувалося на тому або іншому поєднанні двох важко сумісних концепцій:

1) досить прагматичній, помірній концепції неореалістичного «відповідального залучення» (responsible engagement) КНР для вирішення регіональних і глобальних проблем – при другорядному значенні пріоритетів просування демократичного «пакету» і політики «стримування за допомогою обмеження» (containment);

¹⁵⁶ Труш С. Отношения США – Китай: события, мотивации, глобальный контекст // США. Канада: экономика, политика, культура. – 2007. – № 2. – С. 25–42; Кулина Е. Китайский фактор во внешней политике Вашингтона // США. Канада: экономика, политика, культура. – 2006. – № 11. – С. 31–43.

2) ідеологізованій неоконсервативній концепції «стримування» і форсованого просування демократичних цінностей.

Ця схема є відображенням боротьби двох ліній в американській політиці, що неминуче виливається в те чи інше їх поєднання, з питання про те якими мають бути відносини Вашингтона і Пекіна в довгостроковій перспективі. Одна з цих ліній націлена на «стримування» Китаю, насамперед його зростаючої військової потужності. Друга – виходить з доцільності курсу на залучення КНР для вирішення нагальних світових проблем, серед яких найбільш важливою для США є участь Китаю в підтримці безпеки в Східній Азії, особливо в її північній частині. Іншою найважливішою стороною лінії на «залучення» є забезпечення вигідних для США умов в торгівельно-економічних зв'язках з Китаєм.

Прибічники першої з них виходять з ліберальної концепції, відповідно до якої у світі, що складається з демократичних держав, не може бути ворогів – принаймні, таких, що обстоюють свої погляди силою. Вони вважають, що розвиток контактів у сфері торгівлі, охорони довкілля, науки і технологій сприяє зміцненню тих сил в Китаї, які виступають за міжнародну співпрацю і плюралізм усередині країни. Представники школи політичного реалізму пропонують розглядати Китай як неминучого морально небездоганного суперника, сьогоdnішньої загрози для Тайваню, завтрашньої – для решти країн західної частини Тихого океану, а пізніше – світовому балансу сил. Згідно з цією точкою зору США повинні ставитись до Китаю так, як за часів «холодної війни» вони діяли відносно Радянського Союзу. В зв'язку з цим вони вважають, що необхідно створити союз азійських країн для стримування Китаю а також спонукати Японію на союз з США для того, щоб розділити покладений на США тягар оборони Азії і стримування КНР. Прибічники цієї позиції рядять ставитися до Тайваню як до незалежної держави та військового форпосту і, таким чином, відкинути політику «одного Китаю» на якій базувалися китайсько-американські стосунки з часу відновлення дипломатичних контактів в 1971 р.

Для самої КНР відносини з США є стратегічно важливими у кількох ракурсах. Америка багато в чому стала головним

локомотивом, який допомагає Китаю у вирішенні завдань по досягненню високих темпів економічного зростання. Антагонізм у стосунках із США, навпаки, пошкодив би життєво важливим зв'язкам, ослабив би китайську економіку і зробив би Китай менш привабливим для зовнішніх, у тому числі і тайванських інвесторів. Пекін вдається до заходів із забезпечення свого впливу на розв'язання проблем, які є визначальними з точки зору зміцнення його позицій на міжнародній арені. Така практика характеризує діяльність Китаю в роботі ООН, АТЕС, АСЕАН та інших міжнародних організаціях і форумах. Важливим для Пекіна є ефективна реалізація економічних реформ, яка видається практично неможливою без підтримання стабільних зв'язків зі США.

Підтримка Сполученими Штатами Китаю має досить прагматичне підґрунтя, оскільки відносини двох країн не вичерпуються суперництвом, але і стали взаємопов'язаними, передусім економічно. Користуючись незаперечною перевагою США на рівні глобальних взаємовідносин і зважаючи на те, що використання силового тиску на КНР не матиме позитивних наслідків, теоретичне обґрунтування в американській політології отримав концепт щодо потреби активного залучення Китаю до різноманітних за рівнем і характером організацій регіонального та світового масштабу. За цих умов зацікавленість Вашингтона виявляється в забезпеченні сталого процесу входження КНР до системи міжнародних відносин в АТР.

Стратегія формування відносин США-КНР зазнала суттєвих змін за часи правління чотирьох президентських адміністрацій постбіполярного періоду. Можна стверджувати зростання економічного співробітництва між Китаєм і США задовольняє обидві країни і є першорядною тенденцією в АТР. Другою тенденцією є те, що намагання США залучити КНР на шлях демократичних реформ в ультимативній формі поступово втрачають свій зміст на користь першої мети. Якщо за Дж. Буша-ст. і Б. Клінтона США намагалися розповсюдити ідеї прав людини і за рахунок цього готові були вести тривалу боротьбу з використанням проти Китаю обмежень і санкцій, то адміністрація Б. Обама відкидає такий шлях і намагається дотримуватися стратегії повноцінного партнерства, але з гарантіями безпеки для американських інтересів в регіоні. Першим етапом

перегляду двосторонніх відносин став президентський термін Дж. Буша-ст., який став свідком падіння біполярної системи і здійснив перші кроки у напрямку побудови нової системи міжнародних відносин. Однак, при аналізі зовнішньої політики періоду перебування Дж. Буша-ст. при владі важко відзначити якийсь концептуальний документ, спираючись на які можна було б усвідомити стратегію адміністрації Дж. Буша-ст. по відношенню до КНР.

Тим не менш, у підході Вашингтона до Пекіну можна відзначити поступове підвищення уваги до місця КНР у зовнішньополітичних пріоритетах США. На нашу думку, для такого поєднання є кілька причин. По-перше, тривалий час основоположним фактором в американсько-китайських відносинах залишалося саме існування СРСР і залишались деякі складнощі у відносинах між Москвою і Пекіном, Москвою і Вашингтоном. З розпадом Радянського Союзу США і КНР у своїх взаєминах залишилися один на один на відміну від етапу радянсько-китайської конфронтації, а потім прохолодних відносин двох сусідів (які почали злегка теплішати практично тільки напередодні розпаду Радянського Союзу). В рамках тривалого періоду «холодної війни» зовнішня політика СРСР штовхала США і Китай до політичного і, до певної міри, економічного зближення, але з розпадом СРСР зник і цей фактор.

Однією з перших американських ініціатив постбіполярного періоду назустріч КНР стало розширення торгівлі. З метою подальшого розвитку китайського ринку китайська і американська сторони в жовтні 1992 р. підписали «Меморандум про взаєморозуміння між урядами КНР і США про доступ на ринки». Але, для повноцінної інтеграції ринків, між двома країнами залишалася серйозна невирішена проблема, що впливала на американсько-китайські економічні зв'язки – проблема Тайваню. Тайванське питання активно використовувалося Китаєм в якості важеля тиску на США і часто слугувало причиною охолодження двосторонніх відносин і зниження обсягів торгівлі. Причиною стало те, що на роки правління Дж. Буша-ст. припав спад економічної активності і, як наслідок, економічна криза, що вразила американську економіку. У 1992-1993 рр. інтерес до зовнішньої політики ізоляціонізму вперше за кілька десятиліть став одним з ключових для американського електорату. Тому

стратегія щодо поширення демократії і запровадження реформ у третіх країнах, зокрема, КНР не отримала схвальних відгуків. Вибір виявився на користь прагматичного економічного інтересу, тактичної вигоди, торгівлі без ідеологічних обмежень.

Починаючи з Б. Клінтона кожна американська адміністрація виступає перед складним вибором щодо стратегії щодо КНР, яка найбільш відповідала б американським національним інтересам, – стратегії розвитку відносин між політикою «залучення» або «стримування». Однак нові загрози та виклики, що постали перед Вашингтоном на початку XXI ст., мають глобальний характер, і вони ще сильніше ускладнили адміністраціям Дж. Буша-мол. і Б. Обама вибір стратегічного курсу щодо Китаю. Інноваційне для США рішення адміністрації Б. Клінтона про відмову від пов'язання торговельно-економічних аспектів стосунків з Китаєм з питаннями прав людини стало ще одним підтвердженням формування в надрах американських правлячих структур гнучкішого підходу до розробки основ китайської політики, що спирається не на ідеологічні постулати, а на визнання геополітичної реальності. Оцінюючи можливості конкуренції КНР і США, керівники двох держав дійшли висновку, що зростання китайської економіки неодмінно підштовхувало політичне реформування КНР у бік більшої лібералізації. За цих умов США мали не давати двостороннім відносинам надмірно псуватися, доки Китай природно не трансформується на модель, наближену до західної ліберальної демократії. Принаймні такої думки дотримувався президент США Б. Клінтон. Внаслідок активного діалогу в 1994-1996 рр. було створено двосторонню комісію з торговельно-економічного співробітництва з метою розширення обсягів торгівлі на рівні провінцій, міст, компаній був створений комітет з розвитку бізнесу та заснована група з визначення основних об'єктів інвестування.

Адміністрація Б. Клінтона, зокрема в другій термін перебування при владі, приділяла підвищену увагу Китаю в рамках своєї стратегії «залучення» «азійського велетня» в світову економіку, спрямованої на послідовне перетворення його в повноцінного учасника процесу світової економічної інтеграції. У 2000-му р. американський конгрес схвалив надання Китаю статусу найбільшого сприяння (тобто повноцінного, недискримінаційного

статусу в торгівлі зі США) на постійній основі, пов'язавши, однак, дане рішення з досягненням принципової домовленості про вступ Китаю до СОТ.

У 1990-х рр. США стали одним з найбільш динамічних ринків збуту китайських товарів, а Китай, у свою чергу, також став для США одним з найбільш перспективних експортних регіонів. За перші шість років 1990-х рр. експорт зі США в Китай збільшився на 16%¹⁵⁷. Причина високих темпів торгівлі була пов'язана з великою різницею в ресурсах, економічній структурі, галузевій організації та рівні споживання. Такі відмінності визначили в той час взаємодоповнюваність економік США і КНР. У 1996 р. США, випередивши Гонконг, стали другим торговельним партнером Китаю, а КНР – п'ятим топ-партнером США, найбільшим замовником американських літаків, комп'ютерів, пшениці і бавовни. Масштабного і стрімкого «проникнення» Китаю в світову торгівлю (у 1990 р зовнішньоторговельний обіг Китаю становив близько 117 млрд. дол., в 2000 р. – 474 млрд., а в 2007 р. – вже 2173 млрд. дол.) В значній мірі розвитку сприяв величезний американський ринок, куди китайська продукція йде або безпосередньо, або через Гонконг, а також непрямим шляхом – у вигляді комплектуючих у складі готової продукції інших, в основному східноазійських країн¹⁵⁸. На початку нинішнього десятиліття США перетворилися на найбільший експортний ринок Китаю і на другого за величиною (після Японії) його торгового партнера. У свою чергу, Китай став для США четвертим торговельним партнером (після Канади, Мексики та Японії). Крім того, США до кінця 1990-х років посіли третє місце за обсягом інвестицій в китайську економіку. У 1990-х рр. США міцно зайняли третє місце серед торговельних партнерів КНР, поступаючись лише Гонконгу та Японії, а по залученню підприємницького капіталу в китайську економіку стабільно були найбільшим інвестором.

¹⁵⁷ Петрунина Ж. В. Американский вектор внешней политики КНР на рубеже XX–XXI вв. (по материалам интернет-ресурсов) / Ж. В. Петрунина // Ученые записки Комсомольского-на-Амуре государственного технического университета. – 2011. – № II-2 (6). – С. 9–13.

¹⁵⁸ Треугольник Россия-Китай-США в АТР: факторы неопределенности / Отв. ред. – В. Б. Амиров, В. В. Михеев. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 114 с.

Незважаючи на успіхи у налагодженні торгівельного партнерства, у середині 1990-х рр. дипломатичні відносини між США і КНР були ускладнені візитом Президента КНР і Голови партії Гоміндан Лі Денхуея, який як приватна особа відвідав США 22 травня 1995 р. У відповідь з боку КНР були припинені міністерські візити між КНР і США, відкликаний китайський посол із США, була припинена робота асоціації з розвитку відносин між двома берегами Тайванської протоки (організації, яка виконує функції міждержавної комунікації між КНР і Тайванем в умовах відсутності офіційного посольства).

Свідченням гострих американсько-китайських протиріч з питань Тайваню стали широкомасштабні бойові військові навчання, що проводяться Китаєм біля берегів Тайбея (березень 1996 р.). У свою чергу, США направили до берегів Тайваню авіаносці ВМС США. У березні 1996 р, в період підготовки чергових президентських виборів на Тайвані, в зоні Тайванської протоки виникла незначна демонстрація сили. Збройні війська КНР провели демонстрацію (150 тис. осіб) в безпосередній близькості до острова, влаштувавши навчальні запуски бойових ракет у зоні Тайванської протоки. Метою акції було спричинити тиск на тайванських виборців і перешкодити прихильникам незалежності Тайваню домогтися успіху на виборах. Акція КНР була зі стурбованістю сприйнята на Тайвані і в США. Закінчення терміну адміністрації Б. Клінтона ознаменувалося взаємними офіційними візитами американських і китайських лідерів. З 29 квітня по 1 травня 1998 р. з візитом у КНР перебувала держсекретар США М. Олбрайт, яка заявила про можливе скасування США низки обмежень на поставки в КНР військового обладнання та ймовірне розширення стратегічного партнерства між двома країнами. З 25 червня по 3 липня 1998 р. відбувся офіційний візит в КНР Б. Клінтона. Глава Білого дому вчергове підтвердив прихильність США політиці одного Китаю і принципам, що впливають з трьох китайсько-американських спільних комюніке. Він відкрито заявив про готовність не підтримувати «незалежність Тайваню», концепцію окремого існування «Китаю і Тайваню» або існування «двох Китаїв». 6-14 квітня 1999 р. прем'єр КНР Чжу Жунцзі здійснив відповідний офіційний візит до США. У ході візиту Чжу Жунцзі і Б. Клінтон

опублікували спільну заяву з питань вступу Китаю до СОТ. Разом з тим у спеціальній доповіді «США – Китай: військові контакти», підготовленій фахівцем з питань безпеки Ш. Каном для конгресу США в 2005 р., підкреслювалось, що, «незважаючи на активізацію взаємовідносин між Вашингтоном і Пекіном, адміністрації Б. Клінтона не вдалося відновити близькі відносини, встановлені в 1980-х рр., коли США і Китай розбудовували стратегічне співробітництво, спрямоване проти Радянського Союзу»¹⁵⁹.

Прихід у Білий дім нової республіканської адміністрації на чолі з Дж. Бушем-мол. ознаменувався критикою зовнішньополітичного курсу своїх попередників-демократів, у тому числі і по відношенню до КНР. Дж. Буш-мол. вніс певні корективи в оцінку американською стороною перспектив розвитку відносин з Китаєм. У поєднанні з стратегічним суперництвом і співробітництвом, які, швидше за все, будуть визначати характер взаємин США з КНР в довгостроковому плані, акцент спочатку був зміщений у бік першого аспекту – стратегічного суперництва. Так, політичний радник Дж. Буша-мол. під час президентської кампанії, його майбутній помічник з національної безпеки, а згодом держсекретар К. Райс у статті, опублікованій в журналі «Foreign Affairs» у 2000 р, зазначала, що «Китай залишається потенційною загрозою для стабільності в АТР. За її словами, Китай незадоволений роллю США в АТР і хотів би змінити баланс сили в Азії на свою користь. Одне це робить Китай, писала вона, стратегічним конкурентом, а «не стратегічним партнером»¹⁶⁰.

Підкреслимо, що особливістю відносин за часи першої адміністрації Дж. Буша-мол. стало те, що сторони змогли поступово понизити взаємне конфронтаційне напруження, замінивши його помірним просуванням по лініях зближення. Відзначаючи поступове зростання ролі Китаю в регіональній системі міжнародних відносин, Дж. Буш-мол. окреслив визначальні фактори формування «китайської» політики його адміністрації. Перші місяці перебування Дж. Буша-мол. в Білому

¹⁵⁹ . Kan Sh. CRS Report for Congress U.S. – China Military: Issues for Congress. – Order Code RL32496. – 2005. – May 10. Washington: Congressional Research Service, 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fas.org/sgp/crs/natsec/RL32496.pdf>

¹⁶⁰ Треугольник Россия-Китай-США в АТР: факторы неопределенности / Отв. ред. – В. Б. Амиров, В. В. Михеев. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 114 с.

домі показали, що разом з посиленням курсу (який пізніше був значно пом'якшений, особливо після 11-го вересня 2001 р.) по відношенню до Пекіну у військово-політичних питаннях, вирішення проблем в економічній сфері просувалося вперед, в тому числі вдалося, незважаючи на деякий первісний песимізм з обох сторін, остаточно узгодити позиції щодо вступу Китаю до СОТ у 2002 р., що відкрило нову сторінку у взаєминах країни не тільки зі США, а й світовою економікою в цілому.

Вице-президент Д. Чейні, міністр оборони Д. Рамсфельд, виступаючи за встановлення глобальної стабільності на основі безумовного панування США, вважали, що відносно Китаю необхідно проводити політику якщо не стримування, то активного примусу, яка припускала розширення американської військової присутності в Азії. Державний департамент на чолі з К. Пауеллом, хоча і підтримував багато елементів підходу Рамсфельда-Чейні, в той же час вважав, що Вашингтону необхідно знизити рівень недовіри і антагонізму між двома країнами.

Утім, в американсько-китайських стосунках продовжували зберігатися «больові точки». Головна з яких – американська військова присутність в АТР, де саме Китай уявляється американськими стратегами головним супротивником США. Проте в американському підході до Китаю з'явилися нові нюанси – високопоставлені урядовці стали виступати на користь налагодження тісної військової взаємодії з КНР, включаючи спільні навчання, спрямованні на протидію реальним загрозам, в тому числі тероризм, піратство, транзит наркотиків.

Після подій 11 вересня 2001 р. КНР запропонувала широку підтримку США у війні з тероризмом, і партнери розпочали контртерористичний діалог, що призвів до тісної співпраці не лише на міждержавному, але й на регіональному рівнях. У РНБ-2002 в розділі «Вироблення порядку денного для спільних дій з іншими основними центрами сили в світі» в частині тексту, присвяченій Китаю (що згадувався услід за Росією), відзначалося, що для США «відносини з Китаєм є важливою частиною стратегії створення стабільного, мирного й процвітаючого АТР. Поряд із визнанням існування сфер, де США і Китай мають глибокі розбіжності. Так, в документі РНБ-2002 стверджувалося, що США мають на меті встановлення «конструктивних відносин із Китаєм,

що змінюється», працюватимуть над «звуженням розбіжностей там, де вони є», не дозволяючи цим розбіжностям перешкоджати співробітництву в тих областях, де «в нас є згода»¹⁶¹.

У вересні 2005 р. заступником держсекретаря США Р. Зоелліком була запропонована концептуальна модель концепції «відповідального акціонера», озвучена ним у виступі перед Національним комітетом з американсько-китайських стосунків. Орієнтована вона як на національну (американську), так і на китайську аудиторію, ця концепція декларувала необхідність зміни ролі Китаю в міжнародній системі від рядового учасника до «відповідального акціонера». Під тиском США ще у 2004 р. до Конституції КНР була внесена поправка, яка проголосила недоторканість легальної приватної власності громадян, крім того, було заплановано скоротити питому вагу держсектора в економіці до 20%. Обґрунтовуючи необхідність американсько-китайської співпраці для американської аудиторії, Р. Зоеллік апелював до наявності широкого спектру глобальних викликів сучасності, рішення яких істотно ускладнюється без участі Китаю. Адресуючи свою концепцію Пекіну, Р. Зоеллік закликав Китай, що вже має певну міжнародну впливовість, нести відповідальність за свої дії на міжнародній арені, а також об'єднати зусилля із США з метою вироблення спільної відповіді на виклики нового тисячоліття і формування майбутньої міжнародної системи¹⁶².

Тим не менш Вашингтон, зберігав серйозні сумніви щодо здатності Пекіну брати участь у підтриманні безпеки в АТР, що стало очевидним, зокрема, під час візиту Дж. Буша-мол. в листопаді 2005 р. до Японії. Під час зустрічі на вищому рівні сторони дійшли спільного висновку, що «військовий союз обох країн є найкращим способом для взаємодії з Китаєм». На конференції з питань безпеки АТР, що відбулася в Сінгапурі в

¹⁶¹ The National Security Strategy of the United States of America. September 2002. – Washington D.C., 2002; President George W. Bush. Prevent Our Enemies from Threatening Us, Our Allies, and Our Friends with Weapons of Mass Destruction. The National Security Strategy of the United States of America. – Washington, 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>

¹⁶² Бергер Я. Китайський урок приумноження ВВП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.globalaffairs.ru/articles/4542.html

червні 2007 р.,¹⁶³ міністр оборони США Р. Гейтс запропонував Китаю співробітництво в сфері розбудови системи ПРО в АТР¹⁶⁴.

У новій версії документу «Стратегія національної безпеки США», підписаного президентом у березні 2006 р., Китаю надано значної уваги в розділі «Східна Азія». У документі зазначалось, що «США є тихоокеанською державою з великими інтересами в Східній і Південно-Східній Азії», що було відповіддю на критику того, ніби США занадто захопились іншими регіональними й глобальними проблемами. В частині розділу, що стосується Китаю, було зазначено, що трансформація КНР ще далека від завершення (тобто вектор її політичного розвитку все ще незрозумілий). Водночас йшла мова про те, що оскільки Китай стає глобальним гравцем, він повинен діяти як відповідальний учасник світової системи, виконуючи свої зобов'язання й співпрацюючи разом зі США й іншими учасниками світової системи¹⁶⁵.

Протягом двох термінів Дж. Буша-мол. тривав наступ Китаю на ринок США з чималою підтримкою американського бізнесу, що використовує Піднебесну в якості джерела різноманітної дешевої продукції. Станом на 2008 р в американському експорті Китай залишався на 4-му місці (його частка – 5,2%), але за часткою в американському імпорті він навіть обігнав (правда, всього на 0,1 процентного пункту) Канаду, вийшовши на перше місце (16,1%). В цілому ж зовнішньоторговельний оборот Сполучених Штатів з основними торговельними партнерами в 2008 р. розподілявся наступним чином (у млрд. дол.): з Канадою – 559, Китаєм – 405, Мексикою – 348 і Японією – 200¹⁶⁶. Як бачимо, Японія, будучи ще зовсім нещодавно головним торговим партнером США в Азії, поступається Китаю вже в два рази. У свою чергу, за даними за 2007 р. США займали 1-е місце в китайському експорті та 3-є місце – в імпорті.

¹⁶³ Gates to play down China build-up at security talks, 1 June 2007/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com>

¹⁶⁴ Klamper A. Stronger ties // Sea power. – 2006. – Vol. 49. – Iss. 8. – P.10

¹⁶⁵ The National Security Strategy of the United States of America, March 2006. – Washington D.C., 2006. – 55 p.

¹⁶⁶ Треугольник Россия-Китай-США в АТР: факторы неопределенности / Отв. ред. – В. Б. Амиров, В. В. Михеев. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 114 с.

На думку Я. Лексютіної, в період 2001-2009 рр., можна виділити такі досягнення адміністрації Дж. Буша-мол. у діяльності на «китайському напрямку»¹⁶⁷:

- поглиблення діалогу зі стратегічних і економічних питань, створення відповідних діалогових механізмів;

- розширення двосторонніх військових зв'язків, зміцнення співпраці з питань регіональної безпеки і, особливо, з північнокорейської ядерної проблеми;

- подолання потенційно небезпечного періоду в стосунках в трикутнику США-Тайвань-Китай, пов'язаного із діяльністю адміністрації Чень Шуйбяня, спрямованої на досягнення незалежності острова Тайвань.

Загалом, у підходах США до Китаю при адміністраціях Б. Клінтона і Дж. Буша-мол., незважаючи на реальні і декларовані відмінності між ними, прослідковується очевидна спадкоємність. Американсько-китайські відносини в цілому послідовно розвивалися і поліпшувалися, незважаючи на періодичні напруженості воєнно-політичного (Тайвань, бомбардування посольства КНР у Белграді, Хайнанський інцидент і т.д.) і економічного характеру (зростаючий торгівельний дефіцит США в торгівлі з Китаєм, обмінний курс юаня, елементи протекціонізму з обох сторін. Якщо демократ Б. Клінтон критикував сприятливу політику Дж. Буша-ст. по відношенню до КНР, а республіканець Дж. Буш-мол. взагалі називав Китай стратегічним супротивником Америки, то при Б. Обами відбувся доволі плавний конструктивний перехід до більш вигідного співвідношення балансу між двома країнами¹⁶⁸. В експертному середовищі відзначається швидка модернізація соціалістичного Китаю, який здійснив значний прорив протягом останніх років, що створює значне підґрунтя для його інтеграції у світові політичні справи. В II кварталі 2010 р., після того як розмір ВВП Китаю перевищив

¹⁶⁷ Лексютіна Я. В. Политика США в отношении Китая и развитие американо-китайских взаимоотношений // Политика США в Азиатско-Тихоокеанском регионе в период администрации Б. Обамы / Под ред. Б. А. Ширяев, И. А. Цветков, Я. В. Лексютіна. СПб.: СПбГУ, 2012. – С. 89-116

¹⁶⁸ Надрага Х. М. КНР у зовнішньополітичній стратегії адміністрації Б. Обами / Х. М. Надрага // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. – 2011. –Т. 162, Вип. 150. – С. 26-33

ВВП Японії, він офіційно став найбільшою регіональною економікою і другою економікою світу. На липень 2010 р. ВВП Японії склав 1,28 трлн. дол., Китаю – 1,33 трлн. дол., хоч показник ВВП на душу населення в Японії все ще в 10 раз перевищує відповідний показник Китаю. Якщо китайська економіка в 2009 р. зросла на 9,1%, в США і Японії спостерігалось негативне зростання (відповідно мінус 2,4% в США і мінус 5,2% в Японії)¹⁶⁹. Як зазначає у статті «Переваги напористого Китаю» Томас Дж Крістенсен, професор-міжнародник з Принстонського університету, з 2006 по 2008 рік Китай вдався до конструктивних і напористих заходів щодо врегулювання проблем Північної Кореї, Судану і Сомалі, які були безпрецедентними в історії КНР. «США та їхні союзники повинні сприяти поверненню «такого напористого Китаю» – без нього Вашингтон зіткнеться з великими труднощами у вирішенні нагальних глобальних проблем, таких, як поширення ядерної зброї, зміна клімату, і глобальної економічної нестабільності. Китай став надто великим, щоб стояти осторонь від цих проблем»: – переконаний автор¹⁷⁰.

Щодо ролі США, то на сучасному етапі, структурне домінування США у регіоні та на світовій політичній арені є вигідним для КНР, з точки зору збереження стабільності у регіоні, що сприяє поступовому та ефективному реформуванню економіки, а відповідно забезпечує можливість маневру щодо модернізації національної політичної системи. У свою чергу, «китайський» вектор зовнішньополітичного курсу Вашингтону, зважаючи на тенденції регіонального розвитку буде набирати питомої ваги у загальнополітичному спектрі взаємовідносин, а його сутнісні характеристики визначатимуться прагненням детермінації зовнішньої політики КНР, використовуючи існуючий потенціал, а також активізацією інтеграційних процесів регіонального масштабу, що створить своєрідні стримуючі важелі щодо силового розв'язання конфліктних ситуацій.

Варто зазначити, що ідея побудови американо-китайського альянсу у форматі G-2 поки залишається віддаленою. Так, на

¹⁶⁹ China. The New Time. – August 30, 2010. –P.12; Japan as number three. – Economist, August 21, 2010.

¹⁷⁰ Christensen Thomas J. The Advantages of an Assertive China. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/east-asia/2011-02-21/advantages-assertive-china>

думку американських аналітиків з Ради Азійських заклик для США і Китаю обдатись, щоб зробити більше разом має незаперечну логіку. І Вашингтон, і Пекін приречені на провал, якщо вони намагаються протистояти решті глобальних проблеми самотужки, але їх двосторонні відносини не демонструють широкого потенціалу для такого розвитку. Реальні кроки щодо координації торгової і валютної реформи залишаються мізерними, обидві сторони відстають від решти світу у вирішенні проблем зміни клімату і не демонструють плідного партнерства у відповідь на глобальні виклики – від продовольчої безпеки до ядерної зброї – їх партнерство суб'єктивно обмежене¹⁷¹.

Очевидно, що Китай як регіональна наддержава зацікавлений у збереженні стабільної обстановки в Східній Азії для реалізації там своїх інтересів. Пекін прагне віднайти спільні з Вашингтоном підходи до налагодження і розвитку двосторонніх відносин у віддаленій перспективі. Одночасно КНР декларує і реалізує на практиці устремління щодо знаходження компромісів з реальних проблем сьогодення і найближчого майбутнього. Пекін своїми діями прагне підтримувати сприятливу атмосферу в американсько-китайських відносинах, роблячи символічні жести в цих цілях. Окрім того, Китай віддає перевагу розгляду у взаємозв'язку глобальних і регіональних проблем і питань двосторонніх відносин з США. Виявом такої тенденції є артикульоване прагнення Пекіну встановити надійний односторонній контроль над Південно-Китайським морем¹⁷², що є центральним морським шляхом у транспортній інфраструктурі КНР в регіоні¹⁷³.

Канадський дослідник А. Беттлер, аналізуючи можливі шляхи світового політичного розвитку, вказує, що на міжнародній арені головною проблемою одноосібного лідерства США є Китай, який по мірі нарощування своєї економічної маси буде здатним формувати інтеграційну зону у Східній Азії, одночасно

¹⁷¹ Economy Elizabeth C. The G-2 Mirage. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/east-asia/2009-05-01/g-2-mirage>

¹⁷² Pant H. V. The Emerging Balance of Power in the Asia-Pacific // The RUSI Journal. – 2007. – Vol. 152. – № 3. – P. 49.

¹⁷³ Downs E. S. The Chinese Energy Security Debate // The China Quarterly. – 2004. – №. 177. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iie.com/publications/papers/rosen0507.pdf>

проникаючи на економічні території країн третього і другого світу, а потім і першого світу¹⁷⁴. Свою версію причин підозрливості Китаю до США запропонував Т. Крістіансен, який з 2006 по 2008 р. обіймав посаду заступника держсекретаря з питань відносин з Китаєм. На його думку, коріння підозрливості потрібно шукати в тому, що нинішні керівники Китаю не тільки проводять все більш активну політику на міжнародній арені, але й все більше побоюються будь-якої опозиції всередині Китаю¹⁷⁵. Альтернативну думку висловлює один з найавторитетніших американських міжнародників Р. Коен, який вважає, що боротьба за лідерство є дуже витратною, і держави, які не є лідерами, мають всі стимули для того, щоб спробувати скоротити свої зобов'язання¹⁷⁶. Очевидно, що цю істину усвідомлюють і в Китаї, позаяк офіційний Пекін не прагне брати на себе додаткове навантаження, щоб досягти світового лідерства.

Утім США уважно стежать за змінами в регіоні, при цьому активна зовнішня політика Китаю змушує США шукати ефективні інструменти стримування, передбачаючи, що Китай через декілька десятиліть відіграватиме помітно важливішу роль у світі. А чи буде ця роль прийнятною для довготривалих стратегічних інтересів США, покаже майбутнє.

3.3. Американсько-японський альянс як фактор стабільності в АТР

Важливою рисою сучасної зовнішньополітичної стратегії США в АТР, є акцент на підтримання співпраці з традиційними регіональними державами-союзниками. У цьому зв'язку, Японія залишається ключовим союзником і торгівельно-економічним партнером США в АТР. Сьогодні американсько-японські відносини спираються на підтримку більшості населення в обох

¹⁷⁴ Бэттлер А. Контуры мира в первой половине XXI века и чуть далее // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 1. – 73-80 с.

¹⁷⁵ Christensen T. J. Fostering Stability or Creating a Monster? The Rise of China and U.S. Policy toward East Asia // International Security. – 2006. – Vol. 31. – № 1. – P. 81–126.

¹⁷⁶ Christensen Thomas J. The Advantages of an Assertive China: Responding to Beijing's Abrasive Diplomacy. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.brookings.edu/research/articles/2011/03/china-christensen>

країнах. Причиною тому служить те, що в повоєнний період АТР став полігоном найбільш успішних випробувань американських рецептів економічного відродження. Сприйняла їх першою Японія, що домоглася вражаючих успіхів, одночасно продемонструвавши всьому світу ефективність політики орієнтації на союз зі США. За Японією цю політику успадкували Південна Корея та інші східноазійські «тигри». Однак, зміни на міжнародному рівні епохи постбіполярності не могли не позначитися на японсько-американських відносинах. Наразі США побоюються втратити свій вплив через посилення могутності Японії, але одночасно вимушені сприяти нарощуванню її інтегральної потужності. За таким сценарієм США намагаються посилити залежність Японії від себе та досягти оптимального консенсусу у двосторонніх відносинах.

Для багатьох держав регіону негативний досвід Другої світової війни, в якій вони стали жертвами агресії з боку мілітаристської Японії, тривалий час визначав сприйняття останньої як потенційної загрози. Для таких держав американо-японський союз став засобом стримування Японії, гарантом проти її ремілітаризації, а США сприймаються як сила, що здатна запобігання з'явленню в регіоні військової загрози з боку Японії¹⁷⁷. За більш ніж 50-ти річну історію свого існування японсько-американський союз зазнав деяких тактичних змін у рамках стабільної лінії взаємовідносин. Для Японії провідне положення в АТР за підтримки США представляє дуже великий інтерес – більше половини зовнішньоекономічних інтересів Японії зосереджена саме тут. З країн регіону Японія імпортує значну кількість сировини, і на ринках цих держав прагне зберегти економічну присутність. У таких умовах, стратегічний альянс і довіра США стали важливим фактором відродження регіональної інтегрованості Японії в АТР. Ці причини пояснюють особливий стратегічний курс Японії в регіоні та підтримку США. Що стосується США, то останні для забезпечення умов збереження своєї гегемонії у світі, не можуть обійтися без політичної, економічної і військової підтримки Японії. Причиною цього є

¹⁷⁷ Pyle K. B. The Japanese Question: Power and Purpose in a New Era. – Washington: The American Enterprise Institute, 1996. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbr.org/publications/asia_policy/AP4/AP4_Japan_RT.pdf

природа закордонної стратегії США. Для зовнішньої політики США характерна подвійна позиція: з одного боку, вони завжди проводили політику активного розширення свого впливу в усіх без винятку регіонах, включаючи АТР, з іншого боку, американці прагнуть перекласти частину зусиль по захисту своїх позицій в різних регіонах земної кулі на своїх партнерів.

Зауважимо, що основну роль для США у розвитку двосторонніх стосунків відіграє їх зацікавленість у військових базах на японській території, які забезпечують можливість «проекції сили» як у Східній Азії, так і за її межами. Наявність американських військових баз в Японії істотно скорочує час реагування на розвиток кризових ситуацій в Східній Азії і АТР у цілому. З одного боку, підвищується ефективність захисту японської території у разі конфліктних ситуацій в регіоні. З іншого боку, американські війська отримують законне право втручання в конфлікти в районах, не визначених географічно, а Японія виявляється ще більш залученою в глобальну американську військову стратегію. Військові сили Японії можуть в односторонньому порядку реагувати на «надзвичайні ситуації» в районах, прилеглих до її території. Враховуючи негативну реакцію сусідніх держав, зокрема КНР, сторони свідомо ухиляються від деталізації географічних рамок спільних дій, підкреслюючи, що «принципи» зорієнтовані на ситуацію, а не на географічні райони. Рішення про реалізацію «керівних принципів» приймається урядом Японії за узгодженням із США, у екстремній ситуації японський уряд може отримати схвалення парламенту на такі дії постфактум. Проте формулювання «надзвичайних ситуацій» досить розпливчаті й не виключають широкого тлумачення у разі їх застосування. Відсутність географічних рамок дії закону відкриває можливості для гнучкого тлумачення поняття «районів, прилеглих до Японії»¹⁷⁸. Очевидно, що такими районами є якраз розширення географічної сфери військово-політичної співпраці з Японією. Список районів, звідки може виходити гіпотетична загроза безпеці Японії, досить очевидний – Корейський півострів і зона Тайваню. Проте, не тільки США пішли на зміну стратегічного курсу щодо країн АТР – і Японія, котра також

¹⁷⁸ Naoto Kan, Barack Obama affirm Japan-US alliance: White House / The Times of India Jun 6, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://timesofindia.indiatimes.com/world/us/Naoto-Kan-Barack-Obama-affirm-Japan-US-alliance-White-House/articleshow/6016767.cms>

має конкретні зовнішньополітичні повоєнні орієнтири зацікавлена у співробітництві зі США.

Після закінчення Другої світової війни Японія розглядалась США в контексті стратегії «стримування», котра була сформульована в березні 1947 р. – «доктрина Трумена». Підписання у вересні 1951 р. одночасно з Сан-Франциським мирним договором американсько-японського Договору безпеки та Адміністративної угоди на довгі роки визначило, а багато в чому визначає й нині, економічний і військово-політичний розвиток Японії. Та політична структура, яка склалася на основі цих документів, отримала назву Сан-Франциська міжнародна система¹⁷⁹. Суть її зводиться до положення: опора на тісний союз зі США та відмова від деяких атрибутів суверенності. Японська зовнішня політика підпала під пряму залежність від Вашингтона. Упродовж багатьох років США забезпечували оборону Японії, яка формально не мала змоги для самостійного ведення військових дій, а також проведення спільних бойових операцій навіть разом з дислокованими на її території військами США. Разом з тим, ці обмеження дозволили японським урядам істотно заощадити на військових витратах. У результаті в країні з'явилася можливість зосередити головні зусилля на розвитку економіки, а США отримали надійного політичного союзника та військові бази неподалік кордонів Китаю, СРСР і Північної Кореї.

Зовнішньополітичний курс США щодо Японії в повоєнний період пройшов складну еволюцію – від диктату окупаційного періоду до рівня відносин, коли ця країна розглядається як один із найважливіших союзників США в АТР. Американсько-японський Договір безпеки, підписаний в Сан-Франциско, а також низка інших двосторонніх угод, що перетворили США у фактичного арбітра оборонних інтересів Японії і гарантували американську військову присутність на її території, сформували військово-політичний союз між двома державами, що став серцевиною більш широкої структури міжнародних відносин в АТР.

У 80-х рр. для японсько-американських відносин склалися об'єктивні умови, які визначали необхідність прискорення процесу «відкриття» Японії для міжнародної спільноти. Активізація зовнішньої політики Японії мала на меті більш широку участь у

¹⁷⁹ Нисикава Есимицу Внешняя политика Японии. – Токио: 2004. – 256 с.

міжнародних справах, і термін «інтернаціоналізація» дуже точно визначав ті зміни, які були необхідні для політики та економіки країни. Після введення радянських військ в Афганістан адміністрація Р. Рейгана взяла курс на проведення жорсткої політики відносно СРСР, в результаті роль Японії в реалізації американських глобальних політичних і воєнно-стратегічних завдань ще більше зросла. Адміністрація Р. Рейгана, яка знаходилася під впливом «біполярної» концепції, намагалася повністю усунути «багатополярний» підхід з політичної арени. Саме тому діячі рейганівської адміністрації наполегливо добивалися від Японії виконання програми накопичення озброєння, доведення японських військових витрат до такого ж рівня, як і у країні Західної Європи.

Перетворення Японії на індустріально та фінансово могутню державу в постбіполярний період змінило попередні економічні й політичні відносини Японії та США із стану залежності до стану взаємозалежності. Японія продовжує залежати від США у сфері безпеки під американською «ядерною парасолькою». Проте, США також опинилися залежними від японських фінансів та технологій, зокрема, у відтворенні американського військово-промислового комплексу. У новому стратегічному контексті, що характеризується появою загрози міжнародного тероризму, а також значним посиленням Китаю, як основного суперника США і Японії в Східній Азії, американсько-японський союз не втратив своєї актуальності для обох сторін. Такі фактори, як зниження рівня радянської військової загрози, перспективи скорочення американської військової присутності у Північно-Східній Азії та тенденція до перетворення Китаю в могутню міжрегіональну державу поставили перед японською зовнішньою політикою завдання адекватного реагування на нову ситуацію. Більше того, в умовах розбалансування стратегічної стабільності в регіоні, пов'язаної з появою двох нових ядерних держав – Індії і Пакистану та загрозою створення ядерної зброї Північною Кореєю, яка вже має засоби її доставки у вигляді балістичних ракет, значення взаємних зобов'язань японсько-американського Договору безпеки та інших спільних документів з воєнно-стратегічних питань, істотно зростає для обох сторін. Японія зберігає зацікавленість в американській ядерній «парасольці» і все більш схиляється на

користь своєї участі в розгорнутій США системі глобальної протиракетної оборони (ПРО) шляхом налагодження кооперації в створенні ПРО в Північно-Східній Азії як одного з її складових елементів.

За ініціативою президента США Дж. Буша-ст. Японія реформує внутрішнє законодавство для розширеної участі у миротворчих операціях за кордоном, що можна назвати революційним кроком. Починаючи з 1992 р. Японія приступила до перегляду тих конституційних рамок, які обмежували використання сил самооборони. Відповідно до змісту статті 9 Конституції, Японія не може бути учасницею «колективної самооборони».¹⁸⁰ Прийнятий у 1992 р. закон про участь у миротворчих операціях ООН був ухвалений з рядом обмежень. Японським військовим не дозволялося використовувати зброю, за винятком випадків необхідної самооборони, вони не підпорядковувалися командуванню ООН і могли брати участь тільки в операціях, які проводилися після укладення угоди про припинення вогню. У відповідності до цього закону чисельність військового контингенту за кордоном не повинна була перевищувати 2 тис. осіб, а рішення про відправку військ обов'язково повинен санкціонувати японський парламент¹⁸¹.

Внаслідок конституційних обмежень японські сили самооборони із закінчення Другої світової війни і до початку 90-х років жодного разу не вирушали за кордон. І лише в серпні 1992 р. під впливом подій у Перській затоці і під тиском адміністрації Дж. Буша-ст. та їхніх союзників по НАТО, японський парламент після гострої політичної боротьби прийняв закон, що дозволяє направлення японських військових за межі країни, але тільки для участі в миротворчих операціях ООН. Крім того, у 1992 і 1993 рр. японські миротворчі контингенти дійсно направлялися в Камбоджу і Мозамбік.

17 квітня 1996 р. в Токіо між президентом США Б. Клінтоном і прем'єр-міністром Японії Р. Хасімото були підписані два документи: Спільна декларація з безпеки і звернення лідерів двох

¹⁸⁰ Семин А. В., США – Японія: полвека альянса // США – Канада. Економіка, політика, культура. – 2010. – №8. – С. 34-46.

¹⁸¹ Парамонов О. Г. Адаптація японо-американського альянса к вызовам нового столетия: успехи и неудачи. Вестник МГИМО-Университет, 2011. – № 4. – 33-43 с.

держав до народів Японії та Сполучених Штатів, що стало однією з найбільш важливих подій у відносинах двох країн після закінчення холодної війни. «Спільна декларація» стала доповненням до договору безпеки 1960 р., визначила відносини союзників у нових, сучасних умовах. Саме «Спільна декларація» показала наявність дійсно партнерських відносин. Глави обох держав високо оцінили японсько-американський союз як гарант стабільності в регіоні. Прийнято рішення і надалі сприяти розвитку даного союзу. Сторони підтвердили свою прихильність до співробітництва на базі договору безпеки. Інновацією стало те, що Японія прийняла на себе зобов'язання надавати організаційну підтримку США під час проведення спільних військових навчань і в разі участі американських збройних сил в миротворчих операціях¹⁸².

У червні 1996 р. відновив свою роботу японсько-американський Підкомітет оборонного співробітництва, створений раніше в інтересах перегляду «керівних принципів» на базі «Основних напрямів програми національної оборони Японії», ухвалених у листопаді 1995 р. і американсько-японської Спільної декларації. У липні 1997 р. обидві сторони підготували проміжний звіт про виконану роботу, в якому були викладені основні положення для перегляду «керівних принципів». Після чого японський і американський представники відвідали Китай і Південну Корею, щоб детально роз'яснити позицію держав-союзників. Візити були викликані серйозною стурбованістю Пекіна щодо значного розширення спільних заходів Японії і США в рамках оборонного співробітництва, яке, на відміну від свого аналога, зафіксованого «керівними принципами» 1978 р., поширювалося на весь регіон Східної Азії.

Підписання Спільної декларації та оновлення «керівних принципів» в 1996 р. показало дійсний прорив у відносини Токіо і Вашингтона, внаслідок чого союз двох держав став ще більш рівноправним. У вересні 1997 р. в Нью-Йорку був підписаний документ «Основні напрямки співпраці Японії і США в галузі оборони». Вони регламентували співпрацю між силами

¹⁸² Japan-U. S. Joint Declaration on Security – Alliance for the 21st Century. 17 April 1996 / Ministry of Foreign Affairs of Japan. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/security.html>

самооборони і військами США, розташованими на Японських островах, в мирний час, під час озброєного нападу на Японію і в надзвичайних ситуаціях, що виникають в прилеглих районах. У цьому документі міститься розширена інтерпретація сфери дії японсько-американського договору 1961 р. Якщо спочатку договір був розрахований на взаємодію двох країн у разі виникнення загрози стабільності безпосередньо в регіоні Далекого Сходу, то тепер за Японією закріплено зобов'язання надавати підтримку США в разі виникнення загрозливих ситуацій в «районах, оточуючих Японію», чіткі географічні межі яких не позначаються. Головною особливістю цього документу стало те, що вперше в історії двосторонньої співпраці він декларує поширення його сфери на райони Далекого Сходу, звідки може виходити загроза безпеці Японії. Підписавши цей документ, Вашингтон і Токіо намітили курс на розширення меж співпраці: відтепер вони вже не обмежувалися метою відбити агресію, спрямовану проти Японії, а брали на себе зобов'язання у забезпеченні стабільності в усьому АТР і врегулюванні потенційних конфліктів. У разі виникнення конфліктних ситуацій в АТР Японія брала на себе відповідальність по матеріально-технічному забезпеченню і наданню тилової підтримки ЗС США. Передбачалася також участь ВМС Японії в економічній блокаді та примусова інспекція цивільних судів третіх країн. Водночас, без конституційних змін японські сили самооборони так і не змогли почати надання США прямої військової допомоги¹⁸³.

Іншою важливою складовою американсько-японських відносин за часів президента Б. Клінтона є торгівельно-економічний обмін. У традиційних категоріях він характеризується стабільною конкурентністю: Японія є другим після Канади торгівельним партнером США, двосторонній товарообіг з яким досяг у 1997 р. 187,2 млрд. дол., а дефіцит США в торгівлі з Японією – 56,1 млрд. дол. Не можна, разом з тим не визнати, що розміри товарообігу відображають реальний рівень взаємопроникнення та взаємозалежності економік двох країн. Тільки за період з 1993 по 1998 рр. США підписали з Японією 23

¹⁸³ Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation. 23 September 1997 / Federation of American Scientists. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fas.org/news/japan/97092302_epo.html

угоди, покликані полегшити доступ на японський ринок американським товарам, однак дефіцит у торгівлі з нею не скоротився, а навпаки виріс. Пояснюється це не стільки збереженням різноманітних бар'єрів, що обмежують доступ на японський ринок, скільки моделі індивідуального споживання, що склалася в Японії, по суті прямо протилежною американській. Крім того, з урахуванням правил СОТ, США практично вже вичерпали можливість обмежувати приплив японських товарів на свій внутрішній ринок. За таких умоввійськово-політичне співробітництво з Японією дозволяє США чинити на неї максимально сильний вплив в економічній сфері двосторонніх відносин.

Терористична атака проти США 11 вересня 2001 р. піднесла на новий щабель американсько-японську взаємодію в політико-дипломатичній і воєнно-стратегічній галузях. Гасло боротьби з тероризмом було дуже вміло використано США як основна мобілізуюча та рушійна сила в реалізації нової американської стратегії Дж. Буша-мол. відносно Східної Азії, в якій Японії знову відводилося ключове місце. Такий крок був передбачуваним, оскільки ще у 2000 р. заступник держсекретаря США Р. Армітідж запропонував підняти рівень японсько-американської оборонної співпраці до рівня англо-американського партнерства. Як зазначають експерти, повернення до політики опори на Японію намітилося ще до приходу до влади в США республіканської адміністрації. Базові напрями зміцнення американсько-японської співпраці були розроблені групою відомих американських фахівців в області забезпечення безпеки з Інституту національних стратегічних досліджень і Університету національної оборони США, які ще в листопаді 2000 р. опублікували доповідь «Сполучені Штати і Японія на шляху до зрілого партнерства» (Доповідь Армітіджа-Ная). У цьому документі було фактично обґрунтовано підвищення ролі і місця Японії по усіх напрямках і аспектах американської політики в АТР. Більше того, в ній була зроблена спроба визначити засоби та інструменти для того, щоб усунути основний парадокс сучасних американсько-японських стосунків, що полягає в тому, що займаючи найвище місце в ієрархії стосунків США з країнами Східної Азії, вони залишаються украй нестійкими, що представляє серйозний виклик США. В

якості одного з базових засобів зміцнення такої стійкості американсько-японських стосунків пропонувалося підвищити рівень їх довіри і рівноправності¹⁸⁴.

У 2001 р. першою реакцією прем'єр-міністра Д. Коїдзумі на події в США було прагнення надати всебічну допомогу Америці у боротьбі з міжнародним тероризмом. Парламент прийняв закон про відрядження військових кораблів в Аравійське море, пізніше було прийняте рішення про відправку військовослужбовців до Афганістану і про участь Японії у післявоєнній відбудові цієї країни. 12 вересня прем'єр Д. Коїдзумі зробив заяву про засудження акту тероризму проти США, а 19 вересня цього року він оголосив заходи щодо участі Японії в операції проти талібів в Афганістані, які включали також обіцянку посилити охорону американських баз в Японії, початок збору розвідувальної інформації для потреб антитерористичної коаліції, надання термінової допомоги Індії і Пакистану, збільшення гуманітарної допомоги і прийняття особливих заходів зі стабілізації світової економіки¹⁸⁵. Крім цього, було оголошено про готовність Японії направити військові кораблі для надання медичної, транспортної і тилової підтримки американським військовим силам, які брали участь у бойових діях в Афганістані, і обмежений військовий контингент для надання гуманітарної допомоги біженцям¹⁸⁶.

У 2003 р. офіційний Токіо заявив про політичну підтримку зусиль США та надання матеріально-технічної допомоги у формі дозаправки кораблів коаліції і надання літаків АВАКС для контролю за повітряним і морським простором. Новим випробовуванням для політики Японії щодо США і зміни статусу японських збройних сил стала американська операція в Іраку.¹⁸⁷ У березні цього ж року Японія, незважаючи на протести громадськості, підтримала в ООН американську резолюцію щодо

¹⁸⁴ Устинова Т.Н. Политика США и Японии в АТР и проблема безопасности. – М., 2000. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – <http://www.vostokoved.ru/проблема-безопасности-в-Азии-М.-2001/2009-11-01-22-10-48.html>

¹⁸⁵ U.S.-Japan Alliance: Transformation and Realignment for the Future//Security Consultative Committee Document – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/scc/doc0510.html>

¹⁸⁶ Нелидов В. В. Полвека японо-американскому Договору безопасности / Япония в Азиатско-Тихоокеанском регионе: политические, экономические и социально-культурные аспекты. – М.: Вост. Лит., 2009. – С.72-91.

Іраку. У липні 2003 р. парламент проголосував за резолюцію про відрядження в Ірак японських військовослужбовців для допомоги у відбудові країни в районах, де не ведуться бойові дії.¹⁸⁸ У грудні 2003 р. до Південного Іраку відбули 600 військовиків, які вперше покинули територію країни не під прапором миротворчих сил ООН, а під японським¹⁸⁹.

У листопаді 2004 р. глави військових і зовнішньополітичних відомств США і Японії приступили до переговорів з вироблення конкретних пропозицій по адаптації альянсу до змін як самого міжнародного середовища безпеки, так і підходів обох сторін до питань її забезпечення. У грудні 2004 р. США і Японія підписали Меморандум про взаєморозуміння з питань ПРО, суть якого полягала в готовності Токіо перейти від спільних досліджень до виробництва і прийняття системи на озброєння. У рамках цих переговорів в лютому 2005 р. за підсумками вашингтонської зустрічі глав зовнішньополітичних і військових відомств США і Японії, у форматі засідання Консультативного комітету безпеки (зустрічі «два плюс два») з'явилася спільна заява японсько-американського Консультативного комітету з безпеки від 19 лютого 2005 р., що стало відомим як «Спільні стратегічні цілі» – за назвою одного з його розділів. Документ сформулював загальні інтереси, обумовлені ними завдання і цілі двостороннього партнерства не лише на регіональному, але і на глобальному рівнях, серед яких важливе місце зайняла проблематика ПРО. Він був покликаний сприяти розвитку альянсу від «орієнтованого на загрози» до «орієнтованого на інтереси». У «Спільних стратегічних цілях» і подальших двосторонніх документах США і Японія фактично визнали, що їх співпраця вийшла за рамки японсько-американського Договору безпеки.¹⁹⁰ Японія перетворювалася на союзника США у боротьбі з тероризмом і

¹⁸⁷ United States-Japan Roadmap for Realignment Implementation // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/scc/doc0605.html>.

¹⁸⁸ Беспалова М. А. Собянин А. Д. Что грозит Японии? Изменения последних лет в Японской концепции безопасности – М.: 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://warweb1.chat.ru/japan.htm>

¹⁸⁹ Japan's Visions for Future Security and Defense Capabilities. Council on Security and Defense Capabilities. – Токуо, 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.jiaponline.org/resources/japan/security/Japan%20ReportCSDC%20Report.pdf

поширенням ЗМУ.¹⁹¹ Рішучим кроком у напрямі перерозподілу обов'язків між США і Японією у рамках двосторонньої оборонної співпраці стало прийняття у жовтні 2005 р. у рамках Консультативного комітету безпеки документу «Американсько-японський союз: трансформація і реорганізація для майбутнього». Новий розподіл функцій і ролей у рамках альянсу в цьому документі зводився до наступного¹⁹²:

- Японія брала зобов'язання самостійно вживати заходів для власної оборони і реагувати на кризові ситуації в суміжних районах, що оточують Японію, у тому числі шляхом посилення власних оборонних можливостей;

- США повинні були забезпечувати наявність сил передового базування і надавати усю необхідну допомогу для здійснення завдань по обороні Японії;

- Японія погоджувалася забезпечувати дислоковані американські сили усім необхідним, включаючи приміщення і територію та ін.

1 травня 2006 р. на черговому засіданні Консультативного комітету безпеки була досягнута рамкова угода про передислокацію американських військових баз в період до 2014 р. і було заявлено про підвищення ролі японських військових в операціях по підтримці миру в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, що дозволило держсекретарю США К. Райс на засіданні заявити журналістам: «У нас немає кращого друга, ніж Японія»¹⁹³.

На момент зміни влади у США в 2009 р., відносини з Японією перебували у стані динамічних змін. У зв'язку з неспроможністю кабінету С. Абе забезпечити законодавчу підтримку місії Сил самооборони в Індійському океані, що привело до серйозного погіршення японсько-американських стосунків, взявши на себе відповідальність за нездатність виконати зобов'язання перед американськими союзниками, С. Абе пішов у відставку. Я. Фукуда, котрий прийшов на зміну, домігся від парламенту

¹⁹⁰ Пронь С. В. США та Японія в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (50-ті-90-ті роки ХХ століття). – Миколаїв: Видавництво Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили, 2003. – 244 с.

¹⁹¹ Арин О. А. Россия: ни шагу вперед. – М.: ЭКСМО, 2003. – 352 с.

¹⁹² Вызовы безопасности в Азиатско-Тихоокеанском регионе: взгляд из России и США: Монография. – Владивосток, 2006 – 232 с.

¹⁹³ Japan-US Declaration on Security – Alliance for the 21st Century – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mofa.go.jp>

схвалення відновлення дій японських військово-морських Сил самооборони в Індійському океані, але і він достроково пішов у відставку. Його наступник Т. Асо оголосив про намір зміцнювати японсько-американський союз, робота в цьому напрямку продовжилась за Б. Обами¹⁹⁴.

Загалом, для політики Дж. Буша-мол. змінився навіть сам стиль і методи відносно стратегії щодо Японії. На відміну від періоду, що тривав аж до кінця 90-х років, США на офіційному рівні уникають не лише чинити який-небудь тиск на Токіо, але і утримуються від висловлювань, які можуть бути розцінені як зовнішній примус або як спроба нав'язувати свої умови в двосторонніх стосунках. З висловлювань американських політиків, експертів і вчених зникли характерні для колишніх часів дефініції, що характеризують Японію як «безквиткового пасажира» американсько-японського військово-політичного союзу¹⁹⁵.

На думку професора університету Такусеку К. Такасі, Японія сьогодні перебуває під загрозою з трьох сторін. Перша «загроза на південно-західному напрямку» з боку Піднебесної, яка прагне до підвищення свого впливу в регіоні Східно-китайського моря і претендує на суверенітет островів Сенкаку¹⁹⁶. Друга – «загроза на північному напрямку» з боку Північної Кореї, яка тероризує сусідів своїми ракетами і спецназом. Третя загроза – на «північно-східному напрямку» з боку Росії, яка визнавши Північні території своєю територією, розмістила УДК (універсальні десантні кораблі класу «Містраль») з метою оборони Курильських островів. Японії випадає мета – попереджати подібні загрози в рамках «динамічної оборонної системи». Але, будучи націленим на вирішення спільних завдань по забезпеченню безпеки, японсько-американський союз досі не став повністю оформленою військовою організацією, готовою до негайного та ефективного реагування. Його організація, законодавча база і принципи

¹⁹⁴ Япония в Восточной Азии: внутренние и внешние измерения [сбор.ст.]. – МГИМО (У) МИД России, Центр исслед. Восточной Азии и ШОС. – М.: 2009. – 230 с.

¹⁹⁵ Арин О. Азиатско-тихоокеанский регион: мифы, иллюзии и реальность. – М.: Флинта, 1997. – 431 с.

¹⁹⁶ Кожевников В. В. Внешняя политика Японии при правительстве Ю. Хатояма: возможны ли перемены? // В. В. Кожевников / Ойкумена. – 2009. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ojkum.ru/arc/lib/2009_04_02.pdf

побудови дозволяють характеризувати його швидше як фундамент, на якому в надзвичайній ситуації може бути створений повноцінний військово-політичний механізм, здатний ефективно вирішувати поставлені перед ним завдання.¹⁹⁷ Так, в структурі японсько-американського договору безпеки, на відміну від НАТО або американсько-південно-корейської системи безпеки, відсутнє Об'єднане командування.¹⁹⁸ Навіть після прийняття в 1997 р. «Нових принципів японсько-американської співпраці у сфері оборони», що істотно розширювали рамки взаємодії двох країн у сфері забезпечення безпеки, американсько-японський союз не став повноцінною військовою організацією, на кшталт НАТО¹⁹⁹.

Значення Японії як військового союзника обмежується для США такими традиційними аспектами, як фінансування американських військових об'єктів на японській території, обмін розвідувальною інформацією, політична співпраця. Участь же сил самооборони Японії у військових діях або навіть в гуманітарних операціях за межами японської території як і раніше є дуже проблематичним. Присутня у Японії система ухвалення рішень в сфері оборони різко утруднює її оперативне підключення до дій США у разі виникнення кризи і практично виключає участь в яких-небудь превентивних заходах. Водночас, судячи з останніх заяв Токіо, Японія поволі готує умови для істотних змін свого курсу в питаннях безпеки в АТР.

Чимало американських політиків продовжують ставитися до Японії з настороженістю, не виключаючи при цьому можливості її повернення до антиамериканської політики. Так, прем'єр-міністр Е. Нода уклав з Китаєм угоду про використання національних валют замість американського долара в угодах між японськими і китайськими компаніями. Купівля Японією китайських облігацій

¹⁹⁷ Иванов А. В. Перспективы развития японо-американского сотрудничества в области безопасности / А. В. Иванов // Институт международных исследований МГИМО (у) МИД России. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mgimo.ru/files2/z04_2013/imi_jap.pdf

¹⁹⁸ Американо-японскому договору безопасности исполняется полвека, но Япония стремится к перестройке взаимоотношений // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://inosmi.ru/foreast/20100119/157682841.html?id=157684971>

¹⁹⁹ National Defense Program Guidelines. December 10. – 2004. – FY, 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.jda.go.jp/e/policy/f_work/taikou05/fy20050101.pdf

постало демонстраційним жестом довіри Китаю. На тлі кризового падіння позицій долара і євро це важливі зовнішньополітичні кроки Японії на шляху розвитку японо-китайських зв'язків, що позитивно позначилось не тільки на кон'юктурі внутрішніх ринків обох країн, але й на глобальній економіці в цілому. Однак, це можна трактувати лише як бажання не випасти з контексту процесу формування тенденції майбутнього глобального управління світовим порядком, що відбивається в адаптації до динамічних реалій у зовнішній політиці, зорієнтованість на збереження дворівневої системи відносин Японія-США, і з перспективою майбутньої трирівневої системи США-Китай-Японія. Зрозуміло, що для США співпраця з Японією в її нинішньому вигляді – це, передусім, інструмент контролю над Токіо та засіб стримування неприйнятних тенденцій в японській політиці. Військово-політичний союз з Японією дає США ефективні важелі впливу на Токіо, і в цьому він представляється американським стратегам як необхідний. Нарешті, незмінна американська політика щодо Японії «підживлюється» цілим комплексом психологічних і політичних обставин, серед яких прихильність, у тому числі й інерційна, до старого друга і союзника, а також наявність в США розгалуженого і впливового японського лобі²⁰⁰.

За даними опитування громадської думки, що були проведені 4-5 грудня 2011 р. японською «Асахі Сімбун», близько 72% японців вважають, що Японія повинна зміцнювати співпрацю із США (такої ж думки дотримуються 61% американців). Майже 60% японців погодились з тим, що їх країна повинна надавати матеріально-технічну підтримку США, якщо Вашингтон встане на захист Тайваню у військовому протистоянні з Китаєм, а 57% заявили, що сили самооборони Японії повинні допомагати в транспортуванні американських військ, а також здійснювати інші види матеріально-технічної підтримки, якщо вибухне війна в Тайванській протоці. 2-6 грудня 2011 р. аналогічне опитування американською компанією «Harris Interactive» було проведене в США. 65% американських респондентів заявили, що Японія

²⁰⁰ Беспалова М. А. Собянин А. Д. Что грозит Японии? Изменения последних лет в Японской концепции безопасности – М.: 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://conjuncture.ru/japan_01-04-2000/

повинна допомагати США у сфері, зокрема військової логістики²⁰¹. З 27 вересня по 7 жовтня 2012 р., відділом зв'язків з громадськістю кабінету міністрів і прем'єр-міністра Японії був проведений чергове всеяпонське опитування громадської думки з приводу ставлення громадян до інших країн. За їх результатами, стабільно високий рівень симпатій до США продовжував залишатися високим, причому він навіть зріс з 82% в 2011 р. до 84,5% в 2012 р. Також респонденти високо оцінили японо-американські відносини: з 73,4% у 2011 р. вони зросли до 79,3% в 2012 р.²⁰²

Отже, Японія була і залишається найважливішим військовим, економічним і політичним союзником США в регіоні, на чому постійно наголошують високопосадовці обох країн. Для США американо-японський союз виконує ще одну важливу функцію – він утримує Японію від активної та самостійної оборонної політики, яка може перетворити її на потужну військову силу²⁰³.

Усвідомлюючи себе могутньою в економічному плані державою, Японія звикла до розгляду своєї ролі в японсько-американській системі безпеки, як «фінансового лідера», а США – як країни, якій належить військово-політична гегемонія²⁰⁴. Збройні сили Японії складаються майже на 100% з американських систем озброєння, а особистий склад проходить навчання за американськими стандартами. Двосторонні відносини тактично зміцнюються й прогресують у напрямку зміцнення дружби та співробітництва. Обидві держави залишаються стратегічними союзниками, незважаючи на всі розбіжності й питання, що виникають між двома країнами.

Американська політика постбіполярного періоду в АТР присвячена спробам запобігання отриманню гегемонії будь-якою іншою державою. В АТР жодна держава або союз держав, досі не є

²⁰¹ Павлятенко В., Сенаторов А., Щербаков Д. – Япония в 2006-2007 гг.: политика и экономика. Послесловие В. Кистанова / В. Павлятенко// Международная жизнь. – 2008. – №5. – С.43-54.

²⁰² Казаков О. И. О роли «мягкой силы» в российско-японских отношениях // Актуальные проблемы современной Японии. Выпуск 27. – М.: ИДВ РАН, 2013. – С. 89 – 110.

²⁰³ Twining D. America's Grand Design in Asia // The Washington Quarterly. – 2007. – Vol. 30. – № 3. – 79-94 p.

²⁰⁴ Восточная Азия между регионализмом и глобализмом / Под ред. Чуфрина Г. И. – М.: Наука, 2004. – 282 с.

рівносильним суперником для встановлення гегемонії в АТР і сьогодні. Можна говорити про однополюсне домінування США в регіоні, яке протягом біполярного періоду засновувалось на гегемонії, а на протязі 23 років постбіполярного періоду поступово рухалось для балансу на основі лідерства м'якої сили. Така стратегія була вперше взята на озброєння Б. Клінтоном, підхоплена президентом Дж. Бушем-мол., але з огляду на трагічні події 9 вересня 2001 р. не була реалізована ним у повній мірі через потребу більш радикальних заходів боротьби з тероризмом у відповідь на запит американського суспільства та міжнародної ситуації.

Однополюсне домінування США зберігається і за чинної адміністрації президента від Демократичної партії Б. Обама. Глава держави слідує стратегії поєднанні співробітництва й суперництва, як економічного, так і військово-політичного, що визначає характер взаємовідносин Сполучених Штатів з країнами АТР та їх регіональними об'єднаннями у довгостроковому плані. В той же час наголошується, що побоювання певної частини американського істеблішменту та експертних кіл з приводу зростання нових центрів сили, які можуть похитнути стабільність американського глобального домінування в регіоні не є безпідставними.

Одним з таких потенційних суперників для США постає КНР, яка більш інтенсивними темпами ніж США розвиває економічне партнерство і наздоганяє США за темпами збагачення та фінансово-економічної кооперації у регіоні. Отже, в 90-х рр. Китай скористався сприятливою можливістю заповнити вільний вакуум лідерства у ряді галузей, чим випередив США у базових можливостях для подальшого укріплення позицій у АТР. Політика уряду США по відношенню до КНР визначається як стратегічне партнерства та суперництво за регіональне лідерство. Вашингтон зацікавлений в тому, щоб китайське керівництво здійснювало зважений і відповідальний міжнародний курс на регіональному й глобальному рівнях, відмовилося б від загрози застосування сили щодо Тайваню, від сприяння поширенню зброї масового ураження, забезпечило б транспарентність національних військових програм і допустило б на внутрішній китайський ринок американські інвестиції й продукцію.

Альтернативним центром сили в АТР і найбільш надійним стратегічним партнером для США в АТР є Японія. За більш ніж 50-ти річну історію свого існування японсько-американський союз зазнав значних змін. Зародившись як односторонні, напівзалежні, японсько-американські відносини через півстоліття перетворилися дійсно в партнерські. На момент розпаду біполярності відносини США і Японії, як і раніше, виступають одними з визначальних для міжнародної обстановки в АТР. Центральним елементом для двосторонніх відносин залишається колективна безпека. Терористична атака проти США 2001 р. сприяла активізації перетворення японсько-американського договору безпеки на ефективну військово-політичну організацію. Гасло боротьби з тероризмом було ефективно використано США як мобілізуюча й рушійна сила в реалізації нової американської стратегії в АТР, в якій Японії відводилося ключове місце. Політику щодо стратегічного партнерства з Японією у спадок від Б. Клінтона і Дж. Буша-мол. отримав Б. Обама, який, став главою держави, використав партнерські відносини з цією країною для посилення військової присутності у регіоні після виведення військ з Близького Сходу. Таким чином, у другому десятилітті ХХІ ст. японсько-американська співпраця, передусім у безпековому секторі, поступово поглиблюється в актуальних умовах нестабільної ситуації в Північно-Східній Азії. На думку фахівців обох країн, американсько-японський альянс залишається єдиною структурою в Східній Азії, здатною протистояти загрозі миру і стабільності в регіоні.

Розділ 4

США В ПРОЦЕСАХ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

4.1. США і азійсько-тихоокеанський регіоналізм

Стан міжнародних відносин в АТР на сучасному етапі багато в чому визначає вектори й зміст глобального розвитку. Політико-географічний простір АТР є надзвичайно різноманітним за політичними, економічними, соціокультурними, демографічними та цивілізаційними складовими та характеристиками його учасників. Ключовими в стратегічному вимірі державами даного регіону є США, РФ, КНР, Японія, що засвідчує глобальне значення як характеру взаємовідносин між основними акторами, так і принципів формування регіональних інституцій в галузі економіки та безпеки. Закінчення міжсистемного протистояння активувало процеси, які розвивались в АТР з 60-80-х рр. ХХ ст. – періоду виникнення й посилення нових регіональних центрів сили, зростання азійського націоналізму та міжнародної економічної інтеграції. Перехід від конфронтації до кооперативних форм підтримання стабільності в різних регіонах світу сприяє поглибленню цього процесу та його переходу в більш компактні й обмежено взаємопов'язані субрегіони.

До початку 90-х рр. у Східній Азії на основі розвитку торгово-економічних і фінансових зв'язків, виробничої кооперації, взаємних рухів капіталу, товарів і технологій, взаємопроникнення і зрощення господарських інтересів, сформувався найбільший у світі міждержавний виробничо-економічний комплекс, який став локомотивом прискореного розвитку всього регіону. У більш широкому аспекті східноазійський регіоналізм покликаний сприяти подоланню відчуженості між країнами регіону, обумовленою колишніми протиріччями і конфліктами, та має на меті захистити країни від загроз як внутрішнього, так і зовнішнього характеру.

Об'єктивна необхідність поглиблення економічної інтеграції на регіональному рівні поставила на порядок денний питання

створення універсальних організацій в масштабі АТР. Оскільки цей мегарегіон відрізняється диференціацією економічних і політичних систем, постає необхідність встановлення спільного наддержавного органу, що здійснював би вироблення об'єднаних рішень у політичному, економічному та безпековому аспектах. Двосторонні угоди між країнами АТР поступово втрачають своє значення на противагу багатостороннім – таким, що є більш ефективними, позаяк допомагають врахувати часто-густо протилежні інтереси та можливості як розвинених країн, так і країн, що розвиваються. Хоча АТР все ще поступається Європі в сфері інституційного формування зон вільної торгівлі, колективної безпеки, політичної інтеграції, але тут є ознаки того, що країни регіону мають достатній потенціал, який дозволить ближчим часом збільшити його питому вагу у глобальних інтеграційних процесах.

За деякими критеріями, існує два підходи до оцінки ефективності азійсько-тихоокеанського регіоналізму. Перший має вихідним критерієм успіх багатосторонньої (глобальної) торговельної лібералізації, у співвідношенні з якою і розглядається цей регіоналізм. Відповідно, завдання, яке ставлять перед собою дослідники, полягає в тому, щоб з'ясувати, сприяють чи заважають регіональні економічні організації процесу багатосторонньої лібералізації зовнішньоекономічних відносин і торгівлі в рамках СОТ. Другий напрям дослідницьких зусиль відштовхується від значення регіональної інтеграції не для глобальної торговельної системи, а для економік самих країн-учасниць азійсько-тихоокеанської інтеграції²⁰⁵.

Для самих США азійсько-тихоокеанський регіоналізм являє собою одночасно як серйозний виклик, так і значний простір для нових можливостей розвитку. Без залучення до економічної та політичної інтеграції регіону, без урахування новітніх тенденцій, ефективної політики адаптації до нових умов відносин в АТР, США ризикують втратити свої позиції у найбільш перспективному напрямі розвитку глобальної економіки і найбільш динамічно зростаючому центрі сили. Регіональна інтеграція – важлива

²⁰⁵ Шергін С. Політологічні аспекти дослідження азійсько-тихоокеанського регіоналізму / С. Шергін // Україна дипломатична. Науковий щорічник. –К., 2013. – Вип. 14. – С. 565-603.

особливість розвитку сучасних міжнародних відносин в АТР. У регіоні практично не залишилося держав, які не були б членами, принаймні, одного або кількох регіональних угруповань. Найбільш вагомими з них утворилися у зазначеному регіоні ще у 60-80 рр. У 1967 р. виникає АСЕАН, а в 1989 р. створено форум АТЕС. За останні десятиліття ці регіональні міжнародні організації стали найбільш успішними прикладами інтеграції за межами Європи, що ставить на порядок денний участь і роль США в цих структурах та можливості посилення позицій США шляхом започаткування формату багатосторонніх відносин.

Вдаючись до теоретичних розвідок, варто відзначити, що азійсько-тихоокеанській регіоналізм можна віднести як до світових тенденцій розвитку, так і до специфічно регіональних. Головною його рисою є те, що як і в інших регіонах світу, інтеграційні процеси протікають на базі історично сформованих регіональних спільнот. За висновком Р. Фолка, регіоналізм в Східній Азії діє не в усьому регіоні чи окремих країнах, а в сегментах суспільства, що демонструють зростання²⁰⁶. У глобальному вимірі інтеграція в цілому відображає процес перетворення колишніх колоніальних і напівколоніальних держав з об'єктів політики протекціонізму на суверенні суб'єкти міжнародних відносин. Як зазначає Т. Сулицька, прагнення держав, що розвиваються до економічної інтеграції та політичної консолідації полягає у кількох аспектах – боротьбі цих держав за виживання в системі світового господарства, боротьбі за встановлення нового економічного порядку, за зміцнення політичної незалежності, забезпечення політичної стабільності своїх режимів та підвищення їх авторитету і впливу на міжнародній арені²⁰⁷.

У міжнародних відносинах під регіоналізацією традиційно розуміється формування економічних зв'язків у регіоні на основі близької географічної розташованості держав, а під регіоналізмом – формування економічних співтовариств цих держав за

²⁰⁶ Falk R. Regionalism and World Order after the Cold War // Globalism and the New Regionalism. – Vol.1. – 1999. – P.228-249.

²⁰⁷ Сулицькая Т. Н. Страны АСЕАН и международные отношения в Юго-Восточной Азии. – М.: 1985. – 64-104 с.

допомогою торгівельних угод преференційного типу.²⁰⁸ Деякі аналітики під регіоналізмом розуміють взаємозалежність країн і вихід інтересів національних суб'єктів за їх кордони, але в регіональних рамках²⁰⁹. Його зміст визначають як інституційну практику, ініційовану урядами спробу конструювати наднаціональні інститути співробітництва, на відміну від «регіоналізації» як спонтанного виникнення регіональних економічних зв'язків під впливом дії ринкових сил. Зокрема, російський учений О. Богатуров під регіоналізмом розуміє економічну й політичну взаємодію, формальним і неформальним мотивом якого є ідея випереджального розвитку зв'язків між державами, об'єднаними реальною чи уявною, але обов'язково взаємно визнаною приналежністю до якоїсь, швидше, умовно-географічної, ніж власне географічної, спільності, за стрижень якої в даному випадку береться Тихоокеанська Азія²¹⁰.

Зазначимо, що поняття «регіоналізм» означає взаємозалежність країн і вихід інтересів господарських суб'єктів за національні кордони, що обмежені регіональними рамками. Регіоналізм існує як свідомо сформульована мета, тому під цим поняттям зазвичай розуміється цілеспрямована політика держав по здійсненню, переважно, політичного процесу співпраці в регіоні і наданню йому системного характеру. Відповідно, регіоналізація постає більше як хаотичний процес або прямий наслідок політики регіоналізму, що проводиться, або результат дії природних «економічних сил», приведених в рух приватним інтересом. Отже, регіоналізм визначає бачення, цілі і формат регіонального проекту, тоді як регіоналізація характеризує внутрішньорегіональні процеси, за допомогою яких досягаються дані цілі, де суспільства та економіки інтегруються в економічній, соціальній та інших сферах²¹¹.

²⁰⁸ Богатуров А. Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после второй мировой войны (1945-1995) / А. Д. Богатуров. – М.: Конверт – МОНФ, 1997. – 352 с.

²⁰⁹ Парканский О. Б. США в мировых интеграционных процессах / А. Б. Парканский / отв. ред. Н. П. Шмелев. – М.: Наука, 1991. – 144 с.

²¹⁰ Munakata Naoko. Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration. – Research Institute of economy, trade and industry, Tokio & Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2006. – 258 p.

Як правило, регіоналізм і регіоналізація є закономірними та взаємодоповнюючими процесами. З одного боку, регіоналізація підштовхує держави до пошуку рішень загальних проблем. З іншого, регіоналізм сприяє регіоналізації, знижуючи витрати економічного співробітництва між учасниками. Регіоналізація може привести чи не привести до регіоналізму – формальної інтеграції, що припускає створення керівних органів. Вона вимірюється часткою внутрішньорегіональної торгівлі в загальному товарообігу країн-учасниць, відсотком взаємних капіталовкладень в структурі інвестицій, кількістю злиттів і поглинань в країнах регіону, динамікою грошових переказів членів діаспори в країні походження. Іншими словами, регіоналізм – це результат свідомих дій по оптимізації ефекту регіоналізації, а регіоналізація – природний процес неконтрольованого зближення країн без залучення політичних методів та засобів²¹².

Відмінною рисою регіоналізму в умовах глобалізації є набуття ним нових форм, перетворення на багатоаспектну форму інтеграції, що включає не лише економічні, але й політичні, соціальні, культурні аспекти²¹³. Згідно з характеристикою О. Воскресенського, регіоналізм вирізняється трьома особливостями: спрямовується зверху вниз; як правило, торкається регіонів, меж і членство в яких зафіксовані міждержавними угодами; припускає наявність структур, основними учасниками яких є уряди або їх представники²¹⁴.

У сучасних теоретичних дослідженнях виділяються два основні типи регіоналізації. Перший пов'язаний з появою і активним підвищенням регіональних держав, і, як наслідок з їх прагненням використати регіональне середовище у своїх

²¹¹ Севастьянов С. В. Институты азиатско-тихоокеанского и восточноазиатского регионализма: динамика развития, проблемы и интересы участников. – Россия и АТР, № 3, Владивосток. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ojkum.ru/lib/b_sevastyanov2008.pdf

²¹² Beeson M. Regionalism and Globalization in East Asia: Politics, Security, Economic Development. N.Y.: Palgrave Macmillan, 2007. – 336 p.

²¹³ Globalism and the new regionalism. Vol.1 / Ed. by Bjorn Hettne, Andras Inotai, Osvaldo Sunkel. – London: Macmillan Press Ltd, New York: St. Martin's press. Inc., 1999. – 270 p.

²¹⁴ Воскресенский А. Д. Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. – М.: РОССПЭН. – 2002. – 528 с.

інтересах, тобто побудувати шляхом угод або неформальних практик такі стосунки з менш впливовими регіональними державами, які б відповідали політичним і економічним завданням регіональної держави. Другий тип регіоналізації у рамках цієї типології припускає виникнення регіональних інтеграційних угруповань, які у разі успішного розвитку, створюють деякий відокремлений регіональний економічний простір у межах світової економіки. Залежність азійсько-тихоокеанських економік від зовнішніх ринків робила їх вразливими перед такими заходами, які розцінювалися як «агресивна односторонність». Європи і США, спрямована на відкриття ними іноземних ринків під загрозою закриття власних.

Сучасний регіоналізм має на меті як пристосування до глобалізації, так і спротив її негативним проявам. З одного боку, ставиться питання про формування країнами субрегіону єдиної, погодженої економічної політики в одній з найбільш суттєвих сфер – економічній, що можна вважати явним проявом регіоналізації. З іншої, в наявності прагнення країн шляхом об'єднання та узгодження зусиль прискорити входження у світові економічні процеси з метою повернути на себе значну частину інвестицій і ринків в умовах жорсткої конкуренції із іншими регіонами світу, тобто досягти успіху у справі глобалізації. Так, академік НАН України Ю. Пахомов вважав, що регіоналізм є засобом збереження політичного контролю над процесами глобалізації в економічній сфері, які послабили ступінь впливу національних інструментів економічної політики, тобто як об'єднання держав у відповідь на виклики глобалізації²¹⁵. Російський експерт О. Лукін, визначаючи сутність АСЕАН, стверджував: «Членство в організації, всі документи, які говорять про рівноправ'я її членів, вигідно більш слабким, оскільки урівнює їх в правах з сильнішими»²¹⁶. Таким чином, неспроможність досягти згоди в рамках СОТ та забезпечити багатосторонніми переговорами досягнення країнами їхніх економічних інтересів,

²¹⁵ Попович А. Интеграция: теоретические аспекты. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fmp-gugn.narod.ru/pop2.html>

²¹⁶ Лукин А. В. Шанхайская организация сотрудничества: что дальше? / А. В. Лукин // Россия в глобальной политике. – 2007. – Т. 5 – № 3. – 78-95 с.

активізує формування регіональних інтеграційних стратегій, починаючи з 1990-х років²¹⁷.

В середині 1990-х рр. отримав розвиток науковий напрям, що отримав назву «новий регіоналізм». Утім його поява викликана нездатністю класичної теорії інтеграції пояснити специфіку процесів зближення країн за межами географічної Європи. Вважається, що першим цей термін ввів в науковий обіг Е. Харрелл для позначення відмінності від регіоналізму «старого», сформованого протекціонізмом початкового етапу європейської інтеграції кінця 1950-х – середини 1970-х рр. і регіоналізму постколоніального, до якого можна віднести і сучасні процеси в АТР²¹⁸.

«Новий регіоналізм» є складним і багаторівневим поняттям. В інституціональному плані він охоплює: по-перше, такі великі й різні за характером регіональні структури, як Євросоюз, АТЕС, НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН тощо. По-друге, участь регіонів (внутрішніх суб'єктів) окремих держав в утворенні прикордонних спільних економічних зон ряду країн (наприклад, Гонконг). По-третє, активний розвиток міжрегіональних інтеграційних угод, що ведуть до появи «макрорегіонів» (потужні регіональні і міжрегіональні коаліції держав, які мають спільні економічні, а нерідко і політичні та військові цілі – атлантичний, тихоокеанський, євразійський, південний²¹⁹. «Старий» регіоналізм розглядається фахівцями як продукт «холодної війни», спрямований на ізоляцію від зовнішніх дій і створений урядами заради спеціальних економічних або військово-політичних цілей безпеки. Новий регіоналізм» – це продуктивна форма, затребувана як державами, так і недержавними акторами, такими, як бізнес-групи і ТНК, інтереси яких виходять за межі державних кордонів, що найбільш притаманно АТР²²⁰.

²¹⁷ Хайдун Ван О концепции китайской угрозы. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geopolitics.ru/2012/09/o-koncepcii-kitajskoj-ugrozy/>

²¹⁸ Hurrell A. Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics. – Review of International Studies. – 1995. – vol. 21. – № 4. – 331-358 p.

²¹⁹ Глобализация мирового хозяйства и национальные интересы России / под ред. В. П. Колесова. – М.: Экономический факультет МГУ. ТЕИС.– 2002. – 631 с.

²²⁰ Chairman's Statement of the 13th ASEAN Summit, «One ASEAN at the Heart of Dynamic Asia» Singapore, 20 November 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aseansec.org/21093.htm>

У контексті наукового дискурсу щодо змісту регіоналізму американська дослідниця Е. Фрост вдається до ілюстрації потоків східноазійської інтеграції. Східноазійський регіоналізм асоціюється у Е. Фрост з системою концентричних кіл²²¹. Внутрішнє коло утворює первісна п'ятірка АСЕАН (Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд), друге коло – АСЕАН «у форматі десяти» (у додаток до перерахованих: Бруней, Камбоджа, Лаос, М'янма і В'єтнам), третє коло – «АСЕАН+3» (Китай, Південна Корея, Японія). Під зовнішнім колом Е. Фрост виокремлює консультативну систему Східно-Азійського саміту, метою якого є підготовка ґрунту для створення Східно-Азійської спільноти у складі АСЕАН+3, а також Австралії, Індії та Нової Зеландії – АСЕАН+6.

Доведено, що регіоналізм в АТР виник як засіб затвердження національного суверенітету в постколоніальних умовах розвитку. Якщо європейська інтеграція орієнтувалась на розмивання державних кордонів, то азійська – на їх зміцнення і ретельне взаємне примирення, з тим щоб виключити в майбутньому суперечки, здатні ослабити можливості місцевих країн в глобальному масштабі. Іншими словами, європейці будували співтовариство, а держави Східної Азії лише об'єднували зусилля в невизначеній співдружності і тільки в 2003 р. оголосили про намір побудувати співтовариство до 2020 р. Головна відмінність регіоналізму в АТР від Європейського союзу, створення якого зробило великий вплив на посилення подібних спрямувань, – це відсутність бажання створити наднаціональний орган прийняття рішень, що обмежував би національний суверенітет.²²² Наприклад у межах АСЕАН усі рішення приймаються на самітах глав держав і урядів шляхом консенсусу. Країни АСЕАН не готові пожертвувати навіть часткою свого державного суверенітету. Після багатовікової боротьби за національний суверенітет сама ідея його обмеження або делегування наднаціональним структурам асоціюється в їх громадській думці з реанімацією колоніалізму. Отже, ідеалом для АТР є не універсальна, а вибіркова, не повна, а обмежена

²²¹ Frost E. For Poorer, for Richer: the new US-Japan Relationship and Transatlantic Trade: A Strategic Agenda». – Council on Foreign Relations, 1987. – 199 p.

²²² Charter of the Association of Southeast Asian Nations. Article 38. Singapore, 20 November 2007. – ASEAN Secretariat, Jakarta, 2008. – P. 29

економічна інтеграція під контролем суверенних національних урядів²²³.

Термін «відкритий регіоналізм», введений в науковий обіг австралійськими вченими П. Драйздейлом і Р. Гарно, трактується ними як «процес інтеграції кількох країн, що не містить жодних обмежень, або дискримінації відносно країн, що не беруть участі в ньому»²²⁴. Ці автори вважають, що відкритому регіоналізму властива наявність двох постулатів: визнання ринкових сил в якості основних в розвитку торгівельного та інвестиційного обміну між учасниками інтеграційного процесу і закріплення за державами-ініціаторами цього процесу у ролі максимально сприяючого чинника. Аналогічний висновок робить український вчений М. Кулініч, який зазначає, що, по-перше, на відміну від європейської інтеграції, що є переважно закритою системою, країни АТР сповідують принцип «відкритого регіоналізму», який був офіційно прийнятий в 1992 р. на засіданні Ради Тихоокеанського економічного співробітництва і, по-друге, домінуючою тенденцією в АТР є субрегіональна інтеграція, яка є динамічнішою й більш структурованою, ніж загально регіональна²²⁵.

На противагу «відкритому» регіоналізму існує «закритий» регіоналізм, котрий навпаки, цілеспрямовано протидіє глобалізації. До моделей «закритого» східноазійського регіоналізму належить форум АСЕМ («Азія Європа»). Прем'єр-міністр Малайзії Махатхір Мохамад ще в 1991 р. пропонував ідею виключно східноазійського міжурядового регіоналізму (створення Економічної Ради Східної Азії), яка частково була реалізована,

²²³ Байков А. Модели интеграционной экспансии в зарубежной Европе и Восточной Азии // Вестник Московского университета. Серия 25. Мировая политика и международные отношения. 2011. № 4. – 57-74 с.

²²⁴ Воскресенский А. Д. Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. – М.: РОССПЭН. – 2002. – 528 с

²²⁵ Кулініч М. А. Україна в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні / М. А. Кулініч // Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин / За ред. Л. В. Губерського. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 471 с.

хоча і за допомогою підключення іншого формату співпраці – трансрегіонального діалогу Європа-Азія²²⁶.

Визначальною рисою азійсько-тихоокеанського регіоналізму є його інституціональна незавершеність. На думку Б. Хеттне, феномен інтеграції де-юре, під яким розуміється формалізована співпраця, вочевидь, відносять переважно до ЄС, тоді як Східна Азія здебільшого розглядається в категоріях інтеграції де-факто. В АТР почалося формуванню консолідованої політики регіональних акторів, що визначалася «сукупністю об'єднаних зусиль групи держав у певному географічному просторі, з метою збільшення взаємодоповнюваності та сумарної потужності регіональних економік, а також задля пошуку ефективної рівноваги між просторовими та функціональними критеріями регіонотворення»²²⁷.

В країнах, на які поширилась третя хвиля демократизації, трансформація суспільства відбувалася внаслідок значно повільнішої еволюції, аніж у Європі, Центральній Азії або Латинській Америці.²²⁸ Факт, що сьогодні загальнорегіональної організації в АТР не існує є індикатором незавершеності структурування регіональної міжнародної системи в цілому²²⁹.

Успішний регіоналізм бере початок і зі створення в 1967 р. АСЕАН і Тихоокеанської економічної ради (ТЕР), яка об'єднала найбільші компанії і корпорації держав АТР. У 1968 р. виникли Тихоокеанська конференція з торгівлі та розвитку (PAFTAD), що являє собою серію академічних конференцій, які проводилися з метою просування питань дослідження та обговорення питань економічної політики, щодо Тихоокеанського регіону. Ці тенденції до кінця «холодної війни» не видавалися серйозними з огляду на

²²⁶ Севастьянов С. В. Институты азиатско-тихоокеанского и восточноазиатского регионализма: динамика развития, проблемы и интересы участников. – Россия и АТР, № 3, Владивосток. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ojkum.ru/lib/b_sevastyanov2008.pdf

²²⁷ Hettne B. Regionalism, Security and Development: A Comparative Perspective // Comparing Regionalism. Implications for Global Development. – London: Palgrave, 2001. – 4-5 p.

²²⁸ Acharya A. Democratization and the prospects for participatory regionalism in Southeast Asia // Third World Quarterly. – 2003. – Vol 24. – № 2. – 375-390 p.

²²⁹ Jones D. M. Democratization, Civil Society, and Illiberal Middle Class Culture in Pacific Asia // Comparative Politics. – 1998. – Vol.30 – № 2. – С. 147–148, 164.

залежність країн Азії від їх гегемонів – двох полюсів сили. Тому, в цілому Вашингтон аж до початку ХХІ ст. виявляв незначний інтерес як до висування власних ініціатив щодо формування регіональних економічних структур, так і до заохочення країн АТР діяти в цьому напрямку.

Нові загрози і виклики безпеці, які прийшли на зміну глобальному протистоянню двох наддержав, мали переважно регіональний характер. Вони були пов'язані з дезінтеграцією багатонаціональних держав, територіальними претензіями сусідніх націй, проблемами релігійного й етнічного характеру, які стримувалися під час «холодної війни». Уклавши серію військових договорів з країнами Південно-Східної Азії, США були змушені прийняти на себе основний тягар відповідальності за їх безпеку. Це не тільки вимагало значних ресурсів, але й заважало концентрації американських лідерів на більш важливих, з точки зору теперішньої ситуації, напрямках. В той час як країни АСЕАН практично одноставно виступили на користь концепції «відкритого» регіоналізму в найширшому тлумаченні, стверджуючи, що він дозволяє їм прискорювати інтеграційний процес в ПСА, занурюючись одночасно в потужні потоки глобалізації²³⁰.

На думку українського дослідника М. Комарницького, фактором, який посилив потребу в регіональній співпраці, став так званий «потрійний шок», який пережили увесь світ, і країни Південно-Східної Азії зокрема: закінчення холодної війни, азійська фінансова криза 1997–1998 р. і терористична атака на США 11 вересня 2001 р. На думку дослідника, багатосторонні домовленості призвели до утворення нових регіональних ініціатив і структур, таких як форум АТЕС, Рада з безпеки та співпраці в АТР, АСЕАН, форум «Азія-Європа», а також формат АСЕАН+3. При цьому зазначимо, що основа регіональної політики у сфері безпеки закладалася в рамках АСЕАН, яка була ініціатором створення багатьох нових регіональних інститутів, форумів, проектів, що зосереджували свою увагу передусім на проблемах безпеки в регіоні²³¹.

²³⁰ Городня Н. Д. Американсько-китайські відносини за адміністрації Барака Обами / Н. Д. Городня // Історичний архів. – 2013. – Вип. 10. – С. 96-102.

У 90-х роках в регіоні вже діяло понад 15 офіційних і неофіційних організацій інтеграційного типу. Інтеграційна взаємодія наразі здійснюється у трьох вимірах: а) на рівні АТЕС; б) на рівні субрегіональних інтеграційних міждержавних груп (АСЕАН, АСЕАН+3); в) на рівні двосторонніх міждержавних зв'язків. Механізми співпраці країн АТР сьогодні реалізуються багатьма міжнародними організаціями, серед яких провідну роль відіграє АСЕАН. Крім «асеано-центричних» структур багатосторонньої дипломатії в АТР є й інші формати багатостороннього співробітництва. Насамперед, це форум АТЕС і програма Транс-тихоокеанського партнерства (ТПП), де представлені не всі асоційовані держави. Крім того, в регіоні діє ряд інших організацій. З 1990 р. як азійська підгрупа АТЕС функціонує Східноазійська економічна рада (East Asian Economic Caucus), до якої входять країни АСЕАН, Японія, Південна Корея, Нова Зеландія, Тайвань і Гонконг. Також діють Тихоокеанська конференція з торгівлі та економічного розвитку (PAFTAD – Conference on Pacific Trade and Economic Development), Економічна рада басейну Тихого океану (РВЕС – Pacific Basin Economic Council), Рада тихоокеанського економічного співробітництва (Ресо – Pacific Economic Cooperation Council).

Спробою знайти регіональну альтернативу світовим фінансовим інститутам Заходу стало формування «АСЕАН+3» (де АСЕАН доповнена Китаєм, Японією і Південною Кореєю) і підписання в її рамках Чіангмайської ініціативи (фінансової угоди про заходи із спільної протидії кризам). Регіони виступили проміжним між національною і глобальною економіками рівнем управління що, за висловлюванням американського дослідника Х. Уолласа, стало «фільтрами глобалізації». Чіангмайська ініціатива стала прикладом такого регіонального фільтру для обмеження негативної дії глобалізації в Східній Азії. Крім того, її реалізація прискорила процес ізоляції США в системі східноазійського регіоналізму²³².

Сучасний азійсько-тихоокеанський регіоналізм, у якому США не є лідером, стикається з двома дилемами: як забезпечити

²³¹ Комарницький М. М. Інституційні механізми забезпечення політичної стабільності в Південно-Східній Азії: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / М.М. Комарницький. – Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2010. – 20 с.

поєднання самоідентифікації азійських націй з визнанням ключової ролі Японії і Китаю в розвитку азійського регіоналізму та як правильно пов'язати інтеграційні внутрішньорегіональні проблеми з традиційно життєво важливим співробітництвом із США. Останнім часом, Китай починає виявляти дедалі більшу зацікавленість у такого роду співпраці, відкрито претендуючи на роль регіонального лідера. У даній ситуації, Японія виступає за більш відкритий характер інтеграції, тоді як Китай віддає перевагу закритій моделі.

Зростання процесів регіоналізації в АТР має об'єктивний характер і в цьому контексті відбувається відносно незалежно від США, хоча США і зараз залишаються основною необхідною ланкою в його розвитку. Так, за свідченням професора Австралійського державного університету Дж. Рейвенхілла, економічна інтеграція в АТР сьогодні є найбільш динамічним процесом у світі і здійснюється за рядом напрямків: торгівля, фінансове співробітництво, боротьба зі стихійними лихами, протидія транскордонній злочинності, туризм, енергетика та захист навколишнього середовища²³³.

Незважаючи на успіхи економічного розвитку регіону, за деякими песимістичними прогнозами, інтеграційні процеси АТР не можуть бути завершені без участі США. Так, на думку О. Шевчука, різноманітність структури АТР, відмінності в політичних системах і режимах держав, суттєвий розрив економічного і соціального потенціалу розвинених країн і країн, що розвиваються, цивілізаційне і культурне розмаїття – всі ці фактори висувають питання щодо існування вірогідності об'єднання країн регіону, і, відповідно, розбудови структур економіки і безпеки на колективній основі. Регіональним викликами АТР є суперечності між країнами регіону у форматі дво- та багатосторонніх відносин, демографічне питання, сепаратизм, релігійний фундаменталізм, націоналізм. У

²³² Wallace H. 2002. Europeanization and Globalization: Complementary or Contradictory Trends? — Breslin S., Hughes H., Phillips N., Rosamond B. (eds.) *New Regionalisms in the Global Political Economy: Theories and Cases*. L.: Routledge. – 132-179 p.

²³³ . Ravenhill J. APEC adrift: Implications for Economic Regionalism in Asia and the Pacific // *Pacific Review*. – 2000. – Vol. 13. – No 2. – 319–333 p.

міжнародно-політичних реаліях АТР, починаючи з кінця ХХ ст., активно формуються передумови для встановлення режимів безпеки двох типів: 1) режими транспарентності і заходів довіри, пов'язані переважно з інформаційно-комунікаційним обміном і забезпеченням відкритості і передбачуваності військової діяльності;²³⁴ 2) обмежувальні режими, які передбачають заборону або обмеження щодо певних видів військової діяльності, виробництва або застосування засобів збройної боротьби²³⁵.

Хоча США і залучені в інтеграційні процеси в АТР, будучи державою з глобальним масштабом зовнішньополітичної діяльності, вони змушені здійснювати активну політику на багатьох регіональних напрямках паралельно. Однак, реалії існуючого міжнародного політичного й економічного порядку посилили стурбованість США подальшими перспективами розвитку регіональних процесів, які вони не контролюють. Почалася активна популяризація транстихоокеанського стратегічного економічного партнерства (ТТСЕП) в якості одного з ключових елементів залучення США в економічні процеси в АТР. Потенційні положення транс-тихоокеанського партнерства включали повну ліквідацію протягом 10 років після вступу відповідних угод митних зборів, загальні правила походження товарів, уніфікацію фітосанітарних заходів та інших технічних бар'єрів; загальну політику у сфері захисту прав інтелектуальної власності, урядових закупівель та конкурентної політики; лібералізацію більшості товарів сектору послуг²³⁶.

На початку 2000-х рр. Вашингтон став приділяти значно більшу увагу АТР у зв'язку з вибухом регіональної економічної кризи 1997-1998 рр. Проте, після 11 вересня 2001 р., регіональна інтеграція була практично виключена з пріоритетів зовнішньої політики США. На думку японської дослідниці Н. Мунакаті, підхід адміністрації Дж. Буша-мол. до регіоналізму в Східній Азії

²³⁴ Шевчук О. В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку: монографія / О. В. Шевчук; Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. – Миколаїв, 2010. – 197 с.

²³⁵ Шевчук О. В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини: монографія / О. В. Шевчук. – Миколаїв: ТОВ «Ліон», 2008. – 448 с.

²³⁶ Усольцев А. В. Торгово-економіческие отношения США со странами АСЕАН: автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.14 / А. В. Усольцев. – М., 2013. – 31 с.

значно відрізнявся від її попередників передусім тим, що вона не критикувала процес регіональної інтеграції в форматі «АСЕАН+3», зробивши ставку на досягнення двосторонніх угод США і східноазійських держав про створення зон вільної торгівлі, щоб уникнути дискримінації США в регіональній торгівлі. Під час другого терміну Дж. Буша-мол., було прийняте рішення про відновлення втрачених позицій в АТР, в тому числі через багатосторонній формат. Вашингтон прийняв рішення почати переговори про приєднання до ТТСЕП, яке було сформоване у травні 2006 р. «тихоокеанською четвіркою» – Сінгапуром, Брунеєм, Новою Зеландією і Чилі. Однак жодних конкретних переговорів про підключення США до ТТСЕП до того, як Дж. Буш-мол. залишив Білий дім, не відбулось. До моменту приходу Б. Обама за період 1994-2009 рр. кількість угод про вільну торгівлю в АТР зростає з 6 до більш ніж 70, проводились переговори про укладення ще близько 80 подібних угод²³⁷.

На відміну від попередніх американських адміністрацій, які розвивали відносини з країнами ПСА переважно на двосторонніх умовах, Б. Обама зробив кроки назустріч розширенню участі США в багатосторонніх регіональних механізмах і, насамперед, у роботі такої перспективної регіональної організації, як АСЕАН. Адміністрація Б. Обама зайняла відносно багатосторонніх економічних форумів в АТР ще більш активну позицію, демонструючи готовність повністю підключитися до політичних, культурних та економічних процесів, а також до проблем забезпечення безпеки в регіоні. У першу чергу, це стосувалося поновленням і розширенням контактів з АСЕАН як об'єднанням, навколо якого концентруються сучасні інтеграційні процеси в АТР. У контексті нової стратегії США в АТР, американський президент виділив два основних напрямки. По-перше, посилення американської політичної і військової присутності в регіоні, по-друге, активізацію американської ролі у просуванні ідеї «спільного процвітання» через розширення транстихоокеанської торгівлі та

²³⁷ Munakata, Naoko. *Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration.* – Tokio & Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2006. –286 p.

економічної лібералізації, використовуючи програму транстихоокеанського партнерства²³⁸.

На думку американського експерта Р. Хааса, інтеграція є однією з доктринальних складових постбіполярної зовнішньої політики США разом зі сприянням розвитку демократії, гуманізму і боротьби з тероризмом²³⁹. У будівництві регіональної інтеграції за американським сценарієм США змогли вже чимало домогтися, але прагнуть досягти ще більшого. «Сьогодні можна констатувати домінуючу роль США в АТР практично в усіх сферах діяльності й, насамперед, у формуванні структур і механізмів керування стратегічною ситуацією в регіоні», – зазначає український політолог С. Шергін²⁴⁰. До амбіцій США входить не тільки створення зони безмитної торгівлі, а й прогресивних міжнародних зобов'язань посередництвом укладення двосторонніх угод з більшістю країн АТР та Південної Азії. Одним з центральних проектів США був ТТП (станом на 2017 р. за нової адміністрації Д.Трампа США вийшов з організації ТТП). Причини уваги США до запуску механізму ТТП крилися не тільки в прагненні забезпечити безперешкодний допуск американських товарів на азійсько-тихоокеанські ринки, а й обігнати процес створення регіональної зони вільної торгівлі, підключитися до якої США дещо спізнилися²⁴¹.

Однією з головних проблем регіональної політики США є так званий «китайський фактор». Фактично Пекін вже використовує тенденцію до більшої економічної інтеграції з азійськими країнами, щоб керувати формуванням багатосторонніх політичних і економічних відносин, які евентуально послаблюють позиції США в АТР. Багато аналітиків у США та країнах АТР дійшли висновку, що більша регіональна інтеграція буде працювати на

²³⁸ Панов, А. Н. США и экономические интеграционные процессы в АТР / А. Н. Панов // США-Канада: экономика, политика, культура. – 2013. – № 5. – С. 15-25

²³⁹ Haass R. The Restoration Doctrine // American Interest. – 2012. – Jan-Feb. – Vol. VII. – No 3. – P. 48-56.

²⁴⁰ Шергін С. Рушійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму: / С. Шергін // Зовнішні справи. – 2009. – № 2. – С. 36-39.

²⁴¹ Городня Н. Еволюція політики США в Південно-Східній Азії в постбіполярний період // Проблеми міжнародних відносин. – 2011. – № 2. – С. 89-105.

користь Китаю, а не США²⁴². Проте за допомогою ТТП Вашингтон зміг би відновити втрачені позиції в АТР і стримувати китайські економічні та стратегічні амбіції.

Підходи АСЕАН і АТЕС до ТТП можна охарактеризувати як стримано-негативні, для чого існує ряд причин. Найважливіша особливість ТТП полягає в тому, що країни-учасниці беруть взаємні зобов'язання, тобто це обмежує потуги сторін за національною шкалою у суверенному регулюванні окремих сфер. Разом з тим, азійський регіоналізм не означає, що країни АТР об'єднуються з метою витіснити США, і будь-якого іншого гегемона з своєї території, протиставляючи себе однополюсному домінуванню. Насправді, роль США залишається лідерською, але програною тактично КНР за темпами примноження тісних зв'язків, торгівельних угод і товарообігу. Загалом азійсько-тихоокеанська інтеграція передбачає наявність США в такому форматі відносин в АТР з багатоскладовими гравцями. Основними індикаторами цього є те, що країни АТР намагаються не лише подолати неоколоніальні тенденції та захистити від капіталістичного шоку відкритого ринку відталі країни, але й подолати відчуженість між собою, запобігти конфліктам і повноцінно поступово увійти у світовий ринок.

Новітньою тенденцією, яка можливо дозволить США виконувати роль інтеграційного лідера, є те, що Вашингтон готовий співпрацювати з регіональними структурами на азійських умовах. Б. Обама, який визнав багатосторонній формат прийнятним для США і на практиці продемонстрував, що вони відійшли від ізоляціоністських тенденцій і готові брати на себе зобов'язання, сформульовані без їх участі заради спільної мети. Відновлення втраченої довіри до США, що намагався зробити за останні п'ять років Б. Обама, можливо, дасть свої результати, враховуючи потенційні втрати позицій Росії в АТР з огляду на її нераціональну міжнародну політику, зокрема щодо України. США змогли б у перспективі залучити до проекту ТТП достатню кількість учасників і укласти угоди про масштабні формати

²⁴² Feigenbaum Evan and Manning Robert. The United States in the New Asia.Council Special Report 50. New York: Council on Foreign Relations Press, 2009.

колективної безпеки через загрозу комплексного зростання Китаю, що стало б поновленням незаперечного лідерства США в АТР.

4.2. США і АСЕАН: процес оновленої взаємодії

АСЕАН є політичною, економічною і культурною регіональною міжурядовою організацією, що об'єднує ряд країн, розташованих в Південно-Східній Азії. З моменту заснування АСЕАН ця регіональна структура є найбільш успішною серед інших субрегіонів світу. Зокрема, Асоціація відіграє ключову роль в розвитку азійського регіоналізму. Населення країн-членів АСЕАН становить близько 600 млн. осіб, а їх сукупний ВВП сягнув у 2012 р. майже 3,5 млрд. дол. США. Зростаюча роль АСЕАН в регіональних справах в поєднанні з бажанням США закріпити свої позиції в інтеграційних процесах ПСА змусили Вашингтон змінити зовнішньополітичну лінію щодо АСЕАН як організації, так і щодо її окремих країн-членів.

Створення АСЕАН започаткувало перехід малих і середніх країн до випереджаючого розвитку економічного співробітництва в порівнянні з військово-політичним. Ці країни упродовж останніх двадцяти років, змогли мобілізувати внутрішні ресурси і залучити зовнішні позикові кошти для інтенсивної індустріалізації. Політична стабільність, що була однією з цілей об'єднання АСЕАН знизила рівень напруги між країнами-членами і прискорила їх економічний розвиток. До початку 90-х рр. держави АСЕАН увійшли в число нових індустріальних країн, утворивши в регіоні впливову політичну силу. Діяльність АСЕАН стала суттєвим аспектом східно-азійського регіоналізму, що включає різні аспекти політичного та економічного характеру. Модель регіонального співробітництва АСЕАН скерована, насамперед, на формування та збереження спільних цінностей через невтручання у внутрішні справи й повагу до суверенітету, а не на політичну інтеграцію. АСЕАН вдалося виступити в якості єдиного гравця в процесах східноазійської регіоналізації та узгодити позиції з безпекових питань. Наразі АСЕАН залишається практично єдиною організацією, що здійснює діалог з проблем безпеки і превентивної дипломатії в АТР із залученням широкого кола учасників, включаючи США, Китай, Індію, Японію та ЄС. Історична мета АСЕАН, на думку Е. Фрост, полягає в тому, щоб наздогнати країни Заходу за основними

соціально-економічними параметрами, зберігаючи при цьому культурну своєрідність і політичний суверенітет. Крім того, держави Східної Азії, на її думку, прагнуть протиставити західному способу життя свій образ Азії. Іншими словами – конкурувати і виграти на полі ідей, зашкодивши абсолютному домінуванню в ньому західних кліше²⁴³.

Важливим аспектом є те, що завдяки своїй участі в міжнародному фінансовому ринку, АТР диверсифікує інвестиції, які дають додаткові вигоди практично всім учасникам регіональної інтеграції. Країни АСЕАН+3 розробляють шляхи переорієнтації потоків азійських вільних коштів з американських щітних паперів на азійські інвестиційні проекти²⁴⁴.

Для АСЕАН характерна зовнішньоекономічна орієнтація, що проявляється в тому, що три чверті всієї торгівлі АСЕАН припадає на країни, які не є членами Асоціації. За всю історію відносин з «зовнішніми партнерами», переважно, Китаєм, США, Японією, ЄС, Індією, Австралією, Південною Кореєю і Росією Асоціація переслідувала дві багато в чому суперечливі цілі. Перша – домогтися згоди «зовнішніх гравців» на те, щоб АСЕАН контролювала найбільш значущі економічні та політичні процеси в АТР аби знизити вплив на неї з боку цих «зовнішніх сил». І друга – залучити до співпраці максимально можливу кількість зовнішніх партнерів, тим самим уникнувши надмірної залежності від одного або декількох з них. Зазначимо, що в рамках АСЕАН намітилася тенденція до формування «міні-біполярної» системи, полюсами якої виступають Китай і США.

Країни АСЕАН прагнуть дистанціюватися від американського ринку, набути більшої самостійності, пам'ятаючи що США для більшості з них є важливим торговельним партнером, від якого залежить їх подальше зростання. Утім США з самої появи АСЕАН були зацікавлені в закріпленні тенденції до економічної консолідації в ПСА. У цілому це сприяло внутрішній стабілізації місцевих авторитарних режимів та зміцненню їх здатності

²⁴³ Frost E. For Poorer, for Richer: the new US-Japan Relationship and Transatlantic Trade: A Strategic Agenda». – Council on Foreign Relations, 1987. – 199 p.

²⁴⁴ Шмигелов Г. Будущая роль Азии в формировании международного порядка // Internationale Politik. – липень/серпень, 2007. –Р. 3-19.

протистояти деструктивним впливам ззовні (комунізму) і зсередини (територіальні суперечки).

Відносини США з союзниками, партнерами і друзями в АСЕАН поступово склалися в систему складної взаємозалежності, що визначається, з одного боку, американськими військово-політичними гарантіями безпеки цих країн, з іншого – широким торгівельно-економічним обміном. Обидві складові генерували цілком реальні інтереси, які в сукупності обумовили залучення США до регіону. Стратегічний інтерес США до економічних відносин з країнами АСЕАН посилюється становленням Асоціації як центру інтеграційних процесів в АТР, що в цілому відповідає американським інтересам²⁴⁵.

Держави АСЕАН зацікавлені у збереженні регіональної присутності США в АТР – економічної і військової. Так, на думку А. Конклін, країни АСЕАН все ще знаходяться у мало організованому стані без наявності явних лідерів і однозначно зроблять свій вибір на користь США, якщо така можливість буде надана. «Місце лідера для країн АСЕАН вже давно намагається зайняти Китай, політика якого у даному напрямі ще починаючи з 1990-х рр. була невдалою. Відповідно, Китай є загрозою тиску на регіон, і його лідерські позиції можуть призвести до нестабільності і загрози самій ідеї інтеграції АСЕАН»²⁴⁶.

Існує думка, що з самого початку заснування АСЕАН, ця організація розраховувала на тісну співпрацю з США, і, передусім, у безпековому вимірі. Принаймні у період «холодної війни» більшість країн Південно-Східної Азії постраждали від соціально-економічних труднощів і опинилися перед численними викликами, що змусило їхні уряди скороти витрати на оборону та шукати колективного захисту в рамках двосторонніх угод. Таким чином, двосторонні домовленості почали відігравати провідну роль у відновленні та зміцненні регіональної безпеки і Сінгапур,

²⁴⁵ Shingo Konomoto, Hiroshi Ueno. Asia's New Growth Mechanisms Toward 2010 and Beyond. Nomura Research Institute Papers. – 2006. – № 12

²⁴⁶ Conklin Amanda Why ASEAN Can't Stand Up to China. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/why-asean-cant-stand-china-13238>

Філіппіни, Таїланд, Індонезія, Малайзія та Бруней стали розглядати в якості потенційного захисника саме США²⁴⁷.

Утім відносини АСЕАН зі США ускладнювалися через американську стратегію «розширення і залучення», просування демократії та «універсальну» концепцію прав людини, що сприймалось в країнах Асоціації як втручання в їхні внутрішні справи. Коли з'ясувалося, що економічна криза, яка почалася в США, різко послабила їх позиції в регіоні, для країн АСЕАН стало очевидним факт послаблення американського впливу. Ослаблення позицій Вашингтона в АТР викликало одвічний для асеановських еліт страх китайського домінування в регіоні. АСЕАН висловився за збереження американської військової присутності як фактору стримування в регіоні. Навіть Індонезія та Малайзія, які неодноразово критикували дії США в АТР, підтримали документи, в яких організація закликала зберегти той рівень безпекових зобов'язань Вашингтону, що існував у період «холодної війни»²⁴⁸.

У відповідь США переглянули свої підходи до цієї проблеми – затвердили у Стратегічній ініціативі для Східної Азії (1992 р.) мінімальний рівень військової присутності, а у 1995 р. взагалі ухвалили рішення про припинення процесу скорочення²⁴⁹. Як відомо, до азійської кризи більш вираженим був політичний вплив США й економічний вплив Японії у ПСР, тоді як зростання Китаю розцінювалося державами АСЕАН у категоріях «китайської загрози». Позиція АСЕАН з прав людини була викладена в заяві міністрів закордонних справ держав-членів у липні 1993 р., згідно з якою вигоди колективу/суспільства мають переважувати індивідуальні; основою «прав людини» є економічний розвиток, який забезпечується політичною стабільністю в державі; права людини не підлягають загальній формулі й відрізняються залежно

²⁴⁷ Комарницький М. М. Інституційні механізми забезпечення політичної стабільності в Південно-Східній Азії: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / М.М. Комарницький. – Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2010. – 20 с

²⁴⁸ Tasker R. Facing up to security // *Far Eastern Economic Review*. – 1992. – № 6. – 8 -23 р.

²⁴⁹ Khalilzad Z. The United States and Asia: Toward a New U.S. Strategy and Force Posture / Zalmay Khalilzad. – Santa Monica, Calif. : RAND, 2001. – 260 p.

від рівня соціально-економічного розвитку й соціокультурних основ держави²⁵⁰.

Зазначимо, що відносинам АСЕАН-США тривалий період був притаманний нерівноправний характер. Основними причинами цього стали війна у В'єтнамі і, як наслідок, поява комуністичних режимів в Лаосі, Камбоджі, і вторгнення В'єтнаму в Камбоджу. Це на два десятиліття практично призупинило розвиток відносин цих держав АСЕАН зі США. Процес нормалізації відносин почався в 1991 р., коли країни АСЕАН підписали мирну угоду з Камбоджею. Вибудовування відносин з Лаосом, Камбоджею, М'янмою і В'єтнамом почалося ще пізніше, коли останні були прийняті до Асоціації (1995-1999 рр.).

У постбіполярний період інтерес США до країн АСЕАН не тільки зміцнився, але й знайшов більше практичне втілення. У перше десятиліття 1990-2000 рр. основна увага приділялася економічній складовій, більшою мірою, ніж політичній. Процес формування організації, так само як і її членів окремо вимагав величезних економічних ресурсів. США співпрацювали з АСЕАН у сфері торгівлі, технологій та інвестицій. Підписання представниками США та послами країн АСЕАН Меморандуму по взаєморозумінню в грудні 1990 р. дозволили скликати регулярні міністерські зустрічі з питань торгівлі та робочу групу високопосадових осіб, щоб вивчати можливості розширення торговельно-економічних відносин між США і АСЕАН. До 1994 р. АСЕАН стали четвертим найбільшим торговим партнером США після Канади, Японії та Мексики.

Створення в 1994 р. Регіонального форуму АСЕАН (АРФ) не тільки сприяло налагодженню діалогу з найбільш гострих питань регіональних двосторонніх відносин, але й позитивно вплинуло на відносини зі США. Завдяки форуму стало можливим обговорення питань стосовно кризи в М'янмі (Бірма), що ще кілька років тому було нереальним. Крім того, країни ПСА були зацікавлені в збереженні американської військової присутності в регіоні, оскільки це відповідало їхнім інтересам безпеки. Більше того, спроби адміністрації Б. Клінтона скоротити військовий контингент

²⁵⁰ Acharia A. Human Rights and Regional Order // 2nd ASEAN Reader. – London: Francis Pinter. – 1995. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asean.org/archive/eep-arf.pdf>

(закриття військових баз Субік-Бей і Кларк-Філд на Філіппінах в 1991 р) та фінансову підтримку в регіоні змусили держави АСЕАН шукати шляхи до утримання США в регіоні.

Зазначимо, що на початку 1990-х років спостерігався певний спад американського впливу в АТР, що привело до зниження статусу США як пріоритетного партнера АСЕАН. Внаслідок історично обумовленої орієнтації США на двосторонні відносини, зв'язки з АСЕАН, як організації багатостороннього співробітництва, носили менш збалансований характер²⁵¹. Свою негативну роль зіграв також і скептицизм Вашингтону щодо інтеграційних можливостей АСЕАН. Потреба в підтримці регіональних угруповань, які виступають противагою іншим великим державам, здавалася керівництву США не достатньо актуальною²⁵².

В рамках базового зовнішньополітичного документа Б. Клінтона «Стратегія національної безпеки: залучення та розширення» головну увагу було приділено Китаю як регіональному лідеру, що представляє основну загрозу для встановлення глобальної гегемонії США. У даному контексті міжнародна ситуація в ПСА розглядалася як похідна від стану американсько-китайських відносин, а АСЕАН як розрізнена група малих і пасивних держав, що тримаються у фарватері цих великих держав і залежать від силової рівноваги між ними²⁵³.

Початок ХХІ ст. позначився суттєвими змінами у відносинах між АСЕАН і США. Зміни акцентів у визначенні Вашингтоном значущості АСЕАН і АРФ стали проявлятися вже при адміністрації Дж. Буша-мол. і найбільш виразно відбилися в діяльності адміністрації Б. Обама. Розвиток процесу інституціоналізації АСЕАН і вихід її до середини першого десятиліття 2000-х років на позиції загальноновизнаного модератора макрорегіонального діалогу в рамках «Великої Східної Азії»

²⁵¹ Шабалина Г. С. Юго-Восточная Азия: проблемы безопасности и борьбы с терроризмом // Юго-Восточная Азия в 2001 г.: Актуальные проблемы развития. – М., 2002. –С. 108-111.

²⁵² Jannuzi F. US Perspectives on East Asia Community Building, / East Asia at a Crossroads. Y. Wanandi and T. Yamamoto (Eds.). – Tokyo-N.Y., 2008. – 232 p.

²⁵³ A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House. Wash. (D.C.), 1995. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nss-95.pdf>

зробили взаємодію АСЕАН та США більш збалансованою, цілеспрямованою та багатоплановою.

Терористичні акти 11 вересня 2001 р. в Нью-Йорку і Вашингтоні стали важливим переломним моментом в стосунках США і АСЕАН, імпульсом до взаємного зближення. Після того, як стало відомо про зв'язок терористів, які вчинили теракти 11 вересня, з терористичними організаціями в Азії, ПСА була оголошена другим фронтом по боротьбі з міжнародним тероризмом. Адміністрація Дж. Буша-мол. заклала основи довгострокового антитерористичного співробітництва США і АСЕАН і розвитку багатосторонньої співпраці у галузі безпеки в АТР. Одночасно спостерігалось і зміщення акцентів Вашингтону у визначенні значущості самої АСЕАН. Асоціація стала розглядатися як дієздатний і пріоритетний партнер для поступового вбудовування США в регіональні економічні структури. Для країн АСЕАН міжнародно-політична ситуація, що склалася, надавала як нові можливості, так і нові виклики. Упродовж перших 6-7 років після подій 2001 р. співпраця не була рівномірною – існували успіхи й труднощі. Втім, позитивна тенденція відносин США-АСЕАН свідчить про те, що, незважаючи на відмінність підходів і внутрішніх політичних відмінностей, співпраця розширилася й поглибилася. Це було обумовлено усвідомленням партнерами спільності інтересів боротьби з ісламським екстремізмом, позаяк ще до терактів на о. Балі в 2002 р. офіційний представник АСЕАН зазначив, що «міжнародний тероризм є найбільш серйозною загрозою в регіоні з моменту закінчення індокитайського конфлікту»²⁵⁴.

Починаючи з 2002 р., США активізували діяльність щодо укладення угод з країнами Асоціації. У період 2002-2006 рр. США підписали попередні, так звані рамкові угоди про торгівлю та інвестиції з усіма країнами-членами АСЕАН (за винятком Лаосу і М'янми), а в 2006 р. Рамкову угоду про торгівлю та інвестиції з АСЕАН в цілому. 1 серпня 2002 р., США і АСЕАН прийняли Спільну декларацію по боротьбі з тероризмом. Документ передбачав продовження і поліпшення «обміну розвідувальною

²⁵⁴ Parameswaran P. ASEAN Leaders to Weigh Counterterrorism Agenda. Agence France-Presse, November 1, 2002 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aseansec.org/twt/twtl.htm>

інформацією і даними про фінансування терористичної діяльності»; спільний розвиток в країнах АСЕАН «ефективнішої антитерористичної політики»; посилення контактів між правоохоронними органами партнерів; розширення американської підтримки відповідних асеановських тренувальних і освітніх програм; проведення консультацій між керівниками, аналітиками і оперативними співробітниками спецслужб; проведення спільних операцій; співпраця з міграційних і митних питань для ефективної протидії обігу матеріалів і фінансових коштів, пов'язаних з терористичною діяльністю²⁵⁵.

Оскільки, уряди багатьох країн регіону також розглядали організації воєнних ісламістів як серйозну загрозу стабільності, Вашингтон був готовий надати місцевим правоохоронним органам технічну допомогу в обмін на більш тісну співпрацю. Потреба реагувати на посилення впливу КНР в ПСА у зв'язку з переговорами про створення ЗВТ між АСЕАН і КНР спричинила торговельні ініціативи Вашингтона про досягнення угод про вільну торгівлю (ФТА) між США і окремими країнами АСЕАН (2002 р.) та Розширене партнерство між США і АСЕАН (2005), що відновили регіональну перспективу економічної політики США. В серпні 2006 р. між ними підписано Торговельну й інвестиційну угоду (ТІФА)²⁵⁶.

Разом з розвитком економічних відносин США стали посилювати військову співпрацю і проводити спільні військові навчання з країнами АСЕАН. Це сприяло зміцненню військових зв'язків США з Філіппінами, Таїландом, Сінгапуром і Індонезією. Слід зауважити, що інтереси США в регіоні в цей період обмежувалися переважно антитерористичною боротьбою, а у фокусі зусиль Вашингтона було поступове відновлення військово-політичних зв'язків з АСЕАН на двосторонній основі.

Утім результатом недооцінки Вашингтоном дипломатичного вектору діяльності АСЕАН скористався Китай, що тільки посилює ставку на підтримку процесів економічної інтеграції в

²⁵⁵ ASEAN – United States of America Joint Declaration for Cooperation to Combat International Terrorism // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aseansec.org/7424.htm>

²⁵⁶ The Enterprise for ASEAN Initiative (EAI). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ustr.gov/Trade_Agreements/Regional/Enterprise_for_ASEAN_Initiative/Section_Index.html

ПСА. Своєрідне «нехтування» керівництвом США дипломатичних важелів впливу дозволило Китаю безперешкодно зміцнювати в регіоні свої зовнішньополітичні позиції. У 2002-2003 рр., коли погляди керівництва США були сфокусовані на Близькому і Середньому Сході, між АСЕАН і КНР були укладені низка угод, серед яких варто виділити Рамкову угоду про всебічне економічне співробітництво (2002), яка була спрямована на принципове рішення про створення зони вільної торгівлі АСЕАН-Китай (КАФТА). Наступним був Акт про приєднання КНР до Договору про дружбу і співпрацю в Південно-Східній Азії (2003). Можна стверджувати, що на початку ХХІ ст. Китай, прийнявши правила гри АСЕАН, перехопив у США стратегічну ініціативу в регіоні, виступаючи природним партнером Асоціації у будівництві нового регіонального порядку.

Публічна реакція Вашингтону на зміну ситуації в ПСА була озвучена лише в середині 2004 р., коли помічник держсекретаря США з питань Східної Азії і Тихого океану Дж. Келлі заявив, що Китай «агресивно ставить під сумнів статус-кво», навівши у якості єдиного прикладу те, що Пекін «зміцнює свій вплив в ПСА, розширюючи дипломатичну присутність, збільшуючи об'єми допомоги з метою сприяння розвитку і підписуючи (з АСЕАН) нові двосторонні і багатосторонні угоди»²⁵⁷.

Слабкість американських позицій в АСЕАН в порівнянні з китайськими стає помітною при порівнянні програм діалогової співпраці двох країн. Як підкреслював в 2005 р. прем'єр-міністр Сінгапуру Го Чок Тонг, «за останні 10 років Китай успішно запустив 27 різних механізмів взаємодії з АСЕАН. В той же час за 28 років з дня встановлення формального діалогу США-АСЕАН в 1977 р. було створено лише 7 органів взаємної співпраці, робочі засідання більшості з яких до того ж проводилися нерегулярно». Крім тісної співпраці АСЕАН і Китаю, клопотаність Вашингтона викликає становлення створеного в 2005 р. Східно-Азійського саміту як форуму, здатного замінити АТЕС, в якому за США традиційно закріплена провідна роль. Очевидно, що успіх ідеї

²⁵⁷ Kelly J. A. An Overview of U.S. – East Asia Policy. Testimony before the House International Relations Committee, 108th Cong. 2d sess., – June 2, 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2004/33064.htm>

створення Східноазійського співтовариства дозволило Китаю посилити свої позиції як регіонального лідера.

В умовах світової фінансової кризи 2008 р. сталася подія, що давно передбачалася аналітиками – КНР обійшла США, відтіснивши їх з другого (після Японії) на третє місце в числі головних торгових партнерів АСЕАН. Ця тенденція до зниження в товарообігу країн АСЕАН долі США при одночасному зростанні долі КНР спостерігалася з середини 1990-х рр.²⁵⁸. Як наслідок, у 2007 р. обсяг торгівлі між Китаєм та країнами АСЕАН сягнув 202,6 млрд. дол. Такого рівня передбачалося досягти не раніше 2010 року²⁵⁹. Більше того, проблемою для зміцнення економічних позицій США в ПСА є процес інтернаціоналізації юаня. У грудні 2008 р. Держрада КНР санкціонувала використання юаня як обмінної валюти в торгівлі між провінцією Юньнань і Гуансі-Чжуанським автономним районом з країнами АСЕАН (передусім з СРВ, КНДР, М'янмою і Таїландом), а також в розрахунках між провінцією Гуандун з Гонконгом і Макао, через які в АСЕАН вивозяться великі об'єми юанів²⁶⁰.

Незважаючи на те що юань не є вільноконвертованою валютою, зміцнення курсу привело до його широкого використання країнами АСЕАН в якості резервної валюти. В умовах світової фінансової кризи КНР вжив додаткових заходів по розширенню використання юаня в ПСА і закріпленню отриманих результатів шляхом виділення країнам АСЕАН додаткових кредитів в юанях, що могло призвести до подальшого послаблення позицій американського долара в регіоні. В результаті склалася унікальна й в цілому вигідна для АСЕАН ситуація, коли США, будучи гарантом зовнішньої безпеки Асоціації і створених під їх егідою макрорегіональних міжнародних механізмів, не були

²⁵⁸ Васильев Л. Е. АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы / Л. Е. Васильев [и др.]. – М. : ИД «ФОРУМ», 2010. – 368 с.

²⁵⁹ Trade between China, ASEAN hits \$202.6 bln, three years ahead of schedule. 16.01.2008// http://news.xinhuanet.com/english/2008-01/16/content_7433400.htm

²⁶⁰ The United States and Southeast Asia: a policy agenda for a new administration. Report of an independent task force sponsored by the Council on Foreign Relations / J. Robert Kerry, Chair; Robert A. Manning, Project Director. – New York: Council of Foreign Relations, 2001. – 80 p.

представлені в них і навіть позбавлені можливості одностороннього просування там своїх інтересів²⁶¹.

При адміністрації Дж. Буша-мол. було здійснено ряд важливих кроків щодо відновлення втрачених зв'язків США з АСЕАН: призначення першого посла США в АСЕАН (2007), надання допомоги для посилення Секретаріату АСЕАН, підписання Рамкової угоди про торгівлю та інвестиції з АСЕАН (2006). З метою мінімізації втрат від створення КАФТА та інших преференційних торговельних угод між АСЕАН і її азійськими партнерами, США з 2000 р. активізували діяльність щодо укладання двосторонніх угод про вільну торгівлю з країнами Асоціації з метою створення трансрегіональної ЗВТ АСЕАН-США. Упродовж 2002-2007 рр. США підписали Рамкові угоди про торгівлю та інвестиції з усіма країнами членами АСЕАН (за винятком Лаосу і М'янми), а також Рамкову угоду про торгівлю та інвестиції з АСЕАН²⁶².

Наступною стала пропозиція адміністрації Дж. Буша-мол. створити «Проект ініціативи для АСЕАН», яка була спрямована на досягнення двосторонніх угод про вільну торгівлю між США й окремими країнами АСЕАН, які обстоювали принципи економічних реформ і відкритості та були готовими прийняти американські стандарти. План співробітництва США з АСЕАН, схвалений у 2002 р., передбачав допомогу АСЕАН щодо інтеграції нових членів В'єтнаму, М'янми, Лаосу й Камбоджі. Створення мережі таких двосторонніх угод мало більш тісно пов'язати економіки США й АСЕАН, сприяти двосторонній і регіональній лібералізації, виконанню цілей Богорської декларації АТЕС про вільну торгівлю в АТР²⁶³.

У листопаді 2005 р. друга адміністрація Дж. Буша-мол. ініціювала «розширене партнерство між США і АСЕАН» як організацію на відміну від попередніх угод на двосторонній

²⁶¹ Фам То Нга. Страны АСЕАН : ориентиры инновационного пути развития // Вестник института экономики РАН 2008. – № 3. – 283 с.

²⁶² Trade and Investment Framework Arrangement between the United States of America and The Association of Southeast Asian Nations. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bilaterals.org/IMG/pdf/US-ASEAN_TIFA_2006.pdf

²⁶³ The Enterprise for ASEAN Initiative (EAI) / Office of the United States Trade Representative. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ustr.gov/Trade_Agreements/Regional/Enterprise_for_ASEAN_Initiative/Section_Index.html

основі. У серпні 2006 р. було підписано Рамкову угоду про торгівлю та інвестиції, яка розглядалася сторонами як формат ведення переговорів про вільну торгівлю, хоча визнавалося, що вона може бути створена лише після завершення формування Спільного ринку АСЕАН. Згідно з цією угодою, передбачалося започаткування діалогу між США й АСЕАН на рівні міністрів, спрямованого на розширення обсягів торгівлі та інвестицій, здійснення роботи над трьома проектами в напрямку вільної торгівлі між США й АСЕАН через створення спільної системи імпорту товарів до країн-членів АСЕАН²⁶⁴.

Ця ініціатива стала реакцією США на початок переговорів про вільну торгівлю між Китаєм і АСЕАН, Японією і Сінгапуром, і була спробою уникнути дискримінації в регіональній торгівлі. Поглиблення економічних зв'язків з країнами АСЕАН розглядалося також в контексті реалізації інших важливих цілей США – зміцнення політичних відносин і партнерства у сфері безпеки, що було важливим для їхньої антитерористичної стратегії. Особливе значення в цьому контексті приділялося відносинам з поміркованими ісламськими державами Малайзією та Індонезією. Однак, країни ПСА не були готовими до вільної торгівлі з США на американських умовах, які передбачали реалізацію принципів «ВТО+», тобто включали питання, що виходили поза межі порядку денного ВТО навіть у разі успіху Дохійського раунду переговорів. З усіх країн ПСА угоду про вільну торгівлю зі США підписав лише Сінгапур (січень 2003 р.), вона набула чинності у січні 2006 р. Також було підписано угоди про вільну торгівлю США з Австралією у травні 2004 р. (набула чинності у січні 2005 р.) і Республікою Корея у червні 2007 р.

У 2003 р. було створено Регіональну місію США з розвитку Азії (USAID RDMA) зі штаб-квартирою у Бангкоку, діяльність якої була спрямована на реалізацію широкого кола регіональних транснаціональних програм з удосконалення управління, сприяння економічним реформам і торгівлі, а також на підтримку кількох

²⁶⁴ Trade and Investment Framework Agreement between the United States of America and the Association of Southeast Asian Nations / Office of the United States Trade Representative. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/tifa/asset_upload_file932_9760.pdf

двосторонніх програм допомоги М'янмі, Китаю, Лаосу й Таїланду. Використання регіонального підходу дозволяло вирішувати проблеми, які виходили поза межі національних кордонів²⁶⁵.

У листопаді 2005 р. друга адміністрація Буша ініціювала програму «розширеного партнерства» між США і АСЕАН як організацією (на відміну від попередніх угод на двосторонній основі). У серпні 2006 р. було підписано Рамкову угоду з торгівлі й інвестицій, яка розглядалася сторонами як формат ведення переговорів про вільну торгівлю, хоча визнавалося, що вона може бути створена лише після завершення формування Спільного ринку АСЕАН. Передбачалося започаткування діалогу між США й АСЕАН на рівні міністрів, спрямованого на розширення обсягів торгівлі та інвестицій, здійснення роботи над трьома проектами в напрямку вільної торгівлі між США й АСЕАН через створення спільної системи імпорту товарів до країн-членів АСЕАН. Угода надавала політичного імпульсу економічним відносинам між США і країнами АСЕАН, створювала кращі умови для ведення американського бізнесу в ПСА як одному з основних експортних ринків США. Для АСЕАН вона була свідченням повернення уваги США до регіону і важливим сигналом для світових інвесторів, які часто оминали ПСА на користь КНР²⁶⁶.

Зауважимо, що в період президентства Дж. Буша-мол. цілі всіх цих ініціатив були дуже обмеженими, їхній імплементація відбувалася повільно, тож їх вплив на американсько-асеановські відносини був незначним. Підписаний у серпні 2002 р. план співробітництва передбачав реалізацію лише двадцяти дрібномасштабних проектів із загальним бюджетом 9 млн. дол. і явно не відповідав потенціалу відносин. У 2005-2006 рр. сторони взяли набагато більш розгорнуту програму «вдосконаленого партнерства», в рамках якої вже реалізовувалося понад 160 проектів у різних сферах – від освіти та захисту навколишнього

²⁶⁵ The Regional Development Mission for Asia / USAID. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usaid.gov/rdma/about/index.html>

²⁶⁶ Trade and Investment Framework Agreement between the United States of America and the Association of Southeast Asian Nations / Office of the United States Trade Representative. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/tifa/asset_upload_file932_9760.pdf

середовища до боротьби зі злочинністю у сфері високих технологій²⁶⁷.

Найважливішою подією, що виявила якісні зміни в підходах адміністрації Дж. Буша до АСЕАН, стало призначення 9 квітня 2007 р. посла США при Асоціації, яким став дипломат і експерт з В'єтнаму С. Марсел²⁶⁸. Ідея створення в структурі держдепартаменту США посади посла з особливих доручень для координації стосунків з АСЕАН як регіональною організацією активно просувалася групою конгресменів починаючи з середини 2000-х рр. Незважаючи на протокольний характер призначення, в АСЕАН його сприйняли як символ визнання США за Асоціацією статусу цінного та самостійного актора міжнародних відносин в регіоні. Ще однією подією 2007-го р., яка відбила зміну американських позицій щодо асеановського регіоналізму стала ініціатива Агентства міжнародного розвитку США «Бачення розвитку АСЕАН в інтересах міждержавної співпраці і інтеграції» (ADVANCE), спрямована на зростання товарообігу між АСЕАН і США і одночасно створення Економічної спільноти АСЕАН до 2015 р.²⁶⁹

Зазначені вище контр-ініціативи щодо визнання АСЕАН і спроби відновлення втрачених позицій у азійському регіоналізмі не завжди мали бажаний результат. Розвиток діалогового партнерства між США і АСЕАН в 2005-2008 рр. здобув відтінок незавершеності, поєднуючи в собі як очевидні успіхи, так і серйозні вади. Характерно, що на тлі військово-політичної і військово-технічної співпраці зі США АСЕАН в 2003 р. уклала Декларацію про стратегічне партнерство в інтересах миру і процвітання з КНР, що допускало, розвиток нового діалогу

²⁶⁷ Городня Н. Еволюція політики США в Південно-Східній Азії в постбіполярний період // Проблеми міжнародних відносин. – 2011. – № 2. – С. 89-105.

²⁶⁸ Statement by Scot A. Marciel, Ambassador-designate, US Ambassador for ASEAN Affairs. Submitted to the US Senate Committee on Foreign Relations. April 9, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.docstoc.com/783264/Mr.-Scot-A-Marciel>

²⁶⁹ Sato Koichi The ASEAN Regime: Development and Challenges of the ASEAN Foreign Policies. Tokyo: Keiso Shobo.– 2003. – 194 p.

АСЕАН-Китай з питань регіональної безпеки.²⁷⁰ Подібні двосторонні документи про стратегічне партнерство (чи всебічну співпрацю) з КНР були підписані і з кожною з країн-членів Асоціації. Все це дозволило АСЕАН більш розбірливо підходити до різних американських зовнішньополітичних ініціатив, не побоюючись при цьому можливих несприятливих наслідків²⁷¹.

Водночас до кінця другого терміну в політиці Дж. Буша-мол. простежувалося зміщення концептуальних акцентів у визначенні ролі АСЕАН. Асоціація стала розглядатися як дієздатний і корисний партнер для поступової участі США в діяльності регіональних економічних структур. Реалізація цього курсу помітно гальмувалася відсутністю політичної волі керівництва США, зайнятого в кінці другого президентського терміну Дж. Буша-мол. усуненням своїх прорахунків у інших регіонах світу. Розвиток діалогового партнерства між США і АСЕАН в 2005-2008 рр. носив відтінок незавершеності, поєднуючи в собі як очевидні успіхи, так і слабкості. Відміна наміченого на вересень 2007 р. першого в історії саміту США-АСЕАН стала проявом того, що Дж. Буша-мол. нехтує розвитком стосунків з АСЕАН. Крім того, відсутність у 2007 р. держсекретаря К. Райс на пост-міністерській конференції АСЕАН і щорічних зборах Регіонального форуму АСЕАН викликало негативну реакцію лідерів цих держав²⁷².

У цей період регулярними стали зустрічі міністрів фінансів країн регіону в рамках АСЕАН+3. Досягнення в 2007 р. домовленості про початок переговорів щодо створення регіонального стабілізаційного фонду за рахунок об'єднання валютних резервів країн-учасниць стала «першою значною регіональною економічною ініціативою за десятиліття і

²⁷⁰ Фам То Нга. Страны АСЕАН : ориентиры инновационного пути развития // Вестник института экономики РАН 2008. – № 3. – 283 с.

²⁷¹ Breckon L. A New Strategic Partnership is Declared // Comparative Connections: An E-Journal on East Asian Bilateral Relations. 4thQuarter, 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.csis.org/media/csis/pubs/0304qcliina_seasia.pdf

²⁷² China's Foreign Policy and «soft power» in South America, Asia, and Africa. A Study, prepared for the Committee on Foreign Relations United States Senate by the Congressional Research Service Library of Congress, April, 2008. – Washington : U.S. Government Printing office, 200. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fas.org/irp/congress/2008_rpt/crs-china.pdf

свідченням того, що Азія більше не може повністю покладатися на експорт в США. Це був важливий крок на шляху формування східноазійськими країнами власного валютного фонду, що обумовлено передусім їх розчаруванням результатами діяльності МВФ та послабленням системи світового фінансового регулювання²⁷³.

Неготовність Вашингтону приєднатися до Балійського договору АСЕАН 1976 р., яка була пов'язана з невизначеністю наслідків цього кроку для військово-політичних зобов'язань США у рамках двосторонніх союзницьких пактів, гальмувала процес забезпечення стабільності в АТР. При цьому два офіційні союзники Вашингтону – Філіппіни і Таїланд є членами АСЕАН, тоді як три інших – Австралія, Японія і Республіка Корея приєдналися до Договору раніше, і це не завдало жодних втрат системі двосторонніх військових альянсів США в Східній Азії²⁷⁴.

У часи адміністрації Б. Обама виявилась готовність Вашингтону розвивати відносини з країнами ПСА не тільки за традиційною схемою двостороннього формату співпраці, але й через багатосторонні схеми взаємодії. Вашингтон активізувала курс на зміцнення співпраці з АСЕАН як організацією, контури якої хоча й були намічені дипломатією Дж. Буша-мол., але так і не були реалізовані. Тому Б. Обама відразу продемонстрував важливість цього шляху й здійснив ряд важливих кроків щодо відновлення довіри до США. Він став першим президентом США, який взяв участь у саміті АСЕАН. Підвищення ролі АСЕАН в ієрархії зовнішньополітичних пріоритетів США адміністрації Б. Обама виявилось в лютому 2009 р., коли Джакарта стала другим після Токіо пунктом першого міжнародного турне (за межами Північноамериканського континенту) нового держсекретаря США Х. Клінтон. Візит в столицю Індонезії, де розташований Секретаріат АСЕАН, відобразив ретельніший підхід нової адміністрації США до проблеми коригування курсу відносно АСЕАН, символічно

²⁷³ Asia Threatened by Global Financial Imbalances, Contemplates Integrated Future. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.huliq.com/20793/asia-threatened-by-global-financial-imbbalances-contemplates-integrated-future>

²⁷⁴ Limaye S. P. United States – ASEAN Relations on ASEAN's Fortieth Anniversary // Contemporary Southeast Asia. Vol. 29.– № 3 (2007)

об'єднавши двосторонній, регіональний і глобальний рівні американської зовнішньої політики. У ході візиту Х. Клінтон заявила про наміри США поглибити, розширити та підвищити рівень відносин з АСЕАН, включаючи підписання Договору про дружбу і співробітництво в ПСА, здійснення діалогу за участю президента США, участь держсекретаря в пост-міністерських зустрічах АСЕАН і АРФ²⁷⁵.

Адміністрація Б. Обама втілила в життя запропоновану Дж. Бушем-мол., але так і не реалізовану ним ідею створення механізму регулярних самітів лідерів держав діалогового партнерства США-АСЕАН. У липні 2009 р. на черговому засіданні АРФ в Пхукеті (Таїланд) держсекретар США Х. Клінтон шляхом підписання приєдналась до Балійського договору про дружбу і співпрацю, що відкрило нову сторінку у відносинах США і АСЕАН. Крім того, вона оголосила наміри відкрити місію США в АСЕАН і провела першу зустріч між США і країнами району «нижній Меконг». У листопаді 2009 р. президент Обама взяв участь в інаугураційному саміті США-АСЕАН у Сінгапурі, який утворився шляхом інституалізації зустрічей їхніх лідерів. 15 листопада 2009 в ході неофіційної зустрічі керівників АТЕС в Сінгапурі Б. Обама провів переговори з керівниками 10 країн-членів АСЕАН. В опублікованому по закінченню зустрічі спільній заяві було наголошено про намір зміцнити співпрацю в глобальних і регіональних справах²⁷⁶.

У 2010 р. США першими з великих держав відкрили у Джакарті спеціальну місію при АСЕАН. У 2011 р. Д. Карден був призначений першим послом-резидентом США в АСЕАН, що забезпечило основу для їх регулярних зв'язків і було найбільш видимим символом підтримки Асоціації з боку США. Того ж року було призначено постійного радника США при АРФ у Генеральному секретаріаті АСЕАН для підтримки колективних зусиль з менеджменту природних лих. На саміті «США-АСЕАН» у

²⁷⁵ Городня Н. Еволюція політики США в Південно-Східній Азії в постбіполярний період // Проблеми міжнародних відносин. – 2011. – № 2. – С. 89-105.

²⁷⁶ Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989 – 2013 рр.): монографія / Н. Д. Городня; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Принт-Сервіс, 2014. – 526 с.

листопаді 2011 р. президент Обама повідомив про формування Групи видатних осіб у форматі США-АСЕАН (у складі Ч. Барцефські, колишнього торговельного представника США; М. Кента, виконавчого директора компанії Кока-Кола; С. Роя, колишнього посла США в Сінгапурі, Китаї й Індонезії) для вироблення доповіді з рекомендаціями щодо посилення співробітництва між США й АСЕАН, а також регіональної інтеграції в рамках Спільноти АСЕАН²⁷⁷.

Про посилення взаємодії США й АСЕАН у військовій сфері свідчило призначення у 2011 р. Тихоокеанським командуванням США офіцера зі зв'язку до Місії США в АСЕАН з метою сприяння поглибленню і розвитку довгострокового залучення Департаменту оборони до зустрічей «АСЕАН+» й інших регіональних форумів у сфері оборони, а також обміну інформацією між Департаментом оборони США й іншими американськими агенціями щодо програм багатосторонньої безпеки в ПСА. Упродовж наступного року було організовано перший неформальний діалог між міністрами оборони держав АСЕАН і США, здійснювалася (разом з Індонезією) координація роботи експертної групи з контртероризму²⁷⁸.

Усі ці заходи розцінювалися як відновлення залучення США в регіональні справи і прийняття адміністрацією Обама зобов'язань щодо зміцнення співробітництва США з АСЕАН як інституцією. У результаті посилення політичних та економічних зв'язків між ними у 2011 р. експорт США до країн ПСА перевищив 76 млрд. дол., тобто збільшився порівняно з 2009 р. на 42%. В 2010-2011 гг. країни Асоціації в цілому були четвертим торговим партнером США за обсягом товарообігу після Канади, Китаю і Мексики²⁷⁹. До основних товарів, що імпортуються країнами АСЕАН зі США в 2011 р., входили: електротехнічне обладнання, електроніка, нафтопродукти, спеціалізована техніка, хімічна продукція;

²⁷⁷ Limaye S. P. United States – ASEAN Relations on ASEAN's Fortieth Anniversary // Contemporary Southeast Asia. Vol. 29.– № 3 (2007)

²⁷⁸ U. S. Institutional Support for ASEAN. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC.– September 3. –2012 / U. S. Department of State. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197278.htm>

²⁷⁹ . US Bureau Economic Analysis News. Washington. January 11, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bea.gov/newsreleases/international/ trade/2013/pdf/trad1212.pdf>

основними категоріями експорту країн АСЕАН в США були одяг та аксесуари, продукція електроніки, офісна оргтехніка, телекомунікаційне обладнання. У період глобальної фінансово-економічної кризи та подолання її наслідків після зниження товарообігу в 2009 р., в наступні 2010-2011 рр. він зріс на третину, а за темпами щорічного зростання прямих іноземних інвестицій в країни АСЕАН в 2010 р. США випередили всі провідні країни-інвестори²⁸⁰.

У 2012 р. з нагоди 35-річчя встановлення діалогу між США і АСЕАН Вашингтон запропонував велику кількість нових ініціатив для розвитку співпраці з АСЕАН. У липні 2012 р. у м. Сієм Ріап (Камбоджа) відбувся перший бізнес-форум США-АСЕАН, який зібрав понад 150 провідних американських і багатьох південно-східноазійських підприємців, представників урядів США й АСЕАН. Однією з його основних цілей було заохочення американських компаній до збільшення експорту та інвестицій до країн АСЕАН.

На регіональних форумах у Пномпені в липні 2012 р. Х. Клінтон виступила з Ініціативою Азійсько-Тихоокеанського стратегічного залучення (АПСЄІ), яка передбачала надання нового стимулу програмам з розвитку країн АСЕАН на регіональному і двосторонньому рівні, поєднанню ресурсів з політичними пріоритетами, зосередженими у шести сферах: регіональна безпека, економічна інтеграція й торгівля, розвиток субрегіону Нижній Меконг, транснаціональні загрози, демократичний розвиток, ліквідація наслідків війн²⁸¹.

У вересні 2012 р. відбувся перший візит до Вашингтона Комітету постійних представників АСЕАН, під час якого мали місце зустрічі з представниками американського уряду, приватного сектору, аналітичних центрів та університетів, на яких обговорювалися питання співробітництва у сферах покращення можливостей стійкого розвитку країн АСЕАН, посилення влади

²⁸⁰ Усольцев А. В. Торгово-экономические отношения США со странами АСЕАН: автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.14 / А. В. Усольцев. – М., 2013. – 31 с.

²⁸¹ Remarks at the U.S.-ASEAN Ministerial Meeting. Hillary Rodham Clinton. – Cambodia July 11, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cfr.org/world/clintons-remarks-us-asean-ministerial-meeting-july-2012/p28697>

закону, створення сприятливого для економічного зростання середовища тощо. Того ж місяця держсекретар Х. Клінтон здійснила другий візит до Секретаріату АСЕАН у Джакарті. У вітальному слові Генеральний секретар АСЕАН С. Пітсуван пригадав її перший візит 18 лютого 2009 р. і той скептицизм, з яким у Секретаріаті сприйняли її обіцянки щодо нового рівня співпраці США з АСЕАН²⁸².

У листопаді 2012 р. відбувся візит президента Б. Обама до Камбоджі для участі в саміті США-АСЕАН і Східноазійському саміті, де він виступив з низкою ініціатив – «Розширене економічне співробітництво», «Партнери з регіонального співробітництва» (INSPIRE), «Поєднання Меконгу», «Широкомасштабне партнерство зі стійкого енергетичного майбутнього». Вони були спрямовані на розширення і поглиблення співробітництва між США й АСЕАН в енергетичній та екологічній сферах, науковому «підприємстві», стійкому розвитку, на вдосконалення колективної відповіді на пандемії та природні лиха, розвиток цілісності регіону, технічну підтримку членів АСЕАН у міру їх просування до більш високо стандартних міжнародних торговельних угод, протидію торгівлі людьми тощо. У 2012 р. США розширили співробітництво з АСЕАН у сфері освіти через Фулбрайтівську ініціативу США-АСЕАН і Проект розвитку англійської мови (за підтримки Брунею).

До кінця першої декади XXI ст. у відносинах між США і АСЕАН відбулись суттєві зміни. У Вашингтоні нарешті усвідомили, що поглиблення багатостороннього співробітництва з АСЕАН як регіональною організацією і прагматична розбудова військово-силових зв'язків з державами ПСА є ефективним способом протидії економічному та військово-політичному впливу КНР в регіоні. Такий підхід допомагає США і АСЕАН погоджувати свої позиції в рамках СОТ і АТЕС, здійснювати координацію з іншими регіональними організаціями, а також сприяє створенню так званих «цільових груп» США–АСЕАН з різноманітних питань співробітництва²⁸³.

²⁸² U. S. Institutional Support for ASEAN. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC.– September 3. –2012 / U. S. Department of State. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197278.htm>

²⁸³ Городня Н. Д. Американсько-китайські відносини за адміністрації Барака Обама / Н. Д. Городня // Історичний архів .– 2013. – Вип. 10. – С. 96-102

Сучасні відносини між АСЕАН і США поєднують в собі спільні інтереси і протиріччя в галузях регіональної та глобальної безпеки, дипломатії, економіки та торгівлі, перебуваючи у складній взаємозалежності з політикою інших діалогових партнерів Асоціації, насамперед КНР. Значно підвищилася взаємна зацікавленість США і АСЕАН у створенні механізмів багатостороннього співробітництва. Вагомим є співробітництво між країнами регіону в сфері нетрадиційної безпеки, що є одним із найбільш перспективним напрямом потенційного співробітництва. Питання про майбутнє військових альянсів США в Східній Азії вже стало предметом уваги дослідників²⁸⁴. Так, на думку Т. Теради, у найближчій перспективі ЗВТ АСЕАН+3 може бути розширена до масштабів Східноазійської (Північно-Східна та Південно-Східна Азія) зони вільної торгівлі²⁸⁵. У межах Східноазійського саміту США виступають суперником Японії, яка планує використати цей проект у боротьбі за регіональне лідерство. Беручи до уваги той факт, що зростання Китаю вносить елемент невизначеності у відносини США-АСЕАН, ефективно побудована взаємодія останніх є необхідною умовою для збереження стабільності в АТР²⁸⁶.

4.3. АТЕС в стратегії Вашингтона

У листопаді 1989 р. на зустрічі міністрів 12 країн в Канберрі (Австралія) було створено форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) як багатосторонній консультативний механізм співпраці між країнами АТР з ринково-орієнтованими економіками. Засновниками АТЕС стали Австралія, Нова Зеландія, Японія, Південна Корея, Індонезія, Малайзія,

²⁸⁴ The Future of America's Alliances in Northeast Asia / Ed. by Michael H. Armacost and Daniel I. Okimoto. – Stanford: Asia-Pacific Research Center, 2004. – 259 p.

²⁸⁵ Terada T. Construction of an «East Asian » concept and growing regional identity: from EAEC to ASEAN+3//The Pacific Review. – Vol.16. – Issue 2. – June, 2003.

²⁸⁶ Suryodiningrat M. Making Hanoi the bully pulpit for regional cooperation <http://www.thejakartapost.com/news/2010/04/05/making-hanoi-bully-pulpit-regional-cooperation.html>; Budianto, Lilian. US, China rivalry may sway ASEAN agenda at EAS. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thejakartapost.com/news/2010/07/30/us-china-rivalry-may-sway-asean-agenda-eas.html>

Таїланд, Філіппіни, Сінгапур, Бруней, США, Канада. До 1997 р., в АТЕС входили вже майже всі основні країни тихоокеанського регіону: новими членами стали Гонконг (1991), КНР (1991), Тайвань (1991), Мексика (1993), Папуа-Нова Гвінея (1993), Чилі (1995). У 1998 р., одночасно з прийомом до АТЕС трьох нових членів: Росії, В'єтнаму і Перу – було введено 10-річний мораторій на подальше розширення складу членів Форуму. На сьогоднішній день учасниками форуму є 21 країна-економіка²⁸⁷.

Метою діяльності АТЕС є створення вільного й відкритого для торгівлі та інвестицій Азійсько-тихоокеанського економічного співтовариства для індустріально розвинених країн, а для країн, що розвиваються – інтеграція в світову економіку та подолання відсталості. Водночас АТЕС є важливим знаряддям і формою участі США в розв'язанні міжнародно-політичних проблемах регіону. АТЕС створено як вільний консультативний форум без жорсткої організаційної структури, без великого бюрократичного апарату, він діє виключно як міжнародний форум і консультативний орган для обговорення економічних питань.

З моменту свого формування АТЕС трансформувався з неофіційного союзу 12 країн тихоокеанського поясу на велику регіональну організацію, яка координує й сприяє розвитку взаємозалежності країн АТР. Великого значення «процес АТЕС» надає виробленню спільних стандартів для угод про вільну торгівлю, яких на 2012 р. у рамках АТЕС існувало близько 100. Країни-економіки сформулювали стратегію АТЕС як першу спробу створити всеохоплюючу довгострокову основу для забезпечення високоякісного економічного та соціального зростання в регіоні. *Пов'язавши дві сторони Тихого океану, АТЕС зменшив загрозу поділу світу на два антагоністичні торгівельні блоки; сприяв колективному тиску на Японію з метою подальшого відкриття японських ринків, завершенню переговорів Уругвайського раунду в таких сферах, як торгівля послугами, права інтелектуальної власності й навколишнє середовище*²⁸⁸.

²⁸⁷ An APEC Trade Agenda? The Political Economy of a Free Trade Area of the Asia-Pacific / Ed. by Ch. Morrison and Ed. Pedrosa. – Singapore: ISEAS, 2007. – 256 p.

²⁸⁸ Koh T. The United States and East Asia: Conflict and Co-operation. The Institute of Policy Studies, Singapore, 1995. – P. 18-19; Jonathan Clark. The United States and Asia-Pacific Economic Cooperation. – New York: The Asia Society, 1994. – P. 23-67.

Основні принципи діяльності АТЕС були зафіксовані в Спільній заяві країн-членів АТЕС у Канберрі (1989): підтримка зростання і розвитку регіону; спрямування співробітництва на зміцнення відкритої багатосторонньої торгівельної системи, на противагу формуванню торгівельного блоку; зміцнення економічних зв'язків усередині регіону; посилення вигоди від взаємозалежності, включаючи сприяння потокам товарів; зосередженість співробітництва на реалізації спільних інтересів в економічній сфері й досягненні взаємної вигоди; відданість відкритому діалогу й консенсусу всіх учасників; співробітництво на основі неформального консультативного обміну думками; доповнюваність, але не заміна вже існуючих регіональних організацій таких як АСЕАН і РТЕС; визнання різноманітності регіону, включаючи різні соціальні й економічні системи²⁸⁹.

Зберігаючи консультативний статус, форум АТЕС перетворився на досить ефективний механізм, в рамках якого виробляються і реалізуються регіональні принципи співпраці в торгово-економічній, науково-технічній та інвестиційній діяльності. У цьому зв'язку АТЕС став для США символом політичного залучення до регіону, а не просто одним з напрямків лібералізації американської торгівлі. Згідно з висновками комісії конгресу США з міжнародної торгівлі, цей форум став барометром різноманітних інтересів Америки в регіоні, зокрема форматом для створення нової економічної архітектури АТР²⁹⁰.

Головними причинами успіху АТЕС разом із зростанням економічної могутності азійських держав стали протидії протекціоністським тенденціям в АТР як «природної» реакції на нові виклики глобалізації, а також відхід світових лідерів від дипломатичних і політичних пріоритетів «холодної війни». Останнє дозволило регіональним політичним елітам відмовитися від стереотипного трактування економічного альянсу будь-якої азійської

²⁸⁹ Chairman's Summary Statement. Canberra, Australia, 6-7 November 1989/Asia Pacific Economic Cooperation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apec.org/MeetingPapers/MinisterialStatements/Annual/1989/1989_amm/chair_summary.aspx

²⁹⁰ . Richard H. Solomon, Assistant Secretary for East Asian and Pacific Affairs, speaking before the Pacific Rim Forum, San Diego, CA, May 15, 1992 // U. S. Department of State Dispatch. – May 15, 1992. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nndb.com/gov/535/000132139/>

країни зі США в контексті конфронтації між Москвою і Вашингтоном і розширило поле для економічного маневру. Крім того, окремі політичні сили в США та країнах Азії побачили в АТЕС можливість створення механізму особливих стосунків, які здатні були б забезпечити їх безпеку перед новими загрозами етнічних конфліктів, територіальних суперечок і «китайського чинника». Підтримка АТЕС з боку США базувалась на протидії створенню ЕАЕС (East Asian Economic Caucus), ініціатором якого виступив тодішній прем'єр-міністр Малайзії Махатхір Мохамад. ЕАЕС розглядався як суто азійський торговий блок, без зовнішніх, тобто неазійських учасників, якими є США і Канада²⁹¹.

Участь США в діяльності АТЕС почалась зі східноазійського турне Дж. Буша-ст. в січні 1992 р., під час якого він відвідав Японію, Республіку Корею, Сінгапур і Австралію. Ключовою темою переговорів стало питання про уникнення поділу світу на окремі торговельні блоки.²⁹² Це була перша закордонна поїздка Дж. Буша-ст. після розпаду СРСР, яка відбувалася під гаслом «вільна торгівля – вулиця з двостороннім рухом» і вирішувала завдання збільшення американського експорту в регіон, що пов'язувалося зі створенням робочих місць для американців – кожен мільярд доларів виробленого експорту підтримував 20 тис. робочих місць. З метою просування концепції транс-тихоокеанського економічного співробітництва американську делегацію на всіх зустрічах міністрів АТЕС, крім зустрічі 1990 р. в Сінгапурі, очолював держсекретар Дж. Бейкер. Інтерес США до «процесу АТЕС» значно посилювався в 1992 р., коли з'явилися ознаки його перетворення на інституцію й механізм для прискореної регіональної інтеграції²⁹³.

Адміністрація Б. Клінтона, яка використовувала АТЕС як рушійну силу для відкриття азійських ринків і зменшення завдяки цьому дисбалансу в торгівлі США з Японією, Китаєм та іншими

²⁹¹ Lincoln E, East Asian Economic Regionalism // Washington, DC: The Brookings Institution, 2004. – 130 p.

²⁹² Remarks upon Departure for Asian/Pacific Nations, Dec 30,1991 // Public Papers. George Bush. 1991. Book . – 1140 p.

²⁹³ Solomon R., Assistant Secretary for East Asian and Pacific Affairs, speaking before the Pacific Rim Forum, San Diego, CA, May 15,1992 // U.S. Department of State Dispatch, May 15, 1992. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/p/eap/index.htm>

регіональними економіками, погоджувалася надати країнам, що розвиваються, більшу свободу в сфері їх економічної діяльності. Зустрічі на вищому рівні були включені в практику АТЕС з 1993 р. «з подання» Б. Клінтона, який організував перший саміт АТЕС у Сіетлі, продемонструвавши тим самим інтерес Вашингтону до інтеграційних процесів в АТР. Малайзія виявилася єдиною країною, що відмовилася від участі в першому саміті на території США. Питання про участь на саміті Гонконгу і Тайваню під тиском Китаю було вирішено таким чином, що їх представляли другорядні особи. Оцінюючи роль самітів в розвитку АТЕС, багато аналітиків відзначили, що вони не лише сприяли кращому пізнанню лідерами країн один одного, але й підвищили міру довіри до цього формату і започаткували подальшу інституалізацію АТЕС.

Адміністрація Б. Клінтона скористалася головуванням США в АТЕС, щоб викласти свій тихоокеанський порядок денний повернення до АТР американському суспільству. Упродовж 1993 р. президент і держсекретар США декілька разів порушували це питання у своїх виступах, але найбільші сподівання покладалися на інтенсивне інформаційне покриття американськими і світовими ЗМІ зустрічей міністрів і саміту в Сіетлі в листопаді 1993 р. З цього часу ініціатива створення Тихоокеанської спільноти в рамках АТЕС отримала подальший розвиток²⁹⁴.

На другому неформальному саміті лідерів АТЕС в 1994 р. в Богорі (Індонезія) було схвалено декларацію про лібералізацію в галузі торгівлі й інвестицій між провідними економіками-членами АТЕС до 2010 р., і між усіма іншими до 2020 р. Головною метою АТЕС була проголошена вільна, відкрита торгівля та інвестиційна діяльність в АТР задля «сприяння розвитку вільній торгівлі й інвестиціям у світі». На саміті пролунали опозиційні погляди азійських лідерів-членів АТЕС щодо «створення торговельного блоку, спрямованого всередину, який відволікатиме увагу від здійснення глобальної вільної торгівлі».²⁹⁵ Проте, Богорська декларація не була обов'язковою для виконання економіками-

²⁹⁴ Городня Н. Еволюція політики США в Південно-Східній Азії в постбіполярний період // Проблеми міжнародних відносин. – 2011. – № 2. – С. 89-105.

учасницями АТЕС і мала загальнополітичний характер, як і вся попередня діяльність АТЕС²⁹⁶.

Зазнавши розчарування через відсутність прогресу у справі торгівельної лібералізації, від неможливості досягти єдиної позиції з приводу наступного раунду торговельних переговорів у рамках СОТ, США в останні роки адміністрації Б. Клінтона знизили рівень уваги до діяльності АТЕС. З приходом в 2001 р. до влади адміністрації Дж. Буша-мол. Вашингтон сконцентрував зусилля на укладенні Угоди про створення американської зони вільної торгівлі (ФТАА). Адміністрація президента зробила спробу активізувати підписання двосторонніх угод про вільну торгівлю з низкою держав західної частини Тихого океану. Під час наступних самітів АТЕС у Пусані (2005 р.) й Ханой (2006 р.) друга адміністрація Дж. Буша-мол. виступила з ініціативами забезпечення умов для подальшої лібералізації торгівлі в АТР. На саміті в Пусані (РК) було підтверджено курс на досягнення «богорських цілей» через низку заходів під назвою «Пусанська дорожня карта», включаючи підтримку багатосторонньої торгівельної системи, регіональних торговельних угод і ФТА. Зокрема, було запропоновано знизити вартість торговельних операцій до 2010 р. на 5 %. На саміті в Ханой (В'єтнам) було схвалено «Ханойську програму дій», спрямовану на досягнення «богорських цілей» і реалізацію «Пусанської дорожньої карти» для створення в регіоні зони вільної торгівлі, а також надано підтримку розвитку Дохійському раунду переговорів ВТО.

Останнє питання знову опинилось в центрі уваги саміту АТЕС 2007 р. (Сідней, Австралія), під час якого Дж. Буш-мол. виступив із пропозицією створити систему енергетичної безпеки і продовжити рух у напрямку «більш транспарентного АТР»²⁹⁷. На саміті у Сідней вперше було схвалено декларацію з проблем зміни

²⁹⁵ Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1994 (in two books). Book 2. Aug 1 to Dec 31, 1994. – Washington : United States Government Printing Office, 1995. – P. 2094.

²⁹⁶ APEC Economic Leader's Declaration on Common Resolve, Bogor, Indonesia, November 15, 1994 // Public Papers. – William J. Clinton, – 1994. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apec.org/Meeting-Papers/Leaders-Declarations/1994/1994_aelm.aspx

²⁹⁷ Scalapino Robert A. The last Leninists: the uncertain future of Asia's communist states. – Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, 1992. – 104 p.

клімату, енергетичної безпеки і «чистого розвитку». Саміт 2008 р. у Лімі (Перу) відбувся в умовах розгортання глобальної фінансової та економічної кризи, що обумовило його порядок денний. У схвалених на саміті документах лідери АТЕС висловили намір утриматися від посилення протекціонізму на користь підтримки Дохійського раунду багатосторонніх торговельних переговорів²⁹⁸.

До 11 вересня 2001 р. інтерес США до діяльності в рамках АТЕС полягав у втіленні в життя прийнятої форумом концепції «відкритого регіоналізму». США зосередили свої зусилля на виробленні спільної позиції країн-членів АТЕС з питань подальшої лібералізації міжнародної торгівлі, яку Вашингтон намагався просувати в ході переговорів в рамках СОТ. Після подій 11 вересня 2001 р. з ініціативи Вашингтона до порядку денного форуму були додані політичні питання, перш за все боротьба з тероризмом. До порядку денного було включено також проблеми безпеки у сфері торгівлі, фінансів, енергії, транспорту, здоров'я, заходи з протидії тероризму з використанням економічних і фінансових механізмів.

Президент США Б. Обама, проголосивши курс на повернення в АТР, намагався реанімувати АТЕС як важливий інститут регіонального розвитку. Порядок денний саміту АТЕС у Гонолулу (Гавайї) в листопаді 2011 р., який США вперше після 1993 р. приймали на своїй території, був зосереджений: на посиленні регіональної економічної інтеграції в АТР; зближенні регуляційних систем держав-учасниць, сприянні сталому економічному зростанню; створенні робочих місць в умовах нестабільності світової економіки; енергетичній ефективності і безпеці, ринково орієнтованій інноваційній політиці; збільшенні участі малих і середніх підприємств у глобальній виробничій мережі.²⁹⁹ Зроблено акцент на необхідності створення азіатсько-тихоокеанської економічної системи

²⁹⁸ Результаты саммитов, основные программные документы / Российский центр исследований АТЭС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apec-center.ru/131/>

²⁹⁹ Remarks by President Obama at APEC CEO Business Summit Q&A / The White House. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/12/remarks-president-obama-apec-ceo-business-summit-qa>

на основі певних правил з дотриманням принципів відкритості, свободи, прозорості регуляції та їх справедливого застосування до всіх учасників (як до державних, так і приватних компаній) для забезпечення здорової економічної конкуренції.³⁰⁰ У виступі на саміті президент Б. Обама говорив про стратегічну мету США, а саме – створення «єдиної (безшовної) регіональної економіки»³⁰¹ та про перспективність створення вільної зони Транс-тихоокеанського партнерства³⁰².

На думку австралійського дослідника П. Драйздейла, найголовнішим завданням Б. Обами в АТР до кінця його президентського терміну є підписання угоди про ТТП. Поділяючи таку думку, можна вважати, що якщо дана угода не буде підписана у 2015 р., то з приходом нової адміністрації США даний проект ризикує залишитися нереалізованим.

Напередодні 20-го саміту лідерів АТЕС у Владивостоку 2012 р. було підведено деякі підсумки впливу «процесу АТЕС» на економіку США. За підрахунками, з часу створення АТЕС середні тарифи в АТР зменшилися з 16 до 5%; обсяги загальної торгівлі товарами і послугами між США й економіками АТЕС склали у 2010 р. 2,3 трлн. дол.; торгівля товарами і послугами зросла на 135% (від 1 трлн дол. в 1994 р.); між 2009 і 2011 рр. експорт товарів США в інші економіки АТЕС збільшився на 45%; у 2011 р. економіки АТЕС купували 60% загального товарного експорту США (на суму 895 млрд. дол.), у 2010 р. на них відводилося близько 39% експорту послуг США (на суму 205 млрд. дол.), що підтримувало близько 6 млн. робочих місць; на 2012 р. США досягли сім угод про вільну торгівлю з

³⁰⁰ Kurlenbach E. APEC nations pledge support for TPP // China Post. 36.11.2011 // URL. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://chinapost.com.tsv/business/global-markets/2011/11/15/322959/APEC-nations.htm>

³⁰¹ Drysdale P. Down to the Wire on the Trans-Pacific Partnership [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.eastasiaforum.org/2015/07/27/down-to-the-wire-on-the-trans-pacific-partnership/>

³⁰² Manyin M., Daggett St., Dolven D., Lawrence S.V., Martin M.F., O'Rourke R., Vaughn B. Pivot to the Pacific? The Obama Administration's "Rebalancing" Toward Asia. CRS Report for Congress. March 28, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fas.org/sgp/crs/natsec/R42448.pdf>

регіональними державами: Канадою, Мексикою, Австралією, Сінгапуром, Чилі, Перу, Республікою Корея³⁰³.

Слід зазначити, що торговельна та інвестиційна лібералізація в АТЕС поки відстає за темпами і строками від лібералізації в країнах АСЕАН. Багато країн-членів організації не погоджуються з економічним диктатом США в Східній Азії й шукають незалежні варіанти регіонального співробітництва. Так, Дж. Рейвенхілл, констатує інтеграційну слабкість АТЕС як всеохоплюючої регіональної організації (відсутність всередині консенсусу щодо цілей організації та інструментів їх досягнення, слабкість рушійної сили структури, неможливість залучити у орбіту недержавні організації)³⁰⁴, зазначає, що вона повинна менше займатися лібералізацією торгівлі й більше – її заохоченням та техніко-економічним співробітництвом, тим більше, що саме в цьому полягають національні пріоритети країн регіону, зокрема США³⁰⁵.

Підсумовуючи ці погляди, можна стверджувати, що глобалізація різко підвищила рейтинг тих країн АТР, які ідентифікують себе як країни, що розвиваються.³⁰⁶ Вона сприяла посиленню їх ринкової орієнтації, не зменшуючи ролі держави, політика якої у більшості країн чітко спрямована на економічне зростання. Зазначена криза наприкінці 90-х років, виклики світового господарства обумовили здійснення зазначеними країнами політики макроекономічної стабілізації, економічних реформ та одночасно зовнішньоекономічної лібералізації³⁰⁷. Країни АТР ще десятиліття тому досить інтенсивно підключилися до міжнародних потоків товарів, капіталів, технологій, робочої сили,

³⁰³ APEC: 20th Annual Leaders' Meeting. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, September 9, 2012 / U. S. Department of State – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197530.htm>

³⁰⁴ Крупянко М. И. Арешидзе Л. Г. Восточная Азия после «холодной войны»: зона конфронтации или сотрудничества? – М.: Вост. лит., 2006. – 279 с.

³⁰⁵ Ravenhill J. APEC adrift: Implications for Economic Regionalism in Asia and the Pacific // Pacific Review. – 2000. – Vol. 13. – No 2. – 319–333 p.

³⁰⁶ Sally R. Southeast Asia in the WTO. Southeast Asia Background Series. – No. 5. – Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2004.–98 p.

³⁰⁷ Шергін С. О. Дилема азійсько-тихоокеанського регіоналізму/ С. О. Шергін // Науковий вісник Дипломатичної академії. Вип. 22. – Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Част. II. –Наук. ред. В. Г. Ціватий. – К., 2015. – С. 36-49.

послуг та інформації, реалізуючи свої конкурентні переваги та інтереси³⁰⁸.

У цьому зв'язку слід зазначити, що військовий компонент забезпечення стабільності та безпеки в АТР посів чільне місце у тихоокеанській стратегії Б. Обама. Під час візиту до Австралії в листопаді 2011 р. Б. Обама оголосив рішення розмістити в порту Дарвін (північ Австралійського континенту) корпус морської піхоти США шляхом передислокації його з Японії. У своєму першому виступі на саміті АТЕС в Гонолулу (Гавайї) 19 листопада 2011 р. президент США зазначив: «Хоча ми не є учасником спору в Південно-Китайському морі....., ми надаємо велике значення морській безпеці як тихоокеанська держава, як торгова нація і як гарант безпеки в АТР». У свою чергу, міністерство оборони США підтвердило рішення Білого дому сконцентрувати в Тихому океані до 60% всіх сил і засобів ВМФ до 2020 р. Характерно, що в планах американських стратегів «повернутися в Східну Азію» є намір добитися доступу на свою колишню військово-морську та військово-повітряну базу Камрань на півдні В'єтнаму, яку свого часу використовував СРСР і від якої відмовилась Російська Федерація³⁰⁹.

Стабільне нарощування та модернізація системи військового базування США в АТР було і є складовою частиною політики всіх президентських адміністрацій, але за умов нових геополітичних викликів і загроз американським інтересам у цьому регіоні така політика набуває для Вашингтону характеру стратегічного імперативу. Офіційним мотивом, яким керуються в США в контексті оновленої тихоокеанської стратегії, є забезпечення стабільності та безпеки в АТР з метою формування «нового порядку» в Азії³¹⁰.

Азійсько-тихоокеанський регіоналізм є дихотомічним явищем – як світова тенденція розвитку в руслі глобалізації, так і

³⁰⁸ Шахматенко Р. С., Шергін С. О. 21-й саміт АТЕС на Балі: цілі пріоритети розвитку за умов кризи глобалізації / Р. С. Шахматенко // Зовнішні справи. – 2013. – № 11. – С. 22-25.

³⁰⁹ Мамонов М. Политика США в Азиатско-Тихоокеанском регионе / М. Мамонов // Обозреватель-Observer. – 2012. – № 11. – С. 88-96.

³¹⁰ Feigenbaum E. The New Asian Order / E. Feigenbaum. – Foreign Affairs. – 2015. – February 2. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/142843/evan-a-feigenbaum/the-new-asian-order>

специфічно азійська тенденція, тобто формування замкненого азійського об'єднання без великих держав і інколи, всупереч їх стратегіям. У цілому, регіоналізм в АТР спрямований як на інтеграцію в світове економічне співтовариство, так і на захист економічно слабких країн від гегемонії потужних країн та на збереження їх національної автентичності.

У 90-х рр. при всій готовності й бажанні відігравати велику роль в субрегіоні, Вашингтон недооцінив масштаби азійсько-тихоокеанського регіоналізму. Користуючись нагодою, поки США не скоординували єдиної політики щодо найбільш потужної організації АТР – АСЕАН, Пекін перехопив ініціативу, уклавши з останньою ряд торговельних домовленостей.

Реалізація тихоокеанської стратегії США визначається суперництвом з Китаєм і залежить від мінливих тенденцій в американсько-китайських відносинах. США як безпековий лідер в АТР виявляють найбільший інтерес до військово-політичної співпраці в контексті старих і нових загроз безпеці, тоді як Китай головний акцент робить на економічний і соціально-культурний аспекти інтеграції, хоча в останні роки також розвиває активне співробітництво у протидії нетрадиційним загрозам. Відтак стратегія США щодо АТР має довгостроковий характер, заснований на імперативі забезпечення своїх базових потреб – стабільності регіональної обстановки, на основі якої можна отримати важливі економічні переваги у майбутньому, зокрема щодо Китаю, який переслідує скоріше тактичні цілі економічної кооперації зі своїми сусідами.

Для сучасних відносин США з регіональними міждержавними організаціями характерне активне зближення позицій і підвищення ступеня довіри. Цим відносинам притаманне раціонально-прагматичний підхід у налагодженні зв'язків, а також прагнення зміцнити комплекс існуючих партнерських відносин. Однак, незважаючи на тривалість свого існування, потужний економічний фундамент і розвинену мережу інституційних механізмів, діалог, зокрема між АСЕАН і США, не можна назвати результативним. Це пов'язано з глибинними відмінностями політичних систем і моделей регіоналізму, яких дотримуються в США і в АСЕАН. У результаті ускладнюється процес вироблення стійкої системи спільних політичних інтересів, що гальмує практичну реалізацію

двосторонньої взаємодії. Певна частка скептицизму Вашингтону щодо АСЕАН як організаційного цілого підтримується внутрішніми імперативами дотримання прав людини, демократичних цінностей і політичних свобод. Втім США і АСЕАН знаходять форми спільної взаємодії та «нового зближення», позаяк обопільно зацікавлені у взаємовигідній співпраці в динамічному та переповненому протиріччями регіоні.

ВИСНОВКИ

Зі зміною міжнародної системи змінилася і світова політика як континентів так і регіонів. До такого регіону відносимо і Азійсько-Тихоокеанський регіон. АТР або Тихоокеанська Азія ототожнюється з поняттям великого регіону (мегарегіону) без чітко визначених географічних рамок з широким колом країн, до яких належать члени форуму АТЕС і який включає Східну Азію, Австралію, острівні держави Океанії, Північну і частину Південної Америки. У сучасному АТР перетинаються інтереси провідних держав світу і мають місце найважливіші процеси глобального економічного та стратегічного рівня. Провідною тенденцією останніх десятиліть у системі міжнародних відносин є зміщення центру світового розвитку в АТР. Вибір країн регіону в якості пріоритетного напрямку зовнішньополітичної стратегії Вашингтону підтверджує цей факт. Водночас, так зване «повернення» США до АТР є несвоєчасним кроком з огляду на втрату Вашингтоном об'єктивних можливостей контролю над динамічними та суперечливими регіональними процесами.

Політика США у Східній Азії в контексті пріоритетів повоєнної зовнішньої політики США почала зростати з приходом до влади президента Г. Трумена, який заклав концептуальні засади глобальної стратегії «стримання комунізму». З одного боку, курс США на ізоляцію СРСР, з іншої – нейтралізація спроб Японії взяти на себе лідерство в регіоні, створило умови для опрацювання концепції «Тихоокеанського століття». Пріоритетними цільовими завданнями США в АТР у біполярний період були: підтримка регіональної стабільності; створення сприятливих торгово-інвестиційних можливостей для американських компаній; забезпечення безперешкодного використання важливих морських шляхів в інтересах світової торгівлі; протидія пан-азійським рухам, започаткованим Азійськими конференціями в Нью-Делі 1947 і 1949 рр., Бандунгською конференцією 1955 р., які розглядалися в США як «антизахідні». Основні цілі США в регіоні полягають в наступному: підтримання існуючого сприятливого для США балансу сил, прагнучи скоригувати його відповідно до своїх інтересів; запобігати

будь-яким соціально-політичним перетворенням, які можуть несприятливо впливати на цей баланс; зміцнювати союзницькі стосунки з традиційними союзниками, передусім з Японією; перешкоджати активному зростанню впливу Китайської Народної Республіки в регіоні; сприяти посиленню чинників, що забезпечують максимальний вплив США на міжнародно-політичну обстановку в АТР, залишаючи їм достатню свободу для стратегічного маневру

З метою недопущення «ефекту доміно» США активно залучалися до регіональних конфліктів, проводячи відкриту та опосередковану підтримку опозиційним до прокомуністичних режимів національно-визвольним рухам у Східній Азії. Президенти США, не залежно від їх партійної приналежності, прагнули забезпечити перемогу у В'єтнамі. За переконаннями Дж. Кеннеді, Л. Джонсона і Р. Ніксона, перемога національно-визвольного руху в Індокитаї могла спричинити інерційний ефект падіння некомуністичних режимів у решті країн регіону. Після того як ці міркування виявилися невинуватими, США відмежувались від прямого залучення до військових конфліктів і перейшли на шлях створення військово-політичних союзів та посилення військової присутності в регіоні. Одним із головних успіхів американської політики в АТР стало зближення з Китаєм і встановлення з ним дипломатичних відносин, що стало визначальною перемогою США у змаганні з СРСР. Згодом США створили регіональну систему безпеки, яка з огляду на політичну неоднорідність Східної Азії й історично сформований антагонізм між регіональними державами, базувалась на двосторонніх альянсах США з Японією, Австралією, Новою Зеландією, Таїландом, Філіппінами, Республікою Корея, Китайською Республікою (Тайвань).

З розпадом біполярної системи роль чинника глобалізму в зовнішній політиці США значно зросла, що уможливило концентрацію зусиль на тих регіонах, які були важливими для американських стратегічних і економічних інтересів. За умов економічного піднесення в АТР США зосередили головну увагу на цьому мегарегіоні, вважаючи його найбільш перспективним для здійснення глобальної стратегії. Першими концептуально обґрунтованими зовнішньополітичними акціями щодо АТР стали ініціативи президента-демократа Б. Клінтона, який проголосив

курс на «повернення» в Азію. Зміщення центру зовнішньополітичної стратегії США із «Заходу на Схід» та зміна «атлантичного вектору» на тихоокеанський стає основним глобальним викликом на межі ХХ-ХХІ ст. «Стратегічний поворот» США до АТР зумовлений необхідністю відновлення їх політичного впливу в цьому регіоні для більш повного використання можливостей його економічного розвитку та впливу на регіональну ситуацію в сфері безпеки. У першу половину 90-х років США фактично стали «невільним гегемоном» в АТР, зокрема у військово-політичній сфері. При цьому своєрідність ситуації полягала в тому, що панівне становище США виявилось не стільки результатом нарощування їх військово-політичних зусиль, скільки наслідком нездатності потенційних суперників у регіоні врівноважити американську могутність.

В період перебування при владі президента-республіканця Дж. Буша-мол. курс на активізацію відносин з країнами АТР був продовжений, але реалізації американської стратегії зашкодили вересневі події в США 2001 року. Через зосередженість США на війні проти тероризму та подіях на Близькому Сході, контроль над трансформаційними процесами в АТР був певною мірою втрачений. Концептуально новий підхід Вашингтона до АТР сформувався тільки наприкінці першого терміну перебування при владі президента Б. Обама. У цьому контексті можна відзначити два основних напрями тихоокеанської стратегії Вашингтону. По-перше, посилення американської політичної і військової присутності в регіоні, по-друге, активізація американської ролі у просуванні ідеї «спільного процвітання» за допомогою розширення транс-тихоокеанської торгівлі та економічної лібералізації у рамках програми Транс-тихоокеанського партнерства, що є альтернативою азійським проектам економічного та безпекового регіоналізму – процесам, роль США в яких не є ключовою. Отже, сучасна політика США в Азії і Океанії покликана запобігти будь-якій іншій державі чи коаліції держав встановити регіональну гегемонію.

Одним з принципово важливих рішень президента Б. Обама є посилення військової присутності в АТР, що свідчить про наміри США будувати довгострокове партнерство з країнами регіону на основі стратегічної стабільності. У політиці розширення військової

присутності в регіоні Вашингтон робить акцент на «гнучке базування», що передбачає перебування обмеженого військового континенту США в Південно-Східній Азії на ротаційній основі. Іншою ціллю стратегії США в АТР є сприяння процесам глобалізації та активне залучення регіону до світополітичних перетворень. США намагаються закріпити сприятливу розстановку сил у системі відносин в АТР і забезпечити можливості для контролю над розвитком міжнародної ситуації відповідно до «життєво важливих американських інтересів» і стратегічних планів. Чільне місце відводиться ідеологічному компоненту – поширенню американських цінностей відповідно до принципів американської демократії та економічного лібералізму.

Найбільш серйозним викликом для стратегії лідерства США в АТР є східноазійський регіоналізм історично сформованих регіональних спільнот, які налаштовані на приєднання до економічних блоків з незалежним від США вектором розвитком. Тому США зацікавлені в закріпленні тенденції до економічної консолідації з тими країнами регіону, які поділяють американські цінності, оскільки це сприяє внутрішній стабілізації місцевих авторитарних режимів і зміцненню їх здатності протистояти деструктивним процесам. Водночас США прагнуть здобути максимально більший ступінь контролю над регіональними процесами, забезпечити їх узгодженість з американськими військово-політичними цілями. До початку XXI століття США не приділяли особливої уваги як до висунення власних ініціатив по формуванню регіональних економічних структур, так і до заохочення країн АТР діяти в цьому напрямі. Перегляд курсу США починається з приходу до влади адміністрації Дж. Буша-мол. З одного боку, це пов'язувалося з пошуком адекватної відповіді новому регіональному курсу Китаю, з іншого – підвищенням ваги самої АСЕАН. Адміністрація Обама зайняла по відношенню до багатосторонніх економічних форумів в АТР більш активну позицію, демонструючи готовність підключитися до соціальних, культурних і економічних процесів, а також до політики забезпечення безпеки в регіоні. Завдяки цьому політичні відносини між США і АСЕАН набули більш високий рівень, а число проектів у торгово-економічній сфері з акцентом на розвиток партнерства та інтеграцію суттєво збільшилось.

Новий баланс сил, який формується в АТР на початку ХХІ ст., чітко визначив провідну роль двох великих держав – США і КНР. Поєднання активізації американсько-китайських відносин, яку ініціювала адміністрація Дж. Буша-мол., та зовнішньополітичних пріоритетів Б. Обама призвело до формування установок на зміцнення політики партнерства з Китаєм. Залишається масштабним потенціал довгострокової взаємодії – практично на всіх напрямках двосторонніх стосунків. Цілком імовірно, що стратегія США в АТР і стосовно КНР не є абсолютно «безконфронтаційною», а стратегія КНР щодо США не є абсолютно партнерською. При цьому не можна заперечувати наявність у Китаю всіх атрибутів регіонального лідера. Керівництво США уважно стежить за змінами в регіоні, і активна зовнішня політика Китаю змушує Вашингтон розробляти ефективні засоби його стримування та вибіркового залучення до глобальних і регіональних процесів. Відповідно, пріоритетну позицію в геополітичній стратегії США займає Японія, котра продовжує набувати політичної і економічної ваги в системі регіональних відносин. Отже, стратегічний симбіоз між двома тихоокеанськими державами, що склався в другий половині ХХ століття, виявився взаємовигідним. Подальша еволюція цих відносин спрямована на поступову активізацію співробітництва у військовій та економічній сферах. Це відбувається за умов здійснення Японією більш самостійної зовнішньої політики. Зміцнення стратегічних відносин з Японією залишається невід'ємною частиною американської програми вдосконалення системи передового базування США на тихоокеанському театрі військових дій. Головною метою цієї програми є протидія «новим загрозам», якими вважаються загроза з боку Північної Кореї і потенційна загроза військово-економічного посилення Китаю.

Послаблене в порівнянні з біполярним періодом домінування США в АТР може розцінюватися як короткостроковий тактичний спад. У довгостроковій перспективі позиції США як лідера і домінантної сили в АТР мають очевидну тенденцію до збереження. Це обумовлено тим, що інтегральний потенціал впливу США в АТР залишається недосяжним для інших держав регіону. Нова стратегія США розглядається як чинник незамінності її ролі в АТР, зокрема в контексті глобального

лідерства. «Повернення» в АТР означає, що на Тихому океані створюється якісно нова геостратегічна і торгівельно-економічна система, в якій беруть участь дедалі більше країн. Тихоокеанська стратегія, що здійснюється адміністрацією президента Б. Обами, не є системою жорстко детермінованих пріоритетів, а радше носить адаптивний характер, що дозволяє Сполученим Штатам визначити матеріальні й нематеріальні можливості для відновлення та корегування своїх позицій в АТР на перспективу. Якщо в першу каденцію Б. Обама готував плацдарм для відновлення втраченої довіри і союзницьких відносин зі своїми партнерами, то під час другої можливості США значно розширились, що евентуально дозволяє їм зайняти лідерські позиції в регіоні. Транс-тихоокеанські відносини стають важливою ланкою економічної та комерційної інфраструктури міжнародного світопорядку. Розширення присутності США в АТР через зближення з АСЕАН у принципі здатні створити передумови для формування нової конфігурації співвідношення сил у регіоні. Чимало суперечливих проблем в АТР, зокрема в сфері безпеки, не зменшує необхідності у співпраці та партнерстві, що вважається більш оптимальним і перспективним варіантом транснаціонального розвитку регіону. Більшість урядів країн регіону підтримує регіональний діалог, вирішення спорів і стимулювання співробітництва, щоб не допустити застосування сили для зміни політичних кордонів і запобігти розповсюдженню ядерної зброї.

Цілком імовірно, що наступна адміністрація США зробить нову спробу встановити тіснішу співпрацю з Китаєм з метою його залучення в сферу американських інтересів. У найближчому майбутньому може скластися динамічна стратегічна рівновага між Китаєм і США, яка може бути закріплена домовленостями про розподіл сфер впливу – за Китаєм залишаться континентальні країни ПСА, за США – Японія, Південна Корея, Таїланд, Філіппіни та держави Океанії. Загалом американсько-китайські відносини в цьому регіоні характеризуються активним співробітництвом і суперництвом, що визначає стан динамічної стабільності в регіоні. Якщо конфронтаційна модель американо-китайських відносин стане нормою, то грою на протиріччях між двома державами можуть скористатися ті регіональні потуги, які

зацікавлені в посиленні американської підтримки в своїх суперечках і конфліктах з Пекіном, що еventуально може негативно позначитися на стані регіональної і глобальної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Тихомирова, Є. Б. Українська американістика: політологічний дискурс / Є. Б. Тихомирова // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [Зб. наук. пр.] / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К.: 2012. – № 107. – Ч. 1. – С. 90-96.
2. Шевчук О. В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку: монографія / О. В. Шевчук; Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. – Миколаїв, 2010. – 197 с.
3. Пронь С. В. США та Японія в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (50-90-ті роки ХХ століття) / С. В. Пронь. – Миколаїв : Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2003. – 244 с.
4. Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989 – 2013 рр.): монографія / Н. Д. Городня; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Прінт-Сервіс, 2014. – 526 с.
5. Шергин С. А. Эволюция концептуального подхода США к проблемам тихоокеанской безопасности 70-80-е гг.: Дис... д-ра полит. наук: 23.00.04 / С. А. Шергин. – Институт США и Канады РАН. – М., 1992. – 313 с.
6. Дикарев О. І. Антикризисні стратегії китайської дипломатії: [монографія] / О. І. Дикарев. – К.: Кафедра, 2012. – 374 с.
7. Курнишова Ю. Американско-китайське суперництво на сучасному етапі: тенденції та особливості / Ю. В. Курнишова // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2. – С.257-265.
8. Жуков Е. Современный этап американской агрессии в Азии Известия Академии Наук СССР. – 1951. – № 1. – С.34-45.
9. Иноземцев Н. Н. Внешняя политика США в эпоху империализма. – М.: Наука, 1960. – 760 с.
10. Овинников Р. С. Зигзаги внешней политики США: от Никсона до Рейгана / Р. С. Овинников. – М.: Политиздат, 1986. – 400 с.
11. Богатуров А. Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после второй мировой войны (1945-1995) / А. Д. Богатуров. – М.: Конверт – МОНФ, 1997. – 352 с.
12. Треугольник Россия-Китай-США в АТР: факторы неопределенности / Отв. ред. – В. Б. Амиров, В. В. Михеев. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 114 с.
13. Россия–Китай и США–Китай: отношения нового типа / В.Б. Амиров, В.В. Михеев, М. А. Потапов. – М., ИМЭМО РАН, 2010, 31 с.
14. Уткин А. И. Американская стратегия для XXI века. – М.: Логос, 2000. – 216 с.
15. Устинова Т.Н. Политика США и Японии в АТР и проблема безопасности. – М., 2000. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – <http://www.vostokoved.ru/проблемы-безопасности-в-Азии-М.-2001/2009-11-01-22-10-48.html>

16. Graham T. Allison, Hiroshi Kimura, Constantin O. Sarkisov eds., *Beyond Cold War to Trilateral Cooperation in the Asia-Pacific Region: Scenarios for New Relationships between Japan, Russia, and the United States*– Belfer Center for Science and International Affairs Strengthening Democratic Institutions Project, Harvard University, 1992 http://csis.org/files/media/csis/pubs/issuesinsights_v07n04.pdf
17. Политика США в Азиатско-Тихоокеанском регионе в период администрации Б. Обамы / отв. ред. Б. А. Ширяев, И. А. Цветков, Я. В. Лексютина: коллективная монография. – СПб.: СПбГУ, 2012. – 260 с.
18. Болятко А. В. Дальний Восток: в поисках стратегической стабильности. – М.: ИДВ РАН, 2003. – С. 385.
19. Вызовы и угрозы национальной безопасности России в АТР / рук.проекта М. Л. Титаренко. М.: ИДВ РАН, 2001. – 212 с.
20. Национальные интересы России в АТР: безопасность, сотрудничество, развитие. – Информационный бюллетень АДВ РАН. 1998. – № 6 <http://cheloveknauka.com/geopoliticheskie-aspekty-rossiysko-kitayskihotnosheniy-v-xxi-veke>
21. Ларин В. Л. Тихоокеанская Россия в контексте внешней политики и международных отношений в АТР. – Владивосток: ИИАЭ ДВО РАН, 2011. – 216 с.
22. Целищев И. С. Восточная Азия: новая волна роста и структурная трансформация – М.: ИМЭМО РАН, 2012. –118 с.
23. Зиновьев Г. В. История американско-китайских отношений и тайваньский вопрос / Г. В. Зиновьев. – 2-е изд., испр. – Томск : Том. гос. ун-т, 2007. – 346 с.
24. АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы / Кобелев Е. В., Локшин Г. М., Воронин А. С., Мазырин В. М., Козлов А. А., Сенин Р. А., Васильев Л. Е. – М.: ФОРУМ, 2010.– 368 с.
25. АСЕАН: Четыре десятилетия развития: монография / Н. П. Малетин. – М.: МГИМО-Университет, 2007. – 312 с.
26. Арин О. Стратегические контуры Восточной Азии в XXI веке. Россия: ни шагу вперед. – Москва: Альянс, 2001. – 192 с.
27. Воскресенский А. Д. Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. – М.: РОССПЭН. – 2002. – 528 с.
28. Шипилов С. Б. Азиатско-Тихоокеанское экономическое сотрудничество. Становление, развитие, перспективы (1989-2007 гг.). Монография / С. Б. Шипилов. – М.: Восток-Запад, 2009. – 272 с.
29. Парканский О. Б. США в мировых интеграционных процессах / А. Б. Парканский / отв. ред. Н. П. Шмелев. – М.: Наука, 1991. – 144 с.
30. Гарусова Л. Н. Международные отношения, трансграничное сотрудничество, региональная безопасность в АТР: Учебное пособие / Л.Н. Гарусова, Н.В. Котляр. – Владивосток: ВГУЭС, 2015. – 230 с.
31. Ивашенцов Г.А. Азиатско-Тихоокеанский регион и Восточные территории России. Прогнозы долгосрочного развития / Г. А. Ивашенцов, С. С. Коротеев, И. И. Меламед. – М. : Красанд, 2014. – 159 с.

32. Глобализация и интеграционные процессы в Азиатско-Тихоокеанском регионе (прав.и эконом. исслед.): Моногр. / И. И. Шувалов, А. Я. Капустин; Под ред. Т. Я. Хабриевой. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2014.– 333с.

33. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2005. – 392 с.

34. Бжезинский З. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство. – М.: Международные отношения. – 2010.–288 с.

35. Kissinger H. Does America need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21 st Century. –New York.: Touchstone, 2002. – 350 p.

36. Warren Christopher America's Leadership, America's Opportunity. – Foreign policy. 1995. – №63. November/December. – P.6.

37. Kagan R. The World America Made. – Alfred A. Knopf, 2012. – 149 p.

38. Фукуяма Ф. Новый взгляд на Азию / Ф. Фукуяма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/12/3643.html>

39. Scalapino Robert A. The last Leninists: the uncertain future of Asia's communist states. – Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, 1992. – 104 p.

40. Suttinger R. Beyond Tiananmen: The Politics of U.S.-China Relations 1989-2000. – Washington D.C., The Brookings Institution Press. – 2004. – 556 p.

41. Gurtov M. Pacific Asia? : Prospects for Security and Cooperation in East Asia. – Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2002. – 257 p.

42. Cohen Warren I. America's Response to China: A History of Sino-American Relations. – Columbia University Press. – 2010. – 344 p.

43. Шергін С. Парадигмальна еволюція в політології міжнародних відносин / С. Шергін – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://cathedra.io.ua/s424830/sergiy_shergin._paradigmalna_evolyuciya_v_po_litologie_mijnarodnih_vidnosin

44. Weber M. Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre. Tubingen: Mohr Siebeck, 1973. – 584 p.

45. Bartlett R. The Record of American Diplomacy. Documents and materials illustrating the evolution of our foreign policy. – N. Y., 1947.– 387 p.

46. Charnwood L. Theodore Roosevelt's Caribbean. – Boston: Atlantic Monthly Press. – 2005. – 256 p.

47. Lake D. and Morgan P. The New Regionalism in Security Affairs // Regional Orders: Building Security in a New World / Ed. by D. Lake and P. Morgan. – University Park: The University of Pennsylvania Press, 1997. – 3-19 p.

48. Address by Harry S. Truman, 1949 – [Электронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.inaugural.senate.gov/swearing-in/address/address-by-harry-s-truman-1949>

49. Paterson T. Meeting the Communist Threat: From Truman to Reagan. – N.Y.: Oxford University Press. – 1988. – 317 p.

50. Шенин С. Ю. США – третий мир: у истоков новых отношений (история пункта-4. 1949-1953) – [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.sgu.ru/users/project/kafedra2/pdf/shenin.pdf>

51. Scalapino R. The United States and Japan.–University of California Press, Berkeley, California.– 1975. – P. 234.

52. The position of the US with Respect to Asia. A Report to the President by the NSC.NSC Documents.NSC 48/2. – 1049. – December 30.

53. NSC Staff Study on the US Objectives and Courses of Action with Respect to Communist Agression to Southeast Asia. NSC Documents. Annex to NSC 124. – February 13. – 1952

54. Dallin D. Soviet Russia and the Far East.– New York: Archon Books. – 1971.– 398 p.

55. Congressional Record. Proceedings and Debates of the 80th, 81st, 82nd, 83d, 84th, 85th,86th, Congresses. – Vols. 93-106. – Washington: Government Printing Office, 1948-1960.

56. The New York Times. – 1955. – 21 April.

57. The New York Times. – 1949. –2 March.

58. Finkelstein L. S. American Policy in Southeast Asia. N. Y.: American Institute for Pacific Relations. – 1950. – 45 p.

59. President Truman's Conversation with George M. Elsey. – June 26, 1950. In: Documentary History of the Truman Presidency. – Vol. 18.

60. Documents on American Foreign Relations. Vol. XIII. January 1 – December 31. – 1951 / Ed by R. Dennett, K. Durant. Princeton: Princeton University Press. – 1953.

61. Taft R.A. A Foreign Policy for Americans. – Doubleday and Company.– 1991. – 327 p.

62. The Foreign Relations of the United States (FRUS). 1961-1963. – Vol. 2. Vietnam, 1962. Wash.: US Government Printing Office, 1990. – 213 p.

63. Cohen, Warren I., Iriye, Akira The Great Powers in East Asia. – NY: Columbia University Press, 1990. – 331 p.

64. Мельников Ю. М. Внешнеполитические доктрины США. Происхождение и сущность программы «новых рубежей» президента Дж. Кеннеди. – М.: Наука, 1970. – 495 с.

65. Братерский М. В. США и проблемные страны Азии: обоснование, выработка и реализация политики в 1990-2005 гг. / М. В. Братерский ; Моск. обществ. науч. фонд ; Ин-т США и Канады РАН. – М. : Моск. обществ.научн. фонд : Ин-т США и Канады РАН, 2005. – 240 с.

66. Basic Nations Security Policy. NSC Documents.– NSC 5810/1. – May 5, 1958. – 2-3 p.

67. Дудко І. Д. Національні інтереси США в постбіполярному світі: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 208 с.

68. Changing Interpretations of America's Past / Ed. By J. McClellan. –Guilford, Conn., 1994. – Vol. 1. – 419 p.

69. Арешидзе Л. Г. Международные отношения в Восточной Азии. Угрозы и надежды. – М.: Междунар. отношения, 2007. – 296 с.

70. «Доктрина Никсона» / (отв. ред. Ю. П. Давыдов, В. В. Журкин, В. С. Руднев). – М.: Наука, 1972. – 232 с.

71. Цветков Г. Н. СССР и США: отношения, влияющие на судьбы мира / Г.Н. Цветков. – К. : Вища школа, 1988. – 272 с.

72. Шевчук О. В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини: монографія / О. В. Шевчук. – Миколаїв: ТОВ «Ліон», 2008. – 448 с.
73. Public Papers of the Presidents of the U.S. R. M. Nixon – Washington: GPO, 1970. – 549 p.
74. Сулицкая Т. Н. Страны АСЕАН и международные отношения в Юго-Восточной Азии. – М.: 1985. – 64-104 с.
75. Положение в Индокитае // Правда. – 1975, 5 апр.
76. Лаврентьев А. К. США: силовая дипломатия в Азии: общественно-политическая литература – М.: Междунар. отношения, 1980. – 270 с.
77. Bush George. The China Diary of George H. W. Bush: The Making of a Global President. – Princeton, 2008. – 454 p.
78. Фурсенко А. А. Президенты и политика США. 70-е гг. – Л.: Наука, 1989. – 292 с.
79. Мотылев В. В. Экономические программы президентов США / В. В. Мотылев // Экономический журнал. – 2005. – Т. 10. – С. 104-125
80. Більовська Л. С. Трилатералізм – альтернативна програма зовнішньоекономічної політики США 1970-х рр. / Л. С. Більовська // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія :Історія. – 2009. – №.15. – С. 250-255.
81. Min Chen The Strategic Triangle and Regional Conflicts. Lessons from Indochina Wars. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1992. – 230 p.
82. Toast at the State Dinner in Seoul, Republic of Korea. November 12, 1983. – <http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1983/111283d.htm>
83. National Security Decision Directive – 32 – US National Security Strategy. – May 20, 1982. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/>
84. American Foreign Policy: Current Documents. 1983. – Washington: Department of State, 1985. – 279 p.
85. Sutter R. East Asia and the Pacific. Challenges for US Policy. – Boulder: Westview Press, 1992. –182 p.
86. Городня Н. Д. Регіональна інтеграція в АТР в пост-біполярній політиці США / Н. Д. Городня // Історичний архів. – 2013. – № 11. – 111-118 с.
87. Азиатское турне американского президента / Deutsche Welle 18.02.2002 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/ru/азиатское-турне-американского-президента/a-445088>
88. Кислов А. К. США – Саудовская Аравия: противоречивое партнёрство / А. К. Кислов, А. В. Фролов // США: экономика, политика, идеология. – 1989. – №2. – С. 12-31
89. National Security Strategy of the United States. March, 1990. Washington: White House, 1990 <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2012/05/Snider.pdf>
90. Bush George. Address Before Joint Session of the Congress. September 11, 1990 // Weekly Compilation of Presidential Documents. – 1990. – September 17. – Vol. 26. –P. 37.
91. National Security Strategy of the United States. – 1993. Washington: White House, 1993 <http://nssarchive.us/national-security-strategy-1993/>
92. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1992-1993. Book 1. – Washington, 1993.

93. Bush G. and B. Scowcroft. *A World Transformed*. – New York: Knopf, 1998. – 324 p.
94. *A Strategic Framework for the Asian Pacific Rim: Looking toward the 21 st Century (1990)* United States Department of Defense // www.russia.shaps.hawaii.edu/security/report-90.html
95. *Arms control in Asia and US interests in the region: Hearing before the Subcomm. on Asian and Pacific Affairs of the Comm. On Foreign Affairs, House of Representatives, 101 st Cong., 2-nd sess. Jan. 31, March 13, 1990.* – Washington: GPO, 1991.
96. *The Challenge to the South. The Report of the South Commission.* – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 325 p.
97. Baker J. *America in Asia: Emerging Architecture for a Pacific Community / James III Baker // Foreign Affairs.* – 1991/1992, Winter. – Vol. 70. – № 5. – P. 1–18.
98. *Asian Strategic Review 1996-1997.* – P. 21-22 / The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e96.pdf
99. Beeson M. *The United States and East Asia: The Decline of Long-distance Leadership? // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus.* – 2009. – October 26. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.japanfocus.org/-Mark-Beeson/3240>
100. Baker James A. III and Thomas M. Defrank. *The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace, 1989-1992.* – New York, 1995. – 687 p.
101. Cameron F. *US foreign policy after the Cold War. Global hegemon or reluctant sheriff [Текст] / F. Cameron.* – London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2002. – 221 p.
102. Christopher Warren. *In the Stream of History.* Stanford University Press. – Political Science. – 1998. – 586 p.
103. *Globalism and Interdependence. Address to the Forty-eight Session of the United Nations General Assembly. New York, New York, September 27, 1993// Clinton, Bill. The Clinton Foreign Policy Reader: Presidential Speeches with Commentary.* – Armonk, N.Y., 2000. –P.14-19.
104. Кунадзе Г. Ф. *Политика США в Восточной Азии / Г. Ф. Кунадзе, М. Г. Носов.* – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.interned.ru/articles/laws/ground/politikassha.htm?sear>
15. *Remarks on a Question-and-Answer Session at Waseda University in Tokyo. July 7, 1993 // Public Papers... William J. Clinton, 1993. Book 1.* – Washington, 1994. – 1020 p.
106. Clinton B. *Fundamentals of Security for a New Pacific Community // U.S. Department of State Dispatch.* – 1993. – July 19. – P.509-510.
107. Dumbrell J. *Clinton's Foreign Policy. Between the Bushes, 1992-2000 / John Dumbrell.* – New York, London, Routledge, 2009. – 215 p.
108. *Remarks at the Edmund A. Walsh School of Foreign Service at Georgetown University. November 10, 1994 // Public Papers. William J. Clinton, 1994. Book 2.* – Washington, 1995. – 2059 p.
109. *The President's News Conference in Jakarta, Indonesia // Public Papers... William J. Clinton, 1994. Book 2.* – Washington, 1995. – 2082 p.
110. *The National Security Strategy of the United States of America, March 1994.* – Washington D.C., 1994. – P. 49.

111. The National Security Strategy of the United States of America, March 1995. – Washington D.C., 1995. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>

112. Nye Joseph S., Jr. Bound to Lead. Op. cit; Nye, J. The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone. – New York, 2002. – P. 8-12; Nye, J. Soft Power: the Means to Success in World Politics. – New York, 2004. – 208 p.

113. Remarks to the Australian Government in Canberra. November 20, 1996 // Public Papers... William J. Clinton, 1996. Book 2. – Washington :U.S. G.P.O., 1998.

114. Выдержки из выступления кандидата в президенты от Республиканской партии Джорджа У. Буша // Внешняя политика США и президентские выборы 2000 года / Электронный журнал госдепартамента США Внешняя политика США. – Сентябрь 2000. – Том 5. – № 2. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ueinfo.state.gov/journal/itpe/0900/iope/iope.htm

115. The United States and Southeast Asia / Toward a Strategy of Enhanced Engagement/ Conference report. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.csis.txt.pdf>

116. May M. The U.S. Enlargement Strategy and Nuclear Weapons. Center for International Security and Cooperation. – Stanford University. – March 2000. –63p.; Liberthal K. The United States and Asia in // Asian Survey. – Jan-Feb. –2002. – Vol. XLII. – No 1. – P. 1-13.

117. The National Security Strategy of the United States of America. September 2002. – Washington D.C., 2002; President George W. Bush. Prevent Our Enemies from Threatening Us, Our Allies, and Our Friends with Weapons of Mass Destruction. The National Security Strategy of the United States of America. – Washington, 2002. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>

118. The National Security Strategy of the United States of America, March 2006. – Washington D.C., 2006. – 55 p.

119. Meeting With Members of the Advisory Committee on Democracy Promotion; Secretary Condoleezza Rice. – 2007. – 16 April // <http://www.state.gov/secretary/rm/20-07/apr/83098.html>

120. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2001 (in two books). 2001. Book 2. July 1 to December 31, 2001. – Washington: United States Government Printing Office, 200. – P. 1265-1267, 1271-1277.

121. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. – М.: АСТ: АСТМОСКВА: Полиграфиздат, 2010. 588 с.

122. Журбей, Е. В. Внешняя политика и внешнеполитический процесс администрации Дж. Буша-старшего / Е. В. Журбей // Ойкумена. Регионоведческие исследования. – 2010. – № 4. – С. 83–91

123. Шаклина Т. А. Концепции внешней политики США после окончания холодной войны: автореф. дис. канд. полит. наук. – М.: 2003. – 20 с.

124. Carpenter T.G. Roiling Asia: U.S. Coziness with China upsets the neighbors // Foreign Affairs. – 1998. – Vol. 77, No 6 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1998-11-01/roiling-asia-us-coziness-china-upsets-neighbors>

125. Kissinger H. American Foreign Policy. – N.Y.: Norton, 1977. – 445 p.
126. Layne Christopher Global-Power-Shift – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://nationalinterest.org/article/the-global-power-shift-west-east-6796>
127. Камінський Є. Є., Дашкевич А. В. Політика США щодо України. Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція. – К.: Наукова думка, 1998. – 547 с.
128. Campbell K. Far Eastern Promises. Why Washington Should Focus on Asia / K. Campbell and E. Ratner – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.foreignaffairs.com/articles/east-asia/2014-04-18/far-eastern-promises>
129. Глобальні пріоритети розвитку у регіональних та національних інтерпретаціях країн Азії і Африки: перспективи та умови консенсусу : Матеріал міжвідомчої науково-теоретичної конференції, м. Київ, 10–11 жовтня 2004. – К, 2004.
130. Khalilzad Z. The United States and Asia: Toward a New U.S. Strategy and Force Posture / Zalmay Khalilzad. – Santa Monica, Calif. : RAND, 2001. – 260 p.
131. The World Factbook. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/worldfactbook/rankorder/2001rank.html?countryName=China&countryCode=ch®ionCode=eas&rank=3#ch>
132. Современные международные отношения. Учебник / Под. ред. А. В. Торкунова. – М.: 2001. – 584 с.
133. United States-China Relations in the Era of Globalization: Hearing before Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Tenth Congress. Second Session. May 15, 2008. –Washington, 2008 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreign.senate.gov/>
134. Haass, R. The Age of Monopolarity. What will Follow U. S. Dominance // Foreign Affairs. – 2008, May/June // <http://www.foreignaffairs.com/articles/63397/richard-n-haass/the-age-of-nonpolarity>
135. Haass R. The Opportunity. America's Moment to Alter History's Course. – New York, 2005: Public Affairs. – 243 p.
136. A Strategic Framework for the Asian Pacific Rim: United States Department of Defense (1992) United States Department of Defense – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.shaps.hawaii.edu/security/report-92.html
137. News Conference by President Obama / The White House. President Barack Obama. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/photos-and-video/video/2011/11/13/president-obama-holds-press-conference-apec-summit#transcript>
138. Indyk M. Scoring Obama's Foreign Policy // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/137516/martin-indyk-kenneth-lieberthal-and-michael-e-ohanlon/scoring-obamas-foreign-policy>
139. Комарницький М. М. Інституційні механізми забезпечення політичної стабільності в Південно-Східній Азії: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / М.М. Комарницький. – Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2010. – 20 с.
140. Christensen Thomas J. The Advantages of an Assertive China. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/east-asia/2011-02-21/advantages-assertive-china>

141. Saunders P. C. The United States and East Asia after Iraq // *Survival*. – 2007. – Vol. 49. – № 1. – P. 141-152.

142. Scowcroft Brent A World in Transformation. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nationalinterest.org/article/world-transformation-6794?page=1>

143. Remarks at Plenary Session of the U.S.-China Strategic and Economic Dialogue. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Washington, DC, July 27, 2009 [Электронный ресурс] / U.S. Department of State. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/july/126521.htm>

144. Японо-российско-американский Hideki Asari A Case for Japan-US-Russia Trilateral Cooperation. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www2.jiia.or.jp/en_commentary/201209/05-1.html

145. Friedberg Aaron An Alternative U.S. China Policy. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.foreignaffairs.com/articles/138032/aaron-friedberg/bucking-beijing?page=show>

146. Brzezinski Balancing-The-East [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.foreignaffairs.com/articles/136754/zbigniew-brzezinski/balancing-the-eastupgradingthewest?page=3&name=info%40indemco.org&op=Login&form_build_id=form-ded87112079445c2323ab4c9bbffabf7&form_id=fa_user_login_form

147. Городня Н. Д. Американсько-китайські відносини за адміністрації Барака Обами / Н. Д. Городня // *Історичний архів*. – 2013. – Вип. 10. – С. 96-102.

148. Труш С. Отношения США – Китай: события, мотивации, глобальный контекст // США. Канада: экономика, политика, культура. – 2007. – № 2. – С. 25–42; Кулина Е. Китайский фактор во внешней политике Вашингтона // США. Канада: экономика, политика, культура. – 2006. – № 11. – С. 31–43.

149. Петрунина Ж. В. Американский вектор внешней политики КНР на рубеже XX–XXI вв. (по материалам интернет-ресурсов) / Ж. В. Петрунина // *Ученые записки Комсомольского-на-Амуре государственного технического университета*. – 2011. – № II-2 (6). – С. 9–13.

150. Kan Sh. CRS Report for Congress U.S. – China Military: Issues for Congress. – Order Code RL32496. – 2005. – May 10. Washington: Congressional Research Service, 2005. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fas.org/sgp/crs/natsec/RL32496.pdf>

151. Бергер Я. Китайский урок приумножения ВВП [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.globalaffairs.ru/articles/4542.html

152. Klamper A. Stronger ties // *Sea power*. – 2006. – Vol. 49. – Iss. 8. – P.10

153. Gates to play down China build-up at security talks, 1 June 2007/ – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.reuters.com>

154. Лексютина Я. В. Политика США в отношении Китая и развитие американо-китайских взаимоотношений // *Политика США в Азиатско-Тихоокеанском регионе в период администрации Б. Обамы* / Под ред. Б. А. Ширяев, И. А. Цветков, Я. В. Лексютина. СПб.: СПбГУ, 2012. – С. 89-116

155. Надрага Х. М. КНР у зовнішньополітичній стратегії адміністрації Б. Обами / Х. М. Надрага // *Наукові праці [Чорноморського державного*

університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. – 2011. –Т. 162, Вип. 150. – С. 26-33

156. China. The New Time. – August 30, 2010. –P.12; Japan as number three. – Economist, August 21, 2010.

157. Christensen Thomas J. The Advantages of an Assertive China. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/east-asia/2011-02-21/advantages-assertive-china>

158. Economy Elizabeth C. The G-2 Mirage. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://www.foreignaffairs.com/articles/east-asia/2009-05-01/g-2-mirage>

159. Downs E. S. The Chinese Energy Security Debate // The China Quarterly. – 2004. – № 177. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iie.com/publications/papers/rosen0507.pdf>

160. Pant H. V. The Emerging Balance of Power in the Asia–Pacific // The RUSI Journal. – 2007. – Vol. 152. – № 3. – P. 49.

161. Бэттлер А. Контуры мира в первой половине XXI века и чуть далее // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 1.– 73-80 с.

162. Christensen T. J. Fostering Stability or Creating a Monster? The Rise of China and U.S. Policy toward East Asia // International Security. – 2006. – Vol. 31. – № 1. – P. 81–126.

163. Christensen Thomas J. The Advantages of an Assertive China: Responding to Beijing's Abrasive Diplomacy. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.brookings.edu/research/articles/2011/03/china-christensen>

164. Pyle K. B. The Japanese Question: Power and Purpose in a New Era. – Washington: The American Enterprise Institute, 1996. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbr.org/publications/asia_policy/AP4/AP4_Japan_RT.pdf

165. Naoto Kan, Barack Obama affirm Japan-US alliance: White House / The Times of India Jun 6, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://timesofindia.indiatimes.com/world/us/Naoto-Kan-Barack-Obama-affirm-Japan-US-alliance-White-House/articleshow/6016767.cms>

166. Нисикава Есимицу Внешняя политика Японии. – Токио: 2004. – 256 с.

167. Семин А. В., США – Япония: полвека альянса // США – Канада. Экономика, политика, культура. – 2010. – №8. – С. 34-46.

168. Парамонов О. Г. Адаптация японо-американского альянса к вызовам нового столетия: успехи и неудачи. Вестник МГИМО-Университет, 2011. – № 4. – 33-43 с.

169. Japan-U. S. Joint Declaration on Security – Alliance for the 21st Century. 17 April 1996 / Ministry of Foreign Affairs of Japan. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/security.html>

170. Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation. 23 September 1997 / Federation of American Scientists. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fas.org/news/japan/97092302_ero.html

171. Нелидов В. В. Полвека японо-американскому Договору безопасности / Япония в Азиатско-Тихоокеанском регионе: политические, экономические и социально-культурные аспекты. – М.: Вост. Лит., 2009. – С.72-91.

172. U.S.-Japan Alliance: Transformation and Realignment for the Future//Security Consultative Committee Document – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/scc/doc0510.html>

173. United States-Japan Roadmap for Realignment Implementation // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/scc/doc0605.html>.

174. Беспалова М. А. Собянин А. Д. Что грозит Японии? Изменения последних лет в Японской концепции безопасности – М.: 2002. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://warweb1.chat.ru/japan.htm>

175. Japan's Visions for Future Security and Defense Capabilities. Council on Security and Defense Capabilities. – Токио, 2004. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.jiaponline.org/resources/japan/security/Japan%20ReportCSDC%20Report.pdf

176. Пронь С. В. США та Японія в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (50-ті-90-тіроки ХХ століття).– Миколаїв: Видавництво Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили, 2003. – 244 с.

177. Арин О. А. Россия: ни шагу вперед. – М.: ЭКСМО, 2003. – 352 с.

178. Вызовы безопасности в Азиатско-Тихоокеанском регионе: взгляд из России и США: Монография. – Владивосток, 2006 – 232 с.

179. Japan-US Declaration on Security – Alliance for the 21th Century – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mofa.go.jp>

180. Япония в Восточной Азии: внутренние и внешние измерения [сбор.ст.]. – МГИМО (У) МИД России, Центр исслед. Восточной Азии и ШОС. – М.: 2009. – 230 с.

181. Арин О. Азиатско-тихоокеанский регион: мифы, иллюзии и реальность. – М.: Флинта, 1997.– 431 с.

182. Кожевников В. В. Внешняя политика Японии при правительстве Ю. Хатояма: возможны ли перемены? // В. В. Кожевников / Ойкумена. – 2009. – № 4. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ojkm.ru/arc/lib/2009_04_02.pdf

183. Иванов А. В. Перспективы развития японо-американского сотрудничества в области безопасности / А. В. Иванов // Институт международных исследований МГИМО (У) МИД России. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mgimo.ru/files2/z04_2013/imi_jap.pdf

184. Американо-японскому договору безопасности исполняется полвека, но Япония стремится к перестройке взаимоотношений // [Электронный ресурс]. Режим доступа:<http://inosmi.ru/foreast/20100119/157682841.html?id=157684971>

185. National Defense Program Guidelines. December 10. – 2004. – FY, 2005. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.jda.go.jp/e/policy/f_work/taikou05/fy20050101.pdf

186. Беспалова М. А. Собянин А. Д. Что грозит Японии? Изменения последних лет в Японской концепции безопасности – М.: 2002. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://conjuncture.ru/japan_01-04-2000/

187. Павлятенко В., Сенаторов А., Щербаков Д. – Япония в 2006-2007 гг.: политика и экономика. Послесловие В. Кистанова / В. Павлятенко// Международная жизнь. – 2008. – №5. – С.43-54.

188. Казаков О. И. О роли «мягкой силы» в российско-японских отношениях // Актуальные проблемы современной Японии. Выпуск 27. – М.: ИДВ РАН, 2013. – С. 89 – 110.

189. Twining D. America's Grand Design in Asia // *The Washington Quarterly*. – 2007. – Vol. 30. – № 3. – 79-94 p.

190. Восточная Азия между регионализмом и глобализмом / Под ред. Чуфрина Г. И. – М.: Наука, 2004. – 282 с.

191. Шергин С. Політологічні аспекти дослідження азійсько-тихоокеанського регіоналізму / С. Шергин // Україна дипломатична. Науковий щорічник. –К., 2013. – Вип. 14. – С. 565-603.

192. Falk R. Regionalism and World Order after the Cold War // *Globalism and the New Regionalism*. –Vol.1. – 1999. – P.228-249.

193. Munakata Naoko. Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration. – Research Institute of economy, trade and industry, Tokio & Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2006. – 258 p.

194. Севастьянов С. В. Институты азиатско-тихоокеанского и восточноазиатского регионализма: динамика развития, проблемы и интересы участников. – Россия и АТР, № 3, Владивосток. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ojkum.ru/lib/b_sevastyanov2008.pdf

195. Beeson M. Regionalism and Globalization in East Asia: Politics, Security, Economic Development. N.Y.: Palgrave Macmillan, 2007. – 336 p.

196. Globalism and the new regionalism. Vol.1 / Ed. by Bjorn Hettne, Andras Inotai, Osvaldo Sunkel. – London: Macmillan Press Ltd, New York: St. Martin's press. Inc., 1999. – 270 p.

197. Попович А. Интеграция: теоретические аспекты. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fmp-gugn.narod.ru/pop2.html>

198. Лукин А. В. Шанхайская организация сотрудничества: что дальше? / А. В. Лукин // Россия в глобальной политике. – 2007. – Т. 5 – № 3. – 78-95 с.

199. Хайдун Ван О концепции китайской угрозы. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.geopolitics.ru/2012/09/o-koncepcii-kitajskoj-ugrozy/>

200. Hurrell A. Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics. – *Review of International Studies*. – 1995. – vol. 21. – № 4. – 331-358 p.

201. Глобализация мирового хозяйства и национальные интересы России / под ред. В. П. Колесова. – М.: Экономический факультет МГУ. ТЕИС.– 2002. – 631 с.

202. Chairman's Statement of the 13th ASEAN Summit, «One ASEAN at the Heart of Dynamic Asia» Singapore, 20 November 2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aseansec.org/21093.htm>

203. Frost E. For Poorer, for Richer: the new US-Japan Relationship and Transatlantic Trade: A Strategic Agenda». – Council on Foreign Relations, 1987. – 199 p.

204. Charter of the Association of Southeast Asian Nations. Article 38. Singapore, 20 November 2007. – ASEAN Secretariat, Jakarta, 2008. – P. 29

205. Байков А. Модели интеграционной экспансии в зарубежной Европе и Восточной Азии // Вестник Московского университета. Серия 25. Мировая политика и международные отношения. 2011. № 4. – 57-74 с.

206. Фесенко М. В. Консолідація суб'єктів світ-системи у розбудові нового міжнародного порядку. – К.: Центр вільної преси, 2015. – 527 с.
207. Tellis A. Trade, Interdependence and Security in Asia. // *Strategic Asia 2006 – 2007*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.strategicasia.nbr.org
208. Кулініч М. А. Україна в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні / М. А. Кулініч // *Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин* / За ред. Л. В. Губерського. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 471 с.
209. Hettne B. Regionalism, Security and Development: A Comparative Perspective // *Comparing Regionalism. Implications for Global Development*. – London: Palgrave, 2001. – 4-5 p.
210. Acharya A. Democratisation and the prospects for participatory regionalism in Southeast Asia // *Third World Quarterly*. – 2003. – Vol 24. – № 2. – 375-390 p.
211. Jones D. M. Democratization, Civil Society, and Illiberal Middle Class Culture in Pacific Asia // *Comparative Politics*. – 1998. – Vol.30 – № 2. – С. 147–148, 164.
212. Wallace H. 2002. Europeanization and Globalization: Complementary or Contradictory Trends? — Breslin S., Hughes H., Phillips N., Rosamond B. (eds.) *New Regionalisms in the Global Political Economy: Theories and Cases*. L.: Routledge. – 132-179 p.
213. Ravenhill J. APEC adrift: Implications for Economic Regionalism in Asia and the Pacific // *Pacific Review*. – 2000. – Vol. 13. – No 2. – 319–333 p.
214. Усольцев А. В. Торгово-экономические отношения США со странами АСЕАН: автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.14 / А. В. Усольцев. – М., 2013. – 31 с.
215. Munakata, Naoko. *Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration*. – Tokio & Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2006. –286 p.
216. Панов, А. Н. США и экономические интеграционные процессы в АТР / А. Н. Панов // *США-Канада: экономика, политика, культура*. – 2013. – № 5. – С. 15-25
217. Naass R. The Restoration Doctrine // *American Interest*. – 2012. – Jan-Feb. – Vol. VII. – No 3. – P. 48-56.
218. Шергін С. Рушійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму: / С. Шергін // *Зовнішні справи*. – 2009. – № 2. – С. 36-39.
219. Feigenbaum Evan and Manning Robert. *The United States in the New Asia*. Council Special Report 50. New York: Council on Foreign Relations Press, 2009. – 31 p.
221. Шмигелов Г. Будущая роль Азии в формировании международного порядка // *Internationale Politik*. – липень/серпень, 2007. –Р. 3-19.
222. Shingo Konomoto, Hiroshi Ueno. *Asia's New Growth Mechanisms Toward 2010 and Beyond*. Nomura Research Institute Papers. – 2006. – № 12
223. Conklin Amanda *Why ASEAN Can't Stand Up to China*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/why-asean-cant-stand-china-13238>

224. Tasker R. Facing up to security // *Far Eastern Economic Review*. – 1992. – № 6. – 8 -23 p.

225. Acharia A. Human Rights and Regional Order // *2nd ASEAN Reader*. – London: Francis Pinter. – 1995. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.asean.org/archive/eeep-arf.pdf>

226. Шабалина Г. С. Юго-Восточная Азия: проблемы безопасности и борьбы с терроризмом // *Юго-Восточная Азия в 2001 г.: Актуальные проблемы развития*. – М., 2002. –С. 108-111.

227. Jannuzi F. US Perspectives on East Asia Community Building, / *East Asia at a Crossroads*. Y. Wanandi and T. Yamamoto (Eds.). – Tokyo-N.Y., 2008. – 232 p.

228. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House. Wash. (D.C.), 1995. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nss-95.pdf>

229. Parameswaran P. ASEAN Leaders to Weigh Counterterrorism Agenda. *Agence France-Presse*, November 1, 2002 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aseansec.org/twt/twtl.htm>

230. ASEAN – United States of America Joint Declaration for Cooperation to Combat International Terrorism // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aseansec.org/7424.htm>

231. The Enterprise for ASEAN Initiative (EAI). – [Электронный ресурс].–Режим доступа:http://www.ustr.gov/Trade_Agreements/Regional/Enterprise_for_ASEAN_Initiative/Section_Index.html

232. Kelly J. A. An Overview of U.S. – East Asia Policy. Testimony before the House International Relations Committee, 108th Cong. 2d sess., – June 2, 2004. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2004/33064.htm>

233. Васильев Л. Е. АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы / Л. Е. Васильев [и др.]. – М. : ИД «ФОРУМ», 2010. – 368 с.

234. Trade between China, ASEAN hits \$202.6 bln, three years ahead of schedule. 16.01.2008// http://news.xinhuanet.com/english/2008-01/16/content_7433400.htm

235. The United States and Southeast Asia: a policy agenda for a new administration. Report of an independent task force sponsored by the Council on Foreign Relations / J. Robert Kerry, Chair; Robert A. Manning, Project Director. – New York: Council of Foreign Relations, 2001. – 80 p.

236. Фам То Нга. Страны АСЕАН : ориентиры инновационного пути развития // *Вестник института экономики РАН* 2008. – № 3. – 283 с.

237. Trade and Investment Framework Arrangement between the United States of America and The Association of Southeast Asian Nations. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.bilaterals.org/IMG/pdf/US-AS_EAN_TIFA_2006.pdf

238. The Enterprise for ASEAN Initiative (EAI) / Office of the United States Trade Representative. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ustr.gov/Trade_Agreements/Regional/Enterprise_for_ASEAN_Initiative/Section_Index.html

239. Trade and Investment Framework Agreement between the United States of America and the Association of Southeast Asian Nations / Office of the United States Trade Representative. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/tifa/asset_upload_file932_9760.pdf

240. The Regional Development Mission for Asia / USAID. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usaid.gov/rdma/about/index.html>

241. Городня Н. Еволюція політики США в Південно-Східній Азії в постбіполярний період // Проблеми міжнародних відносин. – 2011. – № 2. – С. 89-105.

242. Statement by Scot A. Marciel, Ambassador-designate, US Ambassador for ASEAN Affairs. Submitted to the US Senate Committee on Foreign Relations. April 9, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.docstoc.com/783264/Mr.-Scot-A-Marciel>

243. Sato Koichi The ASEAN Regime: Development and Challenges of the ASEAN Foreign Policies. Tokyo: Keiso Shobo.– 2003. – 194 p.

244. Breckon L. A New Strategic Partnership is Declared // Comparative Connections: An E-Journal on East Asian Bilateral Relations. 4thQuarter, 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.csis.org/media/isis/pubs/0304qcliina_seasia.pdf

245. China's Foreign Policy and «soft power» in South America, Asia, and Africa. A Study, prepared for the Committee on Foreign Relations United States Senate by the Congressional Research Service Library of Congress, April, 2008. – Washington : U.S. Government Printing office, 200. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fas.org/irp/congress/2008_rpt/crs-china.pdf

246. Asia Threatened by Global Financial Imbalances, Contemplates Integrated Future. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.huliq.com/20793/asia-threatened-by-global-financial-imbbalances-contemplates-integrated-future>

247. Limaye S. P. United States – ASEAN Relations on ASEAN's Fortieth Anniversary // Contemporary Southeast Asia. Vol. 29.– № 3 (2007)

248. U. S. Institutional Support for ASEAN. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC.– September 3. –2012 / U. S. Department of State. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197278.htm>

249. US Bureau Economic Analysis News. Washington. January 11, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bea.gov/newsreleases/international/trade/2013/pdf/trad1212.pdf>

250. Remarks at the U.S.-ASEAN Ministerial Meeting. Hillary Rodham Clinton. – Cambodia July 11, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cfr.org/world/clintons-remarks-us-asean-ministerial-meeting-july-2012/p28697>

251. The Future of America's Alliances in Northeast Asia / Ed. by Michael H. Armacost and Daniel I. Okimoto. – Stanford: Asia-Pacific Research Center, 2004. – 259 p.

252. Terada T. Construction of an «East Asian » concept and growing regional identity: from EAEC to ASEAN+3//The Pacific Review. – Vol.16. – Issue 2. – June, 2003.

253. Suryodiningrat M. Making Hanoi the bully pulpit for regional cooperation <http://www.thejakartapost.com/news/2010/04/05/making-hanoi-bully-pulpit-regional-cooperation.html>; Budianto, Lilian. US, China rivalry may sway ASEAN agenda at EAS. –

[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.thejakartapost.com/news/2010/07/30/us-china-rivalry-may-sway-asean-agenda-eas.html>

254. An APEC Trade Agenda? The Political Economy of a Free Trade Area of the Asia-Pacific / Ed. by Ch. Morrison and Ed. Pedrosa. – Singapore: ISEAS, 2007. – 256 p.

255. Koh T. The United States and East Asia: Conflict and Co-operation. The Institute of Policy Studies, Singapore, 1995. – P. 18-19; Jonathan Clark. The United States and Asia-Pacific Economic Cooperation. – New York: The Asia Society, 1994. – P. 23-67.

256. Chairman's Summary Statement. Canberra, Australia, 6-7 November 1989/Asia Pacific Economic Cooperation. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://www.apec.org/MeetingPapers/MinisterialStatements/Annual/1989/1989_amm/chair_summary.aspx

257. Richard H. Solomon, Assistant Secretary for East Asian and Pacific Affairs, speaking before the Pacific Rim Forum, San Diego, CA, May 15, 1992 // U. S. Department of State Dispatch. – May 15, 1992. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nndb.com/gov/535/000132139/>

258. Lincoln E, East Asian Economic Regionalism // Washington, DC: The Brookings Institution, 2004. – 130 p.

259. Remarks upon Departure for Asian/Pacific Nations, Dec 30,1991 // Public Papers. George Bush. 1991. Book . – 1140 p.

260. Solomon R., Assistant Secretary for East Asian and Pacific Affairs, speaking before the Pacific Rim Forum, San Diego, CA, May 15,1992 // U.S. Department of State Dispatch, May 15, 1992. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.state.gov/p/eap/index.htm>

261. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1994 (in two books). Book 2. Aug 1 to Dec 31, 1994. – Washington : United States Government Printing Office, 1995. – P. 2094.

262. APEC Economic Leader's Declaration on Common Resolve, Bogor, Indonesia, November 15, 1994 // Public Papers. – William J. Clinton, – 1994. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.apec.org/Meeting-Papers/Leaders-Declarations/1994/1994_aelm.aspx

263. Результаты саммитов, основные программные документы / Российский центр исследований АТЭС. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.apec-center.ru/131/>

264. Remarks by President Obama at APEC CEO Business Summit Q&A / The White House. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/12/remarks-president-obama-apec-ceo-business-summit-qa>

265. Kurlenbach E. APEC nations pledge support for TPP // China Post. 36.11.2011 // URL. – [Электронный ресурс]. – режим доступа: <http://chinapost.com.tsv/business/global-markets/2011/11/15/322959/APEC-nations.htm>

266. Manyin M., Daggett St., Dolven D., Lawrence S.V., Martin M.F., O'Rourke R., Vaughn B. Pivot to the Pacific? The Obama Administration's "Rebalancing" Toward Asia. CRS Report for Congress. March 28, 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fas.org/sgp/crs/natsec/R42448.pdf>

267. Drysdale P. Down to the Wire on the Trans-Pacific Partnership [Электронный ресурс]. – Режим

доступу :<http://www.eastasiaforum.org/2015/07/27/down-to-the-wire-on-the-trans-pacific-partnership/>

268. APEC: 20th Annual Leaders' Meeting. Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, September 9, 2012 / U. S. Department of State – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197530.htm>

269. U. S. Economic Engagement with the Asia Pacific. Remarks Robert D. Hormats Under Secretary for Economic Growth, Energy, and the Environment. Asia Society Global Forum Washington, DC June 12, 2013 / U. S. Department of State/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/e/rls/rmk/210563.htm>

270. Крупянко М. И. Арешидзе Л. Г. Восточная Азия после «холодной войны»: зона конфронтации или сотрудничества? – М.: Вост. лит., 2006. – 279 с.

271. Sally R. Southeast Asia in the WTO. Southeast Asia Background Series. – No. 5. – Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2004.–98 p.

272. Курнишова Ю. В. Фактор суперництва в інтеграційних процесах Азії / Ю. В. Курнишова. // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1. – С. 181-186.

273. Курнишова Ю. Америко-китайське суперництво на сучасному етапі: тенденції та особливості / Ю. В. Курнишова // Стратегічні пріоритети. – К.: Нац. ін-т стратег. дослідж., 2009. – № 2. – С. 257-265.

274. Шергін С.О. Комплексні проблеми інтеграції в АТР: від Пусанського до Ханойського саміту АТЕС / С.О. Шергін // Зовнішні справи. – 2007. – № 6. – 24-29 с.

275. Шергін С.О. Тихоокеанська стратегія Вашингтона: від Клінтона до Обама / С.О. Шергін // Дослідження світової політики. Зб. наук. праць. К.: ІСЕМВ НАНУ. – 2011. – Вип. 4. – С. 28–36.

276. Шергін С. Азійсько-тихоокеанський регіоналізм у контексті проблем безпеки / С. Шергін // Зовнішні справи. – 2015. – № 6. – С. 16-21.

277. Баранов Н. А. Азиатско-Тихоокеанский регион в системе геополитических координат современного европоцентричного мира: Тема 18 в курсе лекций «Геополитические проблемы европейского развития». – Режим доступа: http://nicbar.narod.ru/geoproblemy_lekzia18.htm

278. Бунин В. Военный потенциал Японии / В. Бунин, А. Шлындов // Проблемы Дальнего Востока – 2000. – № 5. – С. 59-76.

279. Гревцова А. Н. Південно-Східна Азія як арена протистояння китайських та американських геостратегічних інтересів / А.Н. Гревцова // Молодий вчений, 2012. – № 4. – С. 120 – 123.

280. Давыдов А. США–КНР: партнерство или соперничество? // Азия и Африка сегодня. – 2008. – № 6. – С. 2–9.

281. Кулина Е. Л. Китайский фактор во внешней политике Вашингтона. КНР и США в контексте современной дискуссии о глобальном лидерстве // США – Канада: ЭПК. – 2006. – №11. – С. 39-45.

282. Колдунова Е. Дефицит лидерства в Восточной Азии: шансы для малых и средних стран // Международные процессы. 2011.Т. 9. – № 2. – [Электронный ресурс] – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/twenty-sixth/007.htm>

283. Лещенко Л. Фактори співробітництва та протидіїв ареалі країн ПСА: економічний, політичний, соціокультурний та міжнародний виміри / Дослідження

світової політики. Зб. наук. праць. Вип 42/ Відп. ред В. К. Гура. – К.: ІСЕМВ НАНУ, 2008. – С. 218-239.

284. Най Дж. Политика США в области безопасности: задачи XXI века. – Электронный журнал Государственного департамента США. – 1998. – Том 3. – № 3. – Режим доступа: www.usinfo.state.gov/journals/journals.html

285. Николаенко А. В. К вопросу об особенностях развития интеграции стран Азиатско-Тихоокеанского региона // Проблемы современной экономики. – М., 2006. – № 3/4 (19/20). – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1107>

286. Политика США в Азиатско-Тихоокеанском регионе: Сб. науч. трудов. Вип.1. / Отв. ред. Братерский М. В. – М.: ИНИОН РАН, 2014. – 193 с.

287. Урляпов В. Ф. «Новое пришествие» США в Юго-Восточную Азию / В. Ф. Урляпов // Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития, 2011. – № 17. – С. 19 – 31.

288. Кристофер Р. Восточная Азия и Тихий океан. – U.S. Department of State. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://usinfo.state.gov/journals/itps/0906/ijpr/eap.htm>

289. Шаплина Т. Великие державы и региональные подсистемы // Международные процессы. 2011. – Том 9. – № 2. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/twenty-sixth/004.htm#4>

291. Asian regionalism // Network power: Japan and Asia / P. Katzenstein, T. Shiraiishi (Eds.). – Ithaca, NY: Cornell Univ. Press, 1997. – 416 p.

292. Barack Obama and Joe Biden's Plan to Renew U.S. Leadership in Asia. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://obama3.cdn.net/ef3d1c1c34cf996edf_s3w2mv24t.pdf

293. Brzezinski Z. The Group of Two that Could Change the World/ – [Электронный ресурс].– Режим доступа :<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d99369b8-e178-11dd-afa0-0000779fd2ac.html>

294. Bush R. C. The Perils of Proximity: China-Japan Security Relations. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2010. – 439 p.

295. Cossa R., Glosserman B, McDevitt Michael A., Patel N., Przystup J., Brad R. The United States and the Asia-Pacific Region: Security Strategy for the Obama Administration. – Washington: CNAS, 2009/ – [Электронный ресурс].– Режим доступа: http://www.cnas.org/files/documents/publications/CossaPatel_US_Asia-Pacific_February2009.pdf

296. East Asian Strategic Review 2013. – Tokyo: The National Institute of Defense Studies, 2013.– 318 p.

297. Hettne B., Soderbaum F. Theorizing the Rise of Regioness // New Regionalisms in the GlobalPolitical Economy. – London, 2002. – 459 p.

298. Keohane R. Hegemony and After: Knowns and Unknowns in the Debate Over Decline/ – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://www.foreignaffairs.com/articles/137690/robert-o-keohane/hegemony-and-after>

299. Kissinger Henry A. The Future of U.S.-Chinese Relations: Conflict Is a Choice, Not a Necessity. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.foreignaffairs.com/articles/137245/henry-a-kissinger/the-future-of-us-chinese-relations>

300. New Beginnings: Foreign Policy Priorities in the Obama Administration. Testimony Hillary Rodham Clinton Secretary of State. Opening Remarks Before the House Foreign Affairs Committee – Washington, D.C., April 22, 2009 / U.S. Department of State. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/04/122048.htm>

301. Paulson, H. A Strategic Economic Engagement. Strengthening U.S.-Chinese Ties // Foreign Relations, September/October, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2008-09-01/strategic-economic-engagement>

302. Rice Condoleezza. Address to the International Institute for Strategic Studies. June 26, 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iiss.org/recent-key-addresses/condoleezza-rice-address/?locale=en>

303. The Rise of China. Essays on the Future Competition / Ed. by Gary J.Schmitt. – N.Y., London: Encounter books, 2009. – 192 p.

304. Wade G. China and its Neighbors // The Asia -Pacific Journal: Japan Focus. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://japanfocus.org/events/view/19>

305. Шергін С. О. Азіатсько-Тихоокеанський регіон: Історія і сучасність. – К.: Вища школа, 1993. – 91 с.

306. Шергін С. О. Геополітична конфігурація регіональних суб'єктів АТР у контексті трансформації міжнародної системи // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип. 9. – Зовнішня політика та дипломатія: історичні традиції, сучасні реалії, перспективи / За заг. ред. Б.І. Гуменюка. – К., 2003. – 51-62 с.

307. Шергін С. О. Дилема азійсько-тихоокеанського регіоналізму/ С. О. Шергін // Науковий вісник Дипломатичної академії. Вип. 22. – Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Част. II. –Наук. ред. В. Г. Ціватий. – К., 2015. – С. 36-49.

308. Шахматенко Р. С., Шергін С. О. 21-й саміт АТЕС на Балі: цілі пріоритети розвитку за умов кризи глобалізації / Р. С. Шахматенко // Зовнішні справи. – 2013. – № 11. – С. 22-25.

309. Шахматенко Р.С. «Міжнародні відносини в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в контексті формування «тихоокеанської спільноти (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.)». – Дис... канд-та іст. наук: 07.00.02 / Р. С. Шахматенко. – Дипломатична академія України при МЗС України. – К., 2014. – 212 с.

310. Барщевський Є. І. «Еволюція АСЕАН в контексті глобалізаційних викликів ХХІ ст.» – Дис... канд.- політ. наук: 23.00.04 / Є. І. Барщевський. – Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2015. – 205 с.

311. Мамонов М. Политика США в Азиатско-Тихоокеанском регионе / М. Мамонов // Обозреватель-Observer. – 2012. – № 11. – С. 88-96.

312. Feigenbaum E. The New Asian Order / E. Feigenbaum. – Foreign Affairs. – 2015. – February 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/142843/evan-a-feigenbaum/the-new-asian-order>

Наукове видання

**«Еволюція політики США в
Азійсько-Тихоокеанському регіоні»**

Монографія

Дужа Ірина Анатоліївна

Редактор –
Комп'ютерне верстання – Сидоренко С.І.